

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

KÜRESEL YOKSULLUKLA MÜCADELE
BAĞLAMINDA KALKINMA İŞBİRLİĞİ
FAALİYETLERİ

Muhammet Enes KAYAGİL

2502140030

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Faruk TAŞCI

İSTANBUL – 2020

ÖZ

KÜRESEL YOKSULLUKLA MÜCADELE BAĞLAMINDA KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ

MUHAMMET ENES KAYAGİL

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusu özellikle son otuz yıldır dünya gündemini fazlaca meşgul etmektedir. Yoksulluk düzeylerinin önlenemez yükselişi yoksullukla mücadele yöntemlerinin gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Bu ihtiyacın bir yansıması olarak ortaya çıkan kalkınma işbirliği faaliyetleri zengin ülkelerin yoksul ülkelere ihtiyaçları doğrultusunda yaptıkları kalkınma yardımlarını ifade etmektedir. Oldukça farklı kategorilerde yapılan bu yardımların yoksullukla mücadelede ne düzeyde etkili oldukları tartışma konusudur. Yapılan araştırmaların çoğu bu tür faaliyetlerin yoksulluğun azalmasında olumlu bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu tez çalışması da kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla 27 en az gelişmiş ülkenin insani gelişmişlik verileri üzerinden resmi kalkınma yardımlarının yoksulluğa olan etkisi panel veri analizi yöntemiyle ölçülmüştür. Netice olarak kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluğun azaltılmasında ve refahın arttırılmasında olumlu etkisinin olduğu ve bu etkinin doğru koşullar sağlandığında daha güçlü olacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksullukla Mücadele, Kalkınma İşbirliği Faaliyetleri, Resmi Kalkınma Yardımları, İnsani Gelişmişlik.

ABSTRACT

DEVELOPMENT COOPERATION ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF ALLEVIATING GLOBAL POVERTY

MUHAMMET ENES KAYAGİL

The issue of poverty and alleviating poverty have been occupy the global agenda especially in the last thirty years. The irrepressible rise of poverty levels required a review of methods to alleviating poverty. Development cooperation activities, which emerge as a reflection of this requirement, represent the development aid of rich countries to poor countries in line with their needs. These aids made in quite different categories and their effectiveness in alleviating poverty is a matter of debate. Most of the researches reveal that such activities have a positive effect on poverty reduction. This study aims also to measure the impact of development cooperation activities on poverty. For this purpose, the effect of official development aids on poverty was measured using the panel data analysis method on the human development data of the 27 least developed countries. As a result, it has been determined that development cooperation activities have a positive effect in reducing poverty and increasing welfare and this effect will be stronger when the right conditions are provided.

Keywords: Alleviating Poverty, Development Cooperation Activities, Official Development Aid, Human Development.

ÖNSÖZ

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusu çok farklı problemleri bir arada barındıran ve çözülmesi de bir o kadar zor bir yapıda bulunmaktadır. Her yoksul aynı şartlarda bulunmadığı gibi, her mücadele yöntemi de tüm yoksulluk düzeylerinde etkili olmamaktadır. Bunun için yoksulların mevcut durumunun iyi analiz edilmesi ve uygulanacak mücadele yöntemlerinin de buna göre dizayn edilmesi gerekmektedir. Son yıllarda yaygın olarak uygulanmakta olan kalkınma işbirliği faaliyetleri de bunun bir yansıması olarak görülebilmektedir. Gelişmiş ülkelere çoğu yoksul az gelişmiş ülkelere sağlanan resmi kalkınma yardımlarını ifade eden kalkınma işbirliği faaliyetleri yoksullukla mücadelede önemli bir konumda yer almaktadır. Bu faaliyetler ile tüm yoksullara standart politikalar uygulamak yerine o ülkenin/bölgenin ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılarak daha etkili bir mücadele sergilemek mümkün olmaktadır.

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksullukla mücadeledeki rolünü ve önemini anlayabilmek ise ancak onun etkisini ölçen araştırmalarla mümkün olabilmektedir. Bu konuda nicel ve nitel birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte son yıllarda birden fazla ülkeyi bir arada ele alan ve yardımların etkisini ekonometrik metotlarla ölçmeye çalışan araştırmalar ağırlık kazanmıştır. Bu çalışmada da ekonometrik yöntem tercih edilmiş ve en az gelmiş 27 ülke üzerinde resmi kalkınma yardımlarının yoksulluk üzerindeki etkisi ölçülmek hedeflenmiştir. Çalışmada yoksulluk insani gelişmişlik göstergeleri üzerinden bağımlı değişken olarak yer almış ve yardımlar dışında birçok kontrol değişkeninin de etkisi sınanmıştır. Böylece yoksullukla mücadelede kalkınma işbirliği faaliyetlerinin rolü konusunda çok az sayıda çalışmanın yer aldığı yerli literatüre büyük bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma son yıllarda yapılmış yabancı çalışmalardan yoksulluğun insani boyutunu dikkate almak suretiyle farklılaşmakta ve böylece sonrasında yapılacak çalışmalar için ufuk açıcı bir nitelik taşıdığına inanılmaktadır.

Bu tez çalışmasının hazırlanması ve tamamlanması aşamalarında birçok kişinin değerli katkıları bulunmaktadır. Bu kişilere çalışmanın vücuda gelmesindeki maddi ve manevi desteklerinden ötürü teşekkür etmeyi bir borç bilirim. İlk teşekkür

çalışmamın tüm süreçlerini titizlikle takip eden danışmanın Doç. Dr. Faruk Taşcı'yadır. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Mustafa Delican ve Prof. Dr. Abdülkadir Şenkal hocalarıma da kıymetli görüş ve önerilerinden ötürü teşekkür ederim. Akademik hayata girmemde bana yol gösteren ve birlikte çalışmaktan büyük keyif aldığım değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman Özdemir ve Prof. Dr. Arif Yavuz'a da şükranlarımı sunarım. Tezin her safhasında desteklerini yanımda bulduğum Dr. Öğr. Üyesi İlhan Doğan, Dr. Öğr. Üyesi Osman Akgül, Araş. Gör. Murat Kalkan ve Araş. Gör. Ebubekir Mollaahmetoğlu ile tezin modelleme kısmında sundukları teknik destekten ötürü de Araş. Gör. Abdullah Miraç Bükey ve Araş. Gör. Halil İbrahim Gündüz'e ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın tamamlanmasında TÜBİTAK-2211-Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında sağladıkları destek dolayısıyla TÜBİTAK'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Beni yetiştiren ve uzun süren eğitim safhası başta olmak üzere hayatımın her döneminde beni destekleyen, motive eden ve dualarıyla güç veren sevgili anne ve babam başta olmak üzere tüm aile fertlerime ne kadar teşekkür etsem azdır. Doktora eğitimim süresince her türlü zorlukta yanımda olan, bana moral ve cesaret veren kıymetli eşim Hatice'ye ise bu süreçte göstermiş olduğu sabır ve fedakârlıklardan ötürü ayrıca minnettarım. Son olarak, neşe kaynağım ve bunaldığım zamanlarda yeniden enerji bulmamı sağlayan canım kızım Fatma Zehra'ya da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Muhammet Enes KAYAGİL
İstanbul-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL YOKSULLUK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK	5
1.1.1. Küreselleşme.....	5
1.1.2. Yoksulluk.....	9
1.1.3. Küresel Yoksulluk	15
1.1.3.1. Küreselleşmenin Yoksullukla İlişkisi.....	15
1.1.3.2. Küresel Yoksulluk: Mevcut Durum	20
1.2. KÜRESEL YOKSULLUK: NEDENLERİ VE MÜCADELE	26
1.2.1. Küresel Yoksulluk Nedenleri.....	26
1.2.2. Küresel Yoksullukla Mücadele.....	33
1.2.2.1. Dünya Bankası ve IMF	34
1.2.2.2. BM Kalkınma Programı	39
1.2.2.3. İslam İşbirliği Teşkilatı ve İslam Kalkınma Bankası	44

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ

2.1. KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ: KAVRAM VE NİTELİK 48

- 2.1.1. Kalkınma İşbirliği: Tanım ve Kapsam 50
- 2.1.2. Yoksulluk, Kalkınma ve Kalkınma İşbirliği Faaliyetleri İlişkisi 55
- 2.1.3. Yardımdan İşbirliğine Kalkınma İşbirliği Faaliyetlerinin Gelişimi 58
- 2.1.4. Küresel Yoksulluğu Azaltmada Kalkınma İşbirliği Faaliyetlerinin Rolü ve Artan Önemi 62
 - 2.1.4.1. Yoksulluk ve Gelir Adaletsizliği ile Mücadelede Kalkınma İşbirliği ... 65
 - 2.1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kalkınma İşbirliği 69

2.2. DÜNYADA KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİNİN GÖRÜNÜMÜ.....71

- 2.2.1. Kalkınma İşbirliği Alanında Öncü Kurumlar ve Faaliyetleri..... 72
- 2.2.2. Kalkınma İşbirliği: Mevcut Durum 78
- 2.2.3. Küresel Yoksullukla Mücadele Açısından Genel Değerlendirmeler 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİNİN YOKSULLUĞA ETKİSİNİN ÖLÇÜLMESİ

3.1. KONUSYA İLİŞKİN LİTERATÜR İNCELEMESİ 96

3.2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 110

- 3.2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı..... 110
- 3.2.2. Araştırmanın Yöntemi 112
- 3.2.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Veri Seti 115
- 3.2.4. Araştırmanın Modeli ve Bulgular..... 122

3.3. PANEL VERİ ANALİZİ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	
.....	129
3.3.1. RKY'nin Yoksulluğun Azaltılması ve Refahın Arttırılmasındaki Rolü.	132
3.3.2. RKY'nin Bağımlılığa Yol Açarak Yoksulluğu Olumsuz Etkilemesi.....	135
3.3.3. RKY'nin Kamu Harcamaları ile Desteklenmesi Gerekliliği	137
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	150
ÖZGEÇMİŞ	175

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bölgelere Göre Yoksul Sayıları ve Toplam Nüfusa Oranı, 1990-2015.....	22
Tablo 2: OECD-DAC Üyelerinin GSMH Bazında RKY Oranları.....	81
Tablo 3: Türüne ve Finansmanına Göre Kalkınma Yardımları.....	82
Tablo 4: Sektörlere Göre Kalkınma Yardımlarının Dağılımı.....	83
Tablo 5: Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı.....	84
Tablo 6: Kalkınma Yardımlarının Gelir Grubuna Göre Dağılımı.....	85
Tablo 7: Araştırma Değişkenlerine İlişkin Bilgiler.....	115
Tablo 8: Açıklayıcı Değişkenlere İlişkin Özet Göstergeler.....	121
Tablo 9: Modelde Yer Aldığı Haliyle Değişkenler ve Açıklamaları.....	123
Tablo 10: Birim ve Zaman Etkilerinin Birlikte Sınanması: En Çok Olabilirlik Testi.....	124
Tablo 11: Birim Etkinin Sınanması: LM.....	124
Tablo 12: Zaman Etkisinin Sınanması: LM.....	125
Tablo 13: Model Seçimi: Hausman Testi.....	125
Tablo 14: Heteroskedasitenin Sınanması: Değiştirilmiş Wald Testi.....	126
Tablo 15: Otokorelasyonun Sınanması: Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri.....	126
Tablo 16: Birimler Arası Korelasyonun Sınanması: Pesaran Testi.....	127
Tablo 17: Nihai Model.....	127

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Tüm Bağışçılardan Gelen Net RKY	80
Grafik 2: “ige” Değişkenine İlişkin Değişim Trendi.....	118
Grafik 3: “rky” Değişkenine İlişkin Değişim Trendi.....	119
Grafik 4: “rkyg” Değişkenine İlişkin Değişim Trendi.....	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Küresel Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayısı, 1990-2015.....	21
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AFD	: Fransa Kalkınma Ajansı
BM	: Birleşmiş Milletler
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin
CIDA	: Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı
CIVETS	: Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika
COMCEC	: İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
DAC	: Kalkınma Yardımları Komitesi
DANIDA	: Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı
DFID	: Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECOSOC	: BM Sosyal ve Ekonomik Konseyi
EHIPC	: Geliştirilmiş Ağır Borçlu Zayıf Ülkeler Girişimi
ESAF	: Geliştirilmiş Yapısal Uyum Kolaylıkları
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
FAO	: BM Gıda ve Tarım Örgütü
GBD	: Gelir Büyüme Oranı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GTZ	: Alman Teknik İşbirliği Ajansı

HIPCs	: Ağır Borçlu Zayıf Ülkeler Girişimi
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IBSA	: Hindistan, Brezilya, Güney Afrika:
ICHAD	: İİT Uluslararası İşbirliği ve İnsani İşler Daire Başkanlığı
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISFD	: Kalkınma İçin İslam Dayanışma Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
İSEDAK	: İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
JICA	: Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı
KEH	: Kamu Eğitim Harcamaları
KSH	: Kamu Sağlık Harcamaları
OCHA	: Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
ODA	: Resmi Kalkınma Yardımı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PRGF	: Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı
PRGT	: Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Kredisi
PRSPs	: Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri
RCF	: Hızlı Kredi Kolaylığı
RKY	: Resmi Kalkınma Yardımı

RKYG	: Resmi Kalkınma Yardımlarının GSMH Oranı
SAF	: Yapısal Uyum Kolaylıkları
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SESRIC	: İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi
SIDA	: İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SPDA	: Afrika İçin Özel Kalkınma Programı
SSCB	: Sovyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
UNWOMEN	: Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi
UNAIDS	: Birleşmiş Milletler HIV ve AIDS Ortak Programı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USAID	: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WWF	: Dünya Vakıf Kurumu

GİRİŞ

Her çağın önemli problemlerinden biri olan yoksulluk özellikle son yarım yüzyılda daha dikkat çekici bir konu halini almıştır. Bunda küreselleşme denilen sürecin de etkisiyle yoksulluğun ulusal sınırları aşması ve nitelik değiştirerek dünya çapında bir problem haline gelmesi etkili olmuştur. Günümüzde yoksulluk artık sadece belli bir gelir düzeyinden mahrum olmaktan daha fazla şeyi ifade etmektedir. Gelir azlığı ya da yokluğu yanında çeşitli sosyal imkânlara erişimde yaşanan zorluklar yoksulluğun göreceli ve insani yanının da tartışılmasına yol açmıştır. Ayrıca küreselleşme ile birlikte yoksulluğa neden olan faktörler de değişmiş ve şekillenmiştir. Ekonomik faktörler yanında, coğrafi, siyasi ve kültürel birçok neden yoksulluğun oluşmasında ya da süregelmesinde etkili olmaktadır.

Gelir yoksulluğu açısından 736 milyon insanın, insani gelişmişlik açısından ise 926 milyon insanın en düşük standartlarda yaşadığı günümüz dünyasında klasik yoksullukla mücadele araçlarının etkinliği de sorgulanır hale gelmiştir. Yoksulluğun küreselleştiği bir zamanda yoksullukla mücadele yöntemlerinin de küresel bir boyutta ele alınması gerektiği özellikle 1990'lı yıllardan bu yana kabul görmeye başlamıştır. Dünya Bankası öncülüğünde başlatılan yoksullukla mücadele girişimleri IMF, UNDP ve benzeri birçok uluslararası örgüt tarafından sürdürülmüş ve ana gündem maddelerinden biri halini almıştır. Bahsedilen kurumların yoksullukla mücadeledeki yöntemleri ve etkileri hala bir tartışma konusudur. Ancak günümüz küresel yoksullukla mücadele yöntemlerine yol göstermeleri açısından katkı sağladıkları da bir gerçektir.

Kalkınma işbirliği faaliyetleri de bu kurumların faaliyetlerinden etkilenen popüler bir yoksullukla mücadele aracıdır. Dünya Bankası ve IMF'nin şartlı yardım uygulamaları ile UNDP'nin yoksullukla mücadelede küresel işbirliğine verdiği önemin bir yansıması olarak ortaya çıkan kalkınma işbirliği faaliyetleri, yoksullukla mücadelede artık zengin ulusal hükümetlerin daha aktif rol almasını gerektiren bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya gelirinden büyük pay alan bu zengin devletlerin, küresel yoksulluğun azaltılmasında sorumluluk almaları gerektiği kabul görmektedir. Hatta bu devletlerin gelirlerinin her yıl % 0,7'sini bu amaçla

kullanılması gerektiği ifade edilse de bu hedefe ulaşabilen devlet sayısı yediği geçememiştir. Ancak 2015 yılında yayınlanan ve 2030 yılına kadar ulaşılması hedeflenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde kalkınma işbirliğinin önemi vurgulanmış ve geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kalkınma işbirliği faaliyetleri görece yeni bir yoksullukla mücadele aracıdır. Çoğu 1990 sonrası kurulan resmi kalkınma ajansları tarafından sunulan ikili resmi kalkınma yardımları (RKY) yoluyla yoksul ülkelere nakdi ve ayni yardımların yapılması söz konusudur. Tez çalışması kapsamında da kalkınma işbirliği faaliyetlerinin bir göstergesi olarak kabul edilen RKY kalkınma işbirliği ile aynı anlamda kullanılmıştır. Bu yardımların ne amaçla yapıldığı konusunda tartışmalar devam etmektedir. Siyasi hedefler ya da ekonomik beklentilerle bu aracı kullandığı gerekçesiyle birçok devlet eleştirilmektedir. Yine de yoksul ülkeler açısından bu yardımların incelenmesi gereken önemli bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. Acil durumlarda yapılan insani yardımlar yanında, gelir transferi, borç affı, sağlık, eğitim ve altyapı gibi yatırım harcamalarını da içeren geniş bir perspektife sahip RKY yoksulluğun tüm boyutlarına temas edebilme özelliğini taşımaktadır.

Bu yardımların yoksulluk üzerindeki etkisinin ölçülmesi birçok açıdan önem taşımaktadır. Bu şekilde yardımların daha etkili bir şekilde kullanılması ya da doğru yöntemler geliştirilmesi sağlanabilmektedir. Ancak yoksulluk ve yoksullukla ilgili parametrelerin ölçülmesinde çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Yoksulluğu belirli bir standarda oturtmanın zor olması, yoksullukla ilgili verilerin düzenli ve güvenilir olmaması bunlardan bazılarıdır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde bu zorluklar nedeniyle yapılan ölçümlerin anlamsız çıktığı gözlenmektedir.¹ Daha çok gelire dayalı ölçümlerde söz konusu olan bu durum refah göstergelerinde minimize edilebilmektedir. Çünkü refah göstergeleriyle ilgili bilgilere daha detaylı ve düzenli bir biçimde ulaşmak mümkündür.

¹ Bunlardan bazıları için bkz. María Cecilia Calderón & Alberto Chong & Mark Gradstein, **Does Foreign Aid Help Reduce Income Inequality?**, Working Paper, No. 547, Washington, Inter-American Development Bank, 2006, & Olabode Philip Olofin, "Foreign Aid and Poverty level in West African Countries: New evidence using a heterogeneous panel analysis", **Australian Journal of Business and Management Research**, Vol.3, No.04, July, 2013.

Literatürdeki araştırmalardan faydalanılarak yapılacak bu çalışmanın amacı refah göstergeleri üzerinden RKY'nin yoksulluğa etkisini ekonometrik olarak ölçmektir. RKY'nin yoksulluğa etkisinin bulunduğu dair bir hipotezle yola çıkılan tezde verilere ulaşma kısıtından ötürü 1990-2017 yılları arasında en az gelişmiş ülke grubundan 27'si üzerinde panel veri analizi uygulanacak ve bu etki sınanacaktır. Mevcut çoğu çalışmadan² farklı olarak yoksulluğu ölçmede insani gelişmişlik göstergelerini dikkate alan bu çalışma ile konuya bu perspektiften bakan az sayıda çalışmanın yer aldığı³ literatüre bir katkı sunulacağı düşünülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda hazırlanan tez çalışması üç ana bölüm altında kurgulanmıştır.

Tezin ilk bölümünde küresel yoksulluğun kavramsal çerçevesi çizilmiş ve yoksulluğun nedenleri ile mücadele yöntemleri incelenmiştir. Bu bölümün ilk kısmında ilk olarak küreselleşme ve yoksulluk kavramları ele alınmış, ardından küreselleşmenin yoksullukla olan ilişkisi mevcut tartışmalar bağlamında analiz edilmiştir. Küresel yoksulluğun günümüzdeki durumu da hem gelir yoksulluğu, hem de insani yoksulluk açısından bu bölüm altında yer almıştır. Birinci bölümün ikinci kısmında ise ilk olarak yoksulluğun küresel bir boyut almasında rol oynayan nedenler tartışılmış ve ardından küresel yoksullukla mücadelede öne çıkan kurumlar ve faaliyetleri incelenmiştir. Dünya Bankası, IMF, BM Kalkınma Programı, İslam İşbirliği Teşkilatı ve İslam Kalkınma Bankası bu kurumlar arasında yer almıştır.

Tezin ikinci bölümünde ise küresel yoksullukla mücadelede kalkınma işbirliği faaliyetleri ele alınmıştır. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin kavram ve niteliği açısından incelendiği bölümün ilk kısmında öncelikle kalkınma işbirliği kavramının tanımı, kapsamı ve özellikleri yer almıştır. Ardından yoksulluk, kalkınma ve kalkınma işbirliği faaliyetleri ilişkisi ele alınmış ve tarihsel süreç içerisinde yardımdan işbirliğine kalkınma işbirliği faaliyetlerinin gelişimi incelenmiştir. Bu

² Mesela bkz. Abera Senbeta, "Foreign Aid, Growth And Poverty Relationship: Quantile Regression Approach", **Three Essays on Foreign Aid, Poverty and Growth**, Michigan, Western Michigan University, 2009. & Leonor Champalimaud Ribeiro da Costa e Almeida, **The Effectiveness of Foreign Aid on Poverty Reduction: The Role of The Political Regime**, Porto, Universidade do Porto Faculdade de Economia, 2018.

³ Mesela bkz. Craig Burnside & David Dollar, **Aid, the Incentive Regime, and Poverty Reduction**, The World Bank, Macroeconomics and Growth Group, 1998. & ³ Karuna Gomanee & Oliver Morrissey & Paul Mosley & Arjan Verschoor, "Aid, Government Expenditure, and Aggregate Welfare", **World Development**, Vol. 33, No. 3, 2005.

kısımda son olarak küresel yoksulluğu azaltmada kalkınma işbirliği faaliyetlerinin rolü ve artan önemine değinilmiştir. Yoksulluğu ve gelir adaletsizliğini azaltmadaki rolü ile sürdürülebilir kalkınma vurgusu burada odak noktasını oluşturmuştur. İkinci bölümün ikinci kısmında ise dünyada kalkınma işbirliği faaliyetlerinin görünümü incelenmiştir. Kalkınma işbirliğinde öncü kurumlar ve faaliyetleri, dünyadaki mevcut durum ile küresel yoksullukla mücadele açısından genel değerlendirmeler yer almıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde de kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluğa etkisinin ölçülmesine ilişkin bir çalışma yürütülmüştür. Bu kapsamda ilk olarak literatürdeki benzer çalışmalar incelenmiş ve konuyla doğrudan ilgili olup olmadıklarına göre tasnif edilmiştir. Konuyla ilgili doğrudan çalışmalar ise ekonomik göstergeleri kullananlar ve refah göstergelerini kullananlar şeklinde iki sınıfta incelenmiştir. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise araştırmanın metodolojik yapısı kurgulanmıştır. Bu amaçla ilk olarak araştırmanın önemi ve amacından bahsedilmiş, ardından ise kullanılan yöntem ve testlere ilişkin bilgiler paylaşılmıştır. Bu kısımda ayrıca araştırmanın değişkenleri ve veri setine ilişkin detaylı bilgiler de yer almıştır. Ardından araştırmanın modeli ve modelden çıkan bulgular yöntem kısmında belirtilen testler ışığında sunulmuştur. Bu bölümde son olarak panel veri analizinden çıkan sonuçlar yardımların yoksullukla mücadeledeki etkisi açısından değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL YOKSULLUK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yoksulluk olgusu günümüzde yeterli gelirden mahrum olmak ya da temel ihtiyaçları karşılayamamaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Küreselleşme olarak adlandırılan ve özellikle son yarım yüzyılımıza damgasını vuran hızlı değişim sürecinden yoksulluk da payını almış durumdadır. Bu durumda yoksulluğun çözüme kavuşturulabilmesi için çok boyutlu ve küresel bir çerçeveden ele alınması gerekliliği ortadadır. Çalışmanın bu ilk bölümü de küreselleşme ve yoksulluk kavramları ile aralarındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesini; küresel yoksulluğun ne olduğunun, nedenlerinin ve başlıca mücadele yollarının incelenmesini amaçlamaktadır.

1.1. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK

Küresel yoksulluk olgusunu ve sonrasında nedenleri ile mücadele yollarını daha iyi anlayabilmek için öncelikle küreselleşme ve yoksulluk kavramlarını incelemek, ardından da küreselleşme ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi ve mevcut durum bağlamında küresel yoksulluğu ele almak yerinde olacaktır.

1.1.1. Küreselleşme

Küreselleşme kavramı bugün neredeyse her alanda ve her konuda bağlantı kurulabilen ender kavramlardan biridir. Öyle ki iktisat, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, tarih, antropoloji, coğrafya, işletme gibi branşlarda sürekli kullanılagelen bir kavram haline dönüşmüş durumdadır. Küreselleşme kavramı ile ilgili ortak bir tanım üzerinde uzlaşmaya varılamamakta ve kökenleri, gelişimi ve temsil ettikleriyle ilgili tartışmalar sürmektedir.⁴ Ancak küreselleşmenin 21. yüzyılın başlarıyla beraber daha popüler olduğu konusunda anlaşmazlık yoktur. “Küresel” kavramının kökenleri 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme” kavramı oldukça yenidir. İlk olarak 1960’larda kullanılan küreselleşme kavramı, esasen 1980’lerde daha sık

⁴ Cem Karadeli, “Küreselleşme ve Dünya Düzenleri”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Der. Cem Karadeli, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2005, s. 3.

kullanılmaya başlanmış ve 1990’larda ise akademik camiada herkesçe kabul gören anahtar bir kelime haline gelmiştir.⁵

Küreselleşmenin nasıl kavramlaştırılması gerektiği ile ilgili ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ohmae gibi hiper-küreselleşmeciler için küreselleşme, her yerdeki halkların küresel piyasa disiplinine artan bir şekilde maruz kaldıkları yeni bir çağdır. Hirst ve Thompson gibi şüphecilere göre ise küreselleşme, uluslararası ekonominin dünyayı ulusal devletlerin çok güçlü olarak kaldıkları Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika şeklinde üç ana bloğa bölme gerçeğini gizleyen bir efsanedir. Rosenau ve Giddens gibi dönüşümcüler için ise küreselleşme, dünyanın her yerindeki devletler ve toplumların daha fazla karşılıklı bağımlı oldukları, derin ve büyük değişikliklerin yaşandığı bir süreçtir.⁶ En nihayetinde bir kavram olarak küreselleşme, dünyanın küçülmesine ve bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine göndermede bulunmaktadır. Küreselleşme kavramının ilişkili olduğu süreçler ve eylemler birkaç yüzyıldır gelişim halinde olsa da asıl odak noktası yakın dönemler (20. yüzyıl) üzerinde olmaktadır.⁷

Öte yandan, küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında çok sayıda faktör rol oynamıştır. 1980’li yıllardan itibaren enformasyon teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, Doğu Bloku’nun yıkılmasıyla liberal piyasa ekonomisinin güç kazanması, 1970’lerdeki Petrol Krizi sonrasında dış piyasalara açılma arayışı küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Böylece yeni küresel piyasalar, yeni teknik gelişmeler, yeni uluslararası aktörler ve yeni kurallar ortaya çıkmış ve yeryüzündeki tüm insanların ve ülkelerin karşılıklı bağımlılığı artmıştır.⁸

Yukarıda ifade edildiği üzere, küreselleşme konusunda farklı düşünürler tarafından birbirine tamamen zıt görüşler benimsenmektedir. Giddens bu görüşleri “şüpheciler” ve “radikaller” olarak sınıflandırmıştır. Buna göre şüpheciler,

⁵ Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 7. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2011, s. 338.

⁶ David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, “Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”, **Küreselleşme Okumaları**, Ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları, 2006, s. 163-164.

⁷ Roland Robertson, **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 21.

⁸ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 345-349.

küreselleşme konusunda ortaya atılanlar ve konuşulanlar birer kuru gürültüden ibarettir. Küresel ekonomi aslında önceki dönem ekonomilerinden çok farklı bir şey değildir. Daha çok solda toplanan şüphecilere göre küreselleşme kavramı refah devletini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıtlama yapmak isteyen serbest piyasa taraftarlarının ortaya attığı bir ideolojiden ibarettir. Bu görüşün aksini savunan radikaller ise küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu ve sonuçlarının her yerde rahatlıkla hissedilebileceğini söylemektedirler. Onlara göre küresel piyasa artık 1960'lı ve 1970'li yıllara kıyasla çok daha gelişmiş ve sınırları aşmıştır. Ekonomik ve siyasal alanda artık ulusların artık önemini kaybettiği görülmektedir.⁹

Radikal (aşırı küreselleşmeci) ve şüpheci (küreselleşme karşıtı) yaklaşımlar dışında “dönüşümcüler” şeklinde adlandırılabilir bir yaklaşımdan da bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşıma göre küreselleşme, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki temel güçtür. Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin güç ve otoritelerini yeniden yapılandırdıklarını iddia ederek ulus devletin sonunun geldiğini savunan radikaller ve hiçbir şeyin değişmediğini düşünen şüphecilerden ayrılmaktadırlar. Bu yaklaşım daha çok radikallere yakın durmaktadır.¹⁰ Görülebileceği gibi küreselleşme ile ilgili birden fazla yaklaşım yer almakta, ancak ilk ikisi daha ağır basmaktadır. Savundukları fikirler itibarıyla bunları olumsuz görüşe sahip küreselleşme karşıtları ve olumlu görüşe sahip küreselleşmeciler şeklinde sınıflandırabilir ve inceleyebiliriz.

Küreselleşmeyi olumsuz gören küreselleşme karşıtı yaklaşımlara göre küreselleşme emperyalizmin ya da neoliberalizmin 21. yüzyılın başlarındaki adıdır. Buna göre kapitalist ekonomik düzenin ulusal düzeyden dünyaya yayılması ve Batı'nın dünyadaki pazar payını maksimize etmesi küreselleşmenin ekonomik açıdan sonucudur. Böylece dünya genelinde gelir dağılımı bozulmakta ve yoksulluk derinleşmektedir. Ayrıca demokrasinin getirilmesi adı altında gelişmekte olan ülkelerin ulusal ve uluslararası kararları tek başına almasının engellenmesi, bağımsızlıklarının zedelenmesi ve hatta bu ülkelerin toprak bütünlüklerinin tehlikeye

⁹ Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999, s. 20-21.

¹⁰ Şengül Hablmitoğlu, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, 2.Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005, s. 25.

sokulması ise küreselleşmenin siyasi sonuçlarındandır. Yine, “yeni dünya düzeni” adı altında düzensizliğe yol açması, çatışmaların, terörün yaygınlaşması, göçün ve beraberinde yoksulluk, açlık, sefaletin ciddi boyutlara ulaşması küreselleşmenin uluslararası düzen açısından olumsuz yönleri olarak kabul edilmektedir.¹¹

Küreselleşmenin olumsuz etkileri olduğunu savunan yaklaşımlar genel olarak küreselleşmenin, eşitsizliği ve yoksulluğu arttırdığını, gelişme dinamiklerinin önünü tıkadığını savunmaktadır. Küreselleşme kendisine katılan ve serbestleşmeyi seçmiş, özellikle yeni endüstrileşmiş katılımcılara fayda sağlarken; katılmayı reddedenleri ise arkada bırakarak cezalandırmaktadır. Bu yaklaşımlara göre küreselleşme sürecinde önemli rol oynayan bazı önemli uluslararası kuruluşlar bulunmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası bu kuruluşlar arasında ilk sırayı almaktadır. Bu kuruluşlar gelişmiş ülkelerin lehine uygulattıkları politikalarla gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik dengelerinde bozulmalara yol açmakta ve yoksullaşmasında önemli paya sahip bulunmaktadır. Kısacası serbestleşme bu ülkelere vaat edildiği gibi büyüme değil sefalet getirmektedir. Ayrıca küreselleşmenin işgücü piyasalarını da olumsuz etkilediği, istihdam biçimlerinin marjinalleşmeye itilmesiyle gelir dağılımdaki eşitsizliği arttırdığı savunulmaktadır.¹²

Küreselleşmeyi olumlu gören görüşler için ise küreselleşme, çağdaşlaşma ve gelişmeyi ifade eden ve önüne geçilemeyen, desteklenmesi gereken bir süreçtir. Küreselleşme süreci uluslararası ticareti ve yatırımları yaygınlaştıracak, ülkenin hızla büyümesi için önemli fırsatlar yaratacak ve dünya refahına yol açacaktır. Böylece küreselleşme dünya genelinde herkese fayda sağlayacaktır. Kaynakların en akılcı ve verimli biçimde kullanılmasına olanak vererek toplam dünya ticaretini ve gelişmeyi hızlandırması ekonomik açıdan; demokrasi ve insan hakları değerlerinin gelişmekte olan ülkelere taşınması ve iletişim olanakları ile kamuoyunun özgür bir şekilde her şeyden haberdar olabilmesi siyasi açıdan; batı düzenini hâkim kılması ile ideolojik

¹¹ Hüseyin Çeken, Şevket Ökten, Levent Ateşoğlu, “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2008, s. 82.

¹² Oğul Zengingönül, *Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme*, 2. Baskı, İzmir, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, 2007, s. 183-187.

anlaşmazlıkların son bulması ise uluslararası düzen açısından küreselleşmenin faydaları olarak kabul edilmektedir.¹³

Bir görüşe göre de son yarım yüzyılda zenginliğin ve teknolojik değişimin gelişmesiyle dünya nüfusunun ezici bir çoğunluğunun refahı artmıştır. Ortalama insan ömrü uzamış, eğitim imkânları artmış, açlık sorunu azalmıştır. Zengin ülkeler ile orta ve alt gelir gruplarına dâhil ülkeler arasındaki uçurumlar daralmıştır. Bu uçurumların en az daralma yaşadığı, hatta genişlediği dönemlerde sorun aşırı küreselleşme değil, yetersiz küreselleşmedir. Zira zenginler yoksullardan bir şey çaldıkları için daha iyi durumda değildirler; aksine yoksullar, zenginler tarafından geliştirilen teknolojilerden faydalandıkları için daha iyi durumdadırlar. Yoksul ülkeler küreselleşmenin getirilerinden daha iyi yararlanabilmiş olsalardı, durumları daha da iyileşmiş olabilirdi.¹⁴

1.1.2. Yoksulluk

Çağımızın en önemli problemlerinden birisi olan yoksulluğun tanımlanması hususunda da (küreselleşme kavramına benzer bir şekilde) üzerinde anlaşmaya varılmış ortak bir tanım bulunmamaktadır. Çeşitli kaynaklarda belli bir gelir seviyesinin altında kalanları ifade eden yoksulluk kavramı, gelir dışında çok çeşitli yaşam standartlarına ulaşamama anlamında da kullanılabilmektedir. Bu noktada yoksulluğun mutlak, göreceli ya da insani yoksulluk şeklinde her biri kendi içerisinde kriterlere sahip türlere ayrıldığı görülmektedir. Böyle ayrımlara gidilmesinin temel sebebi yoksulluğu tanımlamada ve ölçmede ortaya çıkan farklılıklar olmaktadır. Örneğin mutlak yoksulluk belirli bir gelir seviyesi ve besin miktarı altında kalanları yoksul kabul ederken; göreceli yoksulluk ise mutlak anlamda yoksul olmasa da toplumdaki bireylerin belirli bir seviyesi altında kalanları yoksul kabul edebilmektedir. Benzer şekilde çeşitli kuruluşlar da yoksulluğa ilişkin yaptıkları araştırma ve hesaplamalarda kendi belirledikleri kriterleri kullanabilmektedir. Bu nedenle yoksulluğu tek bir tanımla açıklayabilmek sağlıklı

¹³ Çeken, vd., **a.g.e.**, s. 81.

¹⁴ Indur M. Goklany, “Beşeri Refahın Küreselleşmesi”, **Küreselleşme Okumaları**, Ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları, 2006, s. 88.

olmamakta, çeşitli tanımları ve esas aldıkları kriterleri inceleyerek bir kavramsal çerçeve çizmek daha faydalı olmaktadır.

Niceliksel çalışmalar incelendiğinde yoksulluğun genel olarak mutlak ve göreceli yoksulluk şeklinde iki kavram ile değerlendirildiği görülmektedir. Bu iki kavram da gelir seviyesi ile alakalı olmakla birlikte sayısal niteliğe sahip sınırlar içermektedir. Bu nedenle bu kavramları bireylerin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli minimum gelir düzeyi ile ölçülebilen “gelir yoksulluğu” şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte yoksulluk sorununun sadece niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel olduğu da aşîkârdır. Her ne kadar günümüze kadar yapılmış araştırmalar yoksulluğu bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken gelir düzeyi ile ilişkilendirse de, yoksulluğu bireylerin yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri için gerekli asgari sosyal imkânlarla sahip olup olmadıkları boyutuyla da incelemek gerekmektedir. Böylece yeterli gelire sahip olmasına rağmen insani yaşam için gerekli şartlara ve imkânlarla sahip olmayan bireylerin durumunu açıklamak kolaylaşacaktır. Bu nedenle yoksulluğun gelir yoksulluğu yanında, insani yoksulluk açısından da değerlendirilmesi gerektiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.¹⁵

Yoksulluğun kavramsal analizinde öncelikle gelir yoksulluğunun incelenmesi önem arz etmektedir çünkü gelir yoksulluğu insanların en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmekte zorlanmalarını ifade etmekte ve diğer yoksulluk ölçümlerine nazaran ilk sırada yer almaktadır. Yoksulluğuna tanım ve ölçümünde hâkim yaklaşım gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı “mutlak yoksulluk” sınırı yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın kökenleri 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanmakta ve genellikle insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama, mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma ve yaşamı sürdürebilmek için gerekli mal ve hizmet ihtiyaçlarının karşılanamaması durumu olarak tanımlanmaktadır.¹⁶

¹⁵ Faruk Sapanca, “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı:2, 2001, s. 127.

¹⁶ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 62-63.

Mutlak yoksulluk hesaplamalarında yeterli miktarda temel gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyeti veya bir kişinin günlük alması gereken asgari kalori miktarının gerektirdiği tüketim harcamaları esas alınmaktadır. Buna göre kişi başına günlük kalori miktarı kırsal alanlar için 2400, kentsel alanlar için 2100 kalori olarak esas alınmakta ve bu miktarları sağlayacak en ucuz gıda malları sepetinin parasal değeri yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte mutlak yoksulluk yaklaşımı önemli boyutlarda özel unsurlar içeriyor olması (kalori gereksinimi ve gelirin enerjiye dönüştürülmesi gibi), yoksulluk düzeyinin değişik mekânlarda kıyaslanması için elverişli bir çerçeve oluşturulmaması, yoksul kitle içerisindeki çeşitliliği yansıtmaması, yoksulluğun göreceli yapısını göz ardı etmesi, yoksulların görüşlerini dikkate almaması gibi nedenlerle eleştirilmektedir.¹⁷

Bu eleştiriler ve mutlak yoksulluk kavramının yoksulluğu açıklamadaki yetersizliği “göreceli yoksulluk” kavramının kullanılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Özellikle mutlak yoksulluk yaklaşımına göre gelişmiş ülkelerde temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelire sahip olanların yoksul olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği noktasında göreceli yoksulluk devreye girmektedir. Göreceli yoksulluk bireyin mutlak yoksulluk sınırının üzerinde olduğu; ancak gelir ve harcama düzeyinin toplumdaki ortalama refah düzeyinin altında bulunduğu bir durumu ifade etmektedir.¹⁸ Göreceli yoksullukta genellikle toplumdaki ortanca (medyan) gelirin belirli bir yüzdesi altında gelir elde edenler yoksul olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzde genellikle % 50 olarak kabul edilmekte ve referans noktası birey ya da hanehalkının ortalama refah düzeyi olarak esas alınmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere göreceli yoksulluk gelişmekte olan ülkelere daha çok gelişmiş ülkeleri ilgilendirmektedir.¹⁹

Yoksulluğun ölçülmesi ve tanımlanması üzerinde son zamanlarda yaygın olarak kabul edilen eğilim de, yoksulluğun sadece gelir ya da tüketim harcamalarıyla değil, buna ek olarak sağlık, eğitim ve diğer sosyoekonomik göstergelerin de

¹⁷ A.e., s. 63-92.

¹⁸ Mahmut Bozan, “Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, s. 38.

¹⁹ Rabihan Yüksel Arabacı, “Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol, Yusuf Alper, 6. Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2015, s. 185.

kullanılarak açıklanmasıdır. Yukarıdaki tanımlardan da görülebileceği gibi mutlak ve göreceli yoksulluk gelir ve tüketim verileri esas alınarak ölçülmektedir. Oysaki belirli bir gelir seviyesinin üzerinde olsa da sağlık ve eğitim gibi çeşitli hizmetlere ulaşma imkânı bulamayanların nasıl değerlendirileceği bir soru işareti olarak bulunmaktadır. İşte bu noktada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen “insani yoksulluk” kavramı öne çıkmaktadır.²⁰

İnsani yoksulluk, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1990’dan bu yana İnsani Gelişim Endeksi (İGE) esas alınarak ölçülmektedir. İGE üç temel unsur üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; doğumda beklenen yaşam beklentisine göre uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, ortalama eğitim yılı ile ölçülen bilgi edinme kabiliyeti ve beklenen eğitim süresi, iyi bir yaşam standardına ulaşmayı sağlayacak kişi başına gayrisafi gelir şeklindedir.²¹ İnsani Yoksulluk Endeksinde yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan göstergeler ise şu şekildedir:²²

P1 = Doğumda yaşam beklentisi 40 yaşından daha az olanların oranı,

P2 = Okur-yazar olmayan yetişkinlerin oranı,

P3.1 = Sağlık hizmetlerine ulaşamayanların oranı,

P3.2 = Temiz suları bulunmayanların oranı,

P3.3 = Beş yaşından küçük olup normal ağırlığından az olan çocukların oranı,

P3 = İyi bir yaşam standardına sahip olmayanların oranı.

$P3 = (P3.1 + P3.2 + P3.3) / 3$ şeklinde hesaplanmaktadır.

2010 yılından itibaren ise “İnsani Yoksulluk Endeksi” yerine “Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi”nin kullanılmaya başladığı görülmektedir. Bu endekste de hane

²⁰ Münir Tireli, Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s. 37.

²¹ UNDP, **Human Development Report 2015**, New York, UNDP, 2015, s. 3.

²² Rüstem Yanar, Ahmet Şahbaz, “Küreselleşme ve Yoksulluk: Küreselleşme Yoksulluğu Azaltıyor Mu?”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, s. 316.

halkı bazında eğitim, sağlık ve yaşam standartlarına ilişkin 10 temel göstergeye göre yapılan ölçümler söz konusudur.²³

Yoksulluğa ilişkin bir başka tanım da “kırsal-kentsel yoksulluk” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamada kırsal yoksulluk çoğunlukla küçük toprak sahipleri ile hiç toprağı olmayan köylüler ile tarım çalışanlarını ilgilendirmektedir. Bu tanımlamada ayırt edici özellik yeterli maddi ve sosyal imkânların yanında sağlık, eğitim, teknoloji, kamu hizmetleri ve kültürel faaliyetler gibi imkânların da eksikliğidir. Kırsal yoksulluğun aksine kentsel yoksullukta ise daha çok yaşamı idame ettirebilmek için gereken gelir miktarının yetersizliği, tüketim düzeyinin düşüklüğü ve sosyal aktivitelere yeterli düzeyde katılamama ele alınmaktadır. Kentsel yoksulluk, ekonomi politikaları, sosyolojik ve kültürel yapı gibi sebeplerle daha çok ön plana çıkmaktadır.²⁴

Yoksulluğa ilişkin bir başka tanımlama ise “çalışan yoksulluğu”dur. Bu yoksulluk türünde kişi çalıştığı halde gelirinin yetersizliği sebebiyle mutlak veya göreceli olarak yoksulluk durumuna düşebilecek durumdadır. Yoksul bir ailede yaşayan tüm çalışanlar, en az bir kişinin çalıştığı yoksul bir ailedeki tüm bireyler çalışan yoksul olarak değerlendirilmektedir. Eurostat, yılın yarısından fazlasını çalışarak geçirmelerine rağmen ulusal hane halkı gelirinin % 60 ve altında kazanca sahip olması durumunu çalışan yoksulluğu olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde çalışıyor olmasına rağmen fizyolojik ihtiyaçları karşılamaya, toplumun ortalama standartlarına uygun yaşamaya yetebilecek veya işsiz kalındığında yoksulluğa düşmelerine engel olabilecek bir gelir düzeyinden az kazanç elde edenler de çalışan yoksul olarak nitelendirilmektedir. Çalışan yoksulluğunda asgari ücretin düşüklüğü, çalışanların vasıf düzeylerinin yetersizliği başta olmak üzere birçok bireysel, kurumsal, ailevi ve iş piyasasına ilişkin sebepler etkili olabilmektedir.²⁵

²³ Rengin Ak, Armağan Türk, Berna Ak Bingöl, “Yoksulluğun Ölçülmesi”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, s. 33.

²⁴ Abdurrahman Benli, Bora Yenihan, “Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, s. 8.

²⁵ Tuncay Yılmaz, “Çalışan Yoksulluğu”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, s. 187-190.

Yoksulluğun tanımlanmasında hangi yaklaşım ele alınırsa alınsın kaçınılmaz olarak birtakım eksiklikler ortaya çıkmaktadır. Tek boyutlu gelir yaklaşımı ele alındığında en uygun parasal göstergenin hangisi olduğunun doğru olarak saptanması gerekmektedir; çok boyutlu yaklaşımda ise uygun parametrelerin hangileri olacağı ve hangi oranda etkili olacağının belirlenmesi gerekmektedir. Aksi halde düşük gelirli ancak sağlıklı bir bireyin ya da okuryazar olmadığı halde yeterli gıdaya ulaşabilen bir kişinin yoksul tanımında soru işaretleri ortaya çıkabilmektedir. Özetle her iki yaklaşım da yoksulluğu anlamada önemli bir yere sahiptir, ancak ikisi de tek başına yeterli değildir. Bu nedenle yoksullukla mücadelede yaklaşımların belli bir sentezi gerekli olmaktadır.²⁶

Görüleceği gibi yoksulluğun nasıl tanımlandığı ve ne şekilde en etkili olarak çözüleceği konusunda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yoksulluk tanımlarının belirsizliği sebebiyle bugün yoksulluk düzeylerini azaltmada karışık sonuçlar elde edilmektedir. Yoksulluk tanımı ABD dolarına göre ifade edilen mutlak yoksulluk ya da göreceli yoksulluğa göre farklılık arz etmektedir. Ayrıca yoksulluk sınırı hükümetlerce etkisiz bir araç olarak kullanılmakta ve siyasi bir takım amaçlar nedeniyle yoksulluk eşiği ayarlanarak yoksulluk manipüle edilebilmektedir.²⁷

Yoksullukla ilgili mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, kırsal-kentsel yoksulluk ve çalışan yoksulluğu dışında “özel yoksulluk, gelir yoksulluğu, yeni yoksulluk, toplumsal yoksulluk, objektif-subjektif yoksulluk, çocuk yoksulluğu, yaşlı yoksulluğu, kadın yoksulluğu” gibi daha birçok kavramsallaştırma bulunmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında bu tanımlara yer verilmeyecektir. Çünkü bu çalışma yoksulluğu tanımlama amacından daha çok yoksulluğun küresel boyutunu ele almak hedefindedir. Bu amaçla sadece küresel yoksullukla mücadelede uygulanan politikaları anlayabilmek için gerekli olan mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluk başta olmak üzere birkaç yoksulluk tanımlarına yer verilmiştir. Küresel anlamda yoksulluğun ne anlama geldiği ise ilerleyen başlıklar altında derinlemesine incelenecektir.

²⁶ Doğa Başar Sarıipek, “Yoksulluğun Tanımlanmasında Yeni Boyutlar; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, s. 55-59.

²⁷ Abdülkadir Şenkal, **Küresel Sosyal Politika**, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2018, s. 108.

1.1.3. Küresel Yoksulluk

İnsanlık tarihinin her döneminde eşitsizlik, açlık ve kıtlık gibi problemlerle karşı karşıya kalınmış olmasına rağmen günümüz anlamında yoksulluk olgusunun küresel düzenin etkisiyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Öyle ki yoksulluğun artık bir ülke sınırları içerisinde değerlendirilmesi anlamsız kalmakta, küresel değerlendirmeler yapılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle küreselleşme ve yoksulluk ilişkisinin incelenmesi, ardından da küresel yoksulluğun mevcut durumunun ele alınması faydalı olacaktır.

1.1.3.1. Küreselleşmenin Yoksullukla İlişkisi

Yoksulluk olgusu küreselleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Yoksulluk küreselleşmeden hem etkilenen hem de küreselleşmeyi etkileyen bir yapıda bulunmaktadır. Küreselleşme, yoksulluk sorununun en önemli nedenleri arasında yer almasına rağmen, çözümün de ancak bu süreçte aşılabileceği iddia edilmektedir. Bu da yoksulluğa neden olanların aynı zamanda yoksulluğu tanımlamaya ve çözmeye çalıştıkları şeklinde bir paradoksal durum ortaya çıkarmaktadır.²⁸

Yoksulluğun günümüzde ulaştığı önemli özelliği küresel bir nitelik kazanmış olmasıdır. Öyle ki, artık yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu olmaktan çıkmış, tüm dünya için bir tehlike haline gelmiştir. Bu da küreselleşme sürecinde uygulanan neoliberal politikaların bir neticesi olarak değerlendirilmektedir. Neoliberalizmin savunucuları ortaya çıkacak iktisadi büyüme artışının herkese yarar sağlayacağını ve bir bütün olarak nüfusun yaşam standartlarında iyileşmeye yol açacağını ifade etmektedirler. Ancak aksine, neoliberal küreselleşme sürecinde izlenen birtakım politikalar, işsizliğin ve yoksulluğun şiddetlenmesine, küresel ölçekte artmasına neden olmuştur. Bu süreçte uygulanan politikalarla, sermayenin kâr maksimizasyonunu hızla garanti altına alınırken; toplumun büyük bir kısmını

²⁸ Mehmet Aktel, Uysal Kerman, Yakup Altan, “Küreselleşme Sürecinde Yoksulluğun Değişen Yüzü”, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, s. 12.

oluşturan düşük gelirli gruplar yoğunlaşıp yaygınlaşan bir yoksulluğun pençesine düşmüştür. Böylece yoksulluk daha da derinleşerek küresel bir hal almıştır.²⁹

Bu yaklaşımı küreselleşmenin sosyal politika üzerindeki etkisine dayalı görüşler yardımıyla desteklemek mümkündür. Bu konudaki bir görüşe göre küreselleşme kapitalizmin baskın hale gelmesiyle refahta kısımaya ve tasarrufa neden olmaktadır. Ulusal ekonomiler zayıflamakta ve uluslararasılaşma söz konusu olmaktadır. Devletin temel işlevleri ulusal kalkınma, sosyal sorunlarla mücadele ve sosyal gelişmeden ziyade uluslararası ekonomik düzene uyum sağlamaya kaymıştır. Küreselleşmeyle kapitalistlerin dünya ekonomisinde egemenlik kurması işsizlik ve eşitsizliklerin artmasının sorumlusu olarak kabul edilmektedir.³⁰ İşsizlik ve gelir adaletsizliği gibi faktörlerin ise yoksulluğun artmasına ya da daha da derinleşmesine zemin hazırladığı tartışılmaz bir gerçektir.

Küreselleşme ile yoksulluk arasındaki ilişkiye dair birden fazla yorum bulunmaktadır. Bu görüş farklılığının altında yatan nedenler genelde siyasi ya da ekonomik görüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ancak yoksulluğun ölçümünde kullanılan yöntemler de küreselleşmenin yoksullukla olan ilişkisinin yorumunda önemli olabilmektedir. Örneğin, küreselleşmenin yoksulluğu olumsuz biçimde etkilediğini savunan taraf, genellikle UNDP'nin insani yoksulluk tanımını ve insani yoksulluğu hesaplamada kullanılan kriterleri dikkate alarak yoksulluğun azalmadığını kabul etmekte ve küreselleşmeye eleştirel yaklaşmaktadır. Küreselleşmenin yoksulluğu azalttığını savunanlar ise Dünya Bankası'nın mutlak yoksulluk tanımını kullanmakta ve son 20-30 yılda günlük 1,25 ve 2 ABD doları gelire göre yoksulluk oranlarında önemli azalmalar olduğunu ileri sürmekte ve bu şekilde savlarını ispatlamak istemektedir.³¹

Küreselleşmenin yoksullukla olan ilişkisi esasen refah devletinde yaşanan zayıflama süreciyle ilişkilendirilmektedir. 1970'lerin sonundan itibaren gelişmekte

²⁹ Pınar Kaya Özçelik, "Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, No 2, 2013, s. 417-426.

³⁰ Faruk Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2017, s. 43.

³¹ Hasan Memiş, "Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, Bahar 2014, s. 158.

olan ülkelerde de uygulamaya konulan neoliberal politikalarla refah devleti yeni bir şekle bürünmüştür. 1970’lerde kapitalizmin geçirdiği krizden çıkış yolu olarak refah devleti anlayışından neoliberal politikalara yöneliş ve işgücü piyasalarında esneklik uygulamalarının ağırlık kazanması kabul edilmiştir. Dolayısıyla, küreselleşme süreciyle refah devletinde yaşanan dönüşüm, kamu harcama ve hizmetlerinde erimeye paralel olarak işgücü piyasasındaki dönüşümlerle yoksulluğun temel belirleyicisi olmuştur.³²

Yaygın kanıya göre küreselleşme süreci, yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde olumsuz bir etki sahip bulunmaktadır. Öyle ki, refah politikalarının yoksulluğun azaltılması ve gelir adaletsizliğinin telafi edilmesinde serbest piyasanın işleyişini bozacağı düşünülmekte ve bu da bireysel çözüm önerilerinin öne çıkması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.³³ Gelir dağılımının alt gelir grupları aleyhine daha da bozulması, yoksulluk ve dışlanma süreçlerinin etkilerinin özellikle son çeyrek yüzyıl içinde daha da belirgin hale gelmesine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak dünyada yüz milyonlarca insan yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. Gelir dağılımındaki bozulmanın önemli bir nedeni ise küreselleşmenin istihdamda meydana getirdiği etkiler olmaktadır. Büyük ölçekli işten çıkarmalar sonucu kamu sektöründe kitlesel işsizliğin ortaya çıkması, esnek ve düşük ücretli, güvencesiz iş tiplerinde artış, yeni teknolojilerle insan emeğine ihtiyacın azalması ve vasıflı emek ihtiyacının artması, sendikal faaliyetlerde zayıflama, istihdam koşullarında tedrici bozulma ve deregülasyon uygulamalarının yaygınlaşması yoksulluk olgusunu derinleştiren faktörler olarak değerlendirilebilmektedir.³⁴

Küreselleşme ve yoksulluk konusunda yapılan ampirik çalışmalar göstermektedir ki, ekonomik büyümenin yoksullar lehine sağladığı kazançlar son yıllarda azalmaktadır. Bu da mevcut dağıtım kalıplarının değişmeden yoksulluğun azaltılmasına çalışılmasının oldukça verimsiz bir yöntem olduğunu göstermektedir. Bunun yanında büyümeyle özdeşleşen çevresel kaynakların tüketimi de tam tersi

³² Şansel Özpınar, Ömer Özpınar, “Küreselleşme, Yoksulluk ve Sosyal Sermaye”, **Küreselleşme**, Ed. Abdullah Özdemir, Mümin Eser, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009, s. 162.

³³ **A.e.**, s. 163.

³⁴ Hüseyin Mualla Yüceol, “Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s. 508.

biçimde en çok yoksulları etkilemektedir. Örneğin iklim değişikliği neticesi meydana gelen sel ya da kuraklık gibi felaketlerden en çok etkilenenler yine yoksullar olmaktadır. Aynı şekilde verimlilik artışından da en az faydalanan kesim yoksullardır. Bu da dağıtım kanallarının adil olmadığının bir göstergesidir.³⁵

Küreselleşmeyle artan ticaret reformları yoksul ülkelerde yoksulluğu azaltmada önemli rol oynamakta ancak niteliksiz emek bolluğuna sahip ülkelerdeki yoksullar her zaman ticaret reformundan faydalanmamaktadır. İhracat artışı ve gelen yabancı yatırımların yoksulluğu azalttığı gözlenmiştir. Yoksulların, tamamlayıcı politikalar mevcut olduğunda, küreselleşmeden elde edilen kazancı paylaşması daha olası görülmektedir. Finansal krizlerin yoksullara maliyeti çok ağır olmaktadır. Son olarak küreselleşme yoksullar arasında kazananları ve kaybedenleri birlikte üretmektedir.³⁶

Neoliberal küreselleşme sürecinin yoksulluğu arttırdığına yönelik ciddi görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler temelde neoliberal politikalar izleyen birtakım kuruluşların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarını bozduğunu ve onları yoksulluğa sürüklediğini savunmaktadır. Özellikle 1980'lerin başından bu yana IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından gelişmekte olan ülkelere dış borçlarla ilgili olarak dayatılan “makroekonomik istikrar” ve “yapısal uyum” programlarının yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına yol açtığı öne sürülmektedir. Bu programlar neticesinde uygulanan politikalarla birlikte gelişmekte olan ülkelerde alım gücünün çöktüğü, kıtlıkların patlak verdiği, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kesildiği, bulaşıcı hastalıkların yeniden ortaya çıktığı iddia edilmektedir.³⁷ Ayrıca bu kuruluşların yoksulluğun kaçınılmaz ve insani/ahlaki bazı yardımlarla geçiştirilebilecek bir konu olduğunu savunan faydacı bir yaklaşıma sahip olduğu şeklinde eleştiriler de bulunmaktadır.³⁸

³⁵ Şenkal, **a.g.e.**, s. 69.

³⁶ Ann Harrison, “An Introduction”, **Globalization and Poverty**, Ed. Ann Harrison, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, s. 3-4

³⁷ Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, İstanbul, Çivi yazıları, 1999, s. 37.

³⁸ Meryem Koray, “Büyüyen Yoksulluk -Yoksunluk Sorunu Ve Sosyal Hakların Sınırları”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:42, Mart 2010, s. 12.

Küreselleşme süreci yoksulluğun da yapısını değiştirmiş ve daha karmaşık, içinden çıkılmaz bir hal almasına yol açmıştır. Öyle ki artık yoksulluk gelir yokluğu ve tüketim olanaklarının kısıtlı olmasından daha fazla şeyi ifade etmektedir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan tüketim toplumunda yoksulluk kaynakların adaletsiz dağılımının sonucu olarak görülmekte ve yanlış politikalar nedeniyle içinden çıkılmaz bir kısır döngüye dönüşmektedir. Yoksulluk yalnızca temel ihtiyaçları karşılayamamayı değil, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlardan dışlanmışlığı da içermektedir.³⁹

Öte yandan yoksulluğun artık sadece “gelirden mahrum olma” anlamı dışına taşması onun sosyal etkilerinin de dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yoksulluğun toplumsal açıdan birçok istenmeyen davranışa yol açtığı bilinmektedir. Sosyal dışlanmışlık, yoksulluğun bir kültür halini alması, şiddet, göç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, suç ve gecekondulaşma bunlardan birkaçıdır. Bunun yanında yoksulluğun çarpan etkisi söz konusu olduğunda hastalıklar, bebek ölüm oranlarının artması, genç ve çocukların evsiz kalması, eğitimsizlik, aile içi şiddet, dilencilik, hırsızlık gibi problemlerin de yoksulluktan kaynaklandığı/etkilendiği söylenebilir.⁴⁰ Bu şekilde bakıldığında yoksulluğun karakterini ve kapsamını iki boyutta ele alabilmek mümkündür. İlk olarak “yoksulluğun mekânsal doğası” ele alındığında coğrafi olarak gelir bazlı bir yaklaşımdan söz edilebilmektedir. İkinci olarak ise “yoksulluğun sosyal doğası” dikkate alındığında ise cinsiyet, yaş, etnik yapı, sosyal tabakalar, sosyal dışlanma gibi birçok sosyolojik olgunun da yoksullukla etkileşim halinde olduğu görülmektedir.⁴¹

Tüm bunların aksine yoksulluğun küresel ölçekte bir problem olduğunu göz ardı eden görüşler de bulunmaktadır. Özellikle Batı’da yaşayan ve zengin birçok insanın bu problemi niçin görmezden geldikleri süregelen bir tartışma konusudur. Bu konuda birçok varsayım bulunmaktadır. İlk varsayıma göre yoksullukla mücadele

³⁹ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 96-97.

⁴⁰ Hasan Uzun, “Yoksulluğun Toplumsal Yansımaları”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, s. 95-96.

⁴¹ Barry B. Hughes, Mohammad T. Irfan, Haider Khan vd., **Reducing Global Poverty (Patterns of Potential Human Progress)**, University of Denver, Frederick S. Pardee Center for International Futures, 2007, s. 10-13.

edilmesi halinde yoksulluk kaynaklı ölümler azalacak ve bu da gelecekte nüfus fazlalığına ve daha fazla yoksul ölümüne yol açacaktır. İkinci varsayıma göre küresel yoksulluk kısa bir süre içerisinde katlanılır bir maliyetle çözülemeyecek kadar büyük bir problemdir. Üçüncü varsayıma göre kalkınma yardımlarına para akıtarak yoksulluğun çözülebilmesi mümkün değildir. Son varsayım ise dünyadaki yoksulluğun zaten kaybolmakta olduğu yönündedir. Bu gibi gerekçeler küresel yoksulluk konusunda kayıtsız kalan grupların savunmalarını yansıtmakta ancak sağlam temellere oturtulamayan iddialar içermektedir.⁴²

1.1.3.2. Küresel Yoksulluk: Mevcut Durum

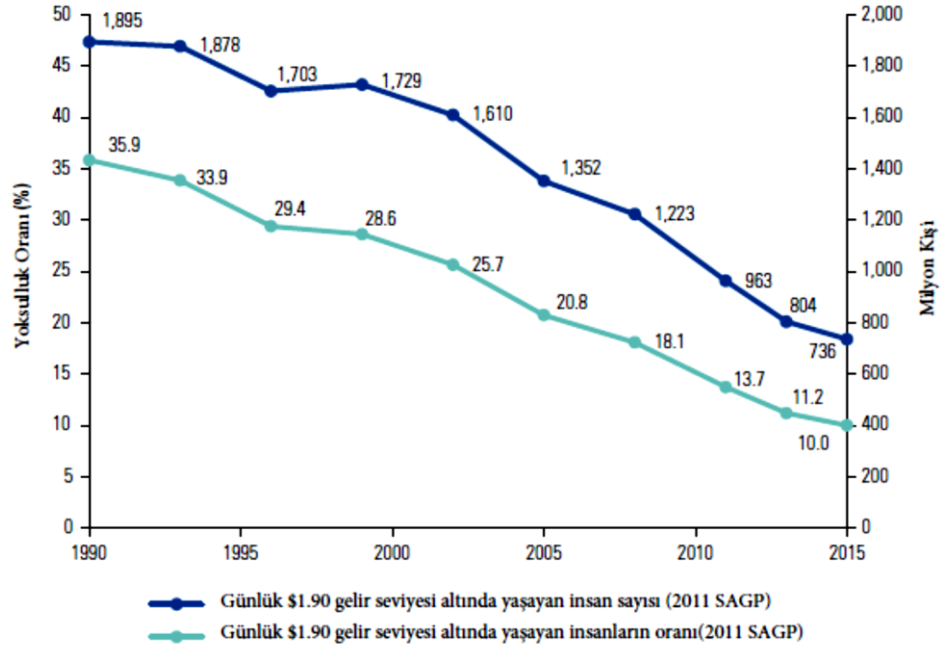
Küresel yoksullukla mücadelenin anlaşılabilmesi için öncelikle yoksulluğun küresel anlamda hangi düzeyde olduğu ve yıllar içinde nasıl değişim gösterdiğinin/göstereceğinin anlaşılması önem arz etmektedir. Bunun için de düzenli yapılan araştırma ve istatistiklerden faydalanılmaktadır. Yapılan araştırmaların düzenli olması oldukça önem arz etmektedir. Çünkü yapılan araştırmaların yıllar içerisindeki trendin anlaşılabilmesi ve uygulanacak politikalara yol gösterebilmesi için aynı kriterler üzerinden mukayese edilebilir düzeyde olması şarttır. Bu şartlar üzerinde küresel yoksullukla ilgili verilerin alınabileceği başlıca iki kurum Dünya Bankası ve UNDP olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Bankası yoksulluğu minimum gelir düzeyi üzerinden mutlak yoksulluk bağlamında ele alırken; UNDP ise gelir ve belirli yaşam düzeyini dikkate alan insani yoksulluk kapsamında değerlendirmektedir.

Dünya Bankası 2011 yılı satın alma gücü paritesine göre günlük 1,9 ABD dolarının altında gelir elde eden insanlar açlık sınırı altında kabul etmektedir. Bu sınır 2015 yılına kadar 1,25 ABD doları olarak uygulanmaktaydı. 2015 sonrasında hazırlanan istatistiklerde yoksulluk oranları yeni pariteye göre güncellenmiştir. Bu kıstasa göre dünyada yoksul kişi sayısı 1990 yılında 1.9 milyar kişi iken, 2015 yılında bu sayı 736 milyon kişiye düşmüş ve yoksulluk oranı % 35 seviyelerinden % 10'a gerilemiştir. Şekil 1'de görülebileceği üzere 1990-2015 döneminde 1995 ve

⁴² Thomas Pogge, **Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 11-16.

2000 yılları arası hariç yoksulluk oranı ve yoksul sayısında istikrarlı bir düşmeden bahsetmek mümkündür.

Şekil 1. Küresel Yoksulluk Oranı ve Yoksul Sayısı, 1990-2015

Kaynak: The World Bank, **Piecing Together the Poverty Puzzle Overview**, Washington, The World Bank, 2018, s. 2.

Yoksulluk oranı 1990'dan bu yana her yıl yaklaşık % 1'lik bir ortalama azalma seyretmiştir. Bunda özellikle Doğu ve Güney Asya ülkelerinin hızlı ekonomik büyümesi ile yoksulluk oranların düşmesi büyük rol oynamıştır. Öyle ki Doğu Asya ve Pasifik bölgesinin yoksulluk oranı 1990 yılında % 62 iken, 2015 yılında % 3'ten az bir seviyeye gerilemiştir. Benzer şekilde Güney Asya ülkelerinde 1990 yılında yarım milyon olan yoksul sayısı 2015'te yarı yarıya bir azalma göstermiştir. Bu trend Sahra Altı Afrika ülkeleri dışında hemen tüm bölgeler için aynı olmuştur. Ancak Sahra Altı Afrika bölgesinde yoksulluk oranı düşüyor gözükse de, yoksul insan sayısı artış göstermektedir. 1990 yılında 278 milyon olan yoksul sayısı 2015 yılına gelindiğinde 413 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu da yoksulluk oranının % 41 ile en yüksek olduğu bölge anlamına gelmektedir. Dünyanın 28 en

yoksul ülkesinin 27'si bu bölgede bulunmakta ve bu ülkelerin yoksulluk oranı ortalaması % 30 üzerinde seyretmektedir.⁴³

Tablo 1'de yer alan verilerden görüleceği üzere dünyada yoksul sayısı ve nüfusa oranları Sahra Altı Afrika ülkeleri hariç düzenli sayılabilecek bir şekilde azalmaktadır. Özellikle Çin ve Hindistan gibi nüfusu fazla olan ülkelerde yoksul oranlarındaki düşme, dünya ortalamalarını da ciddi şekilde etkilemiştir. Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ile Avrupa ve Orta Asya bölgesi aşırı yoksulluk oranlarını % 3 altına indirmeyi başarmışlardır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi de 2013'e kadar % 3'ün altında yer almaktayken, bölgedeki ülkelerde yaşanan iç savaşlar nedeniyle oranlar yükselişe geçmiştir. Sahra Altı Afrika bölgesinde ise tüm iyimser senaryolara rağmen 2030 yılına kadar yoksulluğun tek haneye düşmesi beklenmemektedir. Düşük büyüme oranları, istikrarsız ve zayıf kurumsal yapıları nedeniyle bu bölgede yoksulluğun azalması zorlaşmaktadır.⁴⁴ 413 milyon yoksul sayısı ile Sahra Altı Afrika bölgesi dünyadaki aşırı yoksulluk altındaki insan sayısının yaklaşık % 56'sını oluşturmaktadır. En yoksul ülkeler arasında Demokratik Kongo Cumhuriyeti (% 77), Burundi (% 71), Malavi (% 71), Mozambik (% 62) gibi ülkeler başı çekmektedir.⁴⁵

Tablo 1. Bölgelere Göre Yoksul Sayıları ve Toplam Nüfusa Oranı, 1990-2015

Bölge	1990	1996	1999	2002	2005	2008	2010	2012	2015
<i>Günde 1,9\$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)</i>									
<i>Doğu Asya & Pasifik</i>	61,6	41,1	38,8	29,9	19,1	15,1	11,2	3,6	2,3
<i>Avrupa & Merkezi Asya</i>	2,9	7,2	7,8	5,9	4,9	2,8	2,4	1,6	1,5
<i>Latin Amerika & Karayipler</i>	14,1	13,8	13,5	11,7	9,8	6,9	6,0	4,5	4,1
<i>Ortadoğu & Kuzey Afrika</i>	6,3	5,8	3,8	3,2	3,0	2,7	2,3	2,7	5,0
<i>Güney Asya</i>	44,4	40,3	-	38,6	33,8	29,5	24,7	15,1	12,4
<i>Sahra Altı Afrika</i>	55,1	58,8	58,3	56,9	50,9	47,7	46,5	42,3	41,1
<i>Dünya</i>	35,5	29,6	28,8	25,8	20,9	18,1	15,8	10,9	10,0
<i>Günde 1,9\$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfus (milyon kişi)</i>									
<i>Doğu Asya & Pasifik</i>	987,1	712,9	695	552,5	361,6	293,7	220,6	73,2	47,2
<i>Avrupa & Merkezi Asya</i>	13,3	33,8	36,8	27,6	22,9	13,3	11,4	7,2	7,1

⁴³ The World Bank, **Piecing Together the Poverty Puzzle Overview**, Washington, The World Bank, 2018, s. 2-3.

⁴⁴ The World Bank, "Decline of Global Extreme Poverty Continues but Has Slowed: World Bank" (Çevrimiçi) <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/19/decline-of-global-extreme-poverty-continues-but-has-slowed-world-bank>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019.

⁴⁵ The World Bank, "Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population)", (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019.

<i>Latin Amerika & Karayipler</i>	62,5	67,3	69,3	62,7	54,4	39,7	35,4	27,8	25,9
<i>Ortadoğu & Kuzey Afrika</i>	14,4	15,3	10,3	9,4	9,4	8,8	7,9	9,6	18,6
<i>Güney Asya</i>	503,1	518,3	-	554,6	510,5	467	402,3	257,3	216,4
<i>Sahra Altı Afrika</i>	281,9	354,5	380,25	401,5	389,4	396,1	407,4	400,8	413,3
<i>Dünya</i>	1.866,8	1.706,7	1.731,9	1.613,2	1.353,6	1.222,8	1.090,9	782,7	735,6

Kaynak: (1) The World Bank, “Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population)”, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019, (2) The World Bank, “Decline of Global Extreme Poverty Continues but Has Slowed: World Bank” (Çevrimiçi) <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/19/decline-of-global-extreme-poverty-continues-but-has-slowed-world-bank>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019 ve (3) Emin Emin, **Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu**, İstanbul, İNSAMER, 2018, s.14.’te yer alan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk oranlarının tespitinde 1,90 ABD doları kriterinden farklı olarak günlük 3,20 ABD doları ve 5,50 ABD doları şeklinde iki orta gelir seviyesi sınırı da kullanmaktadır. Buna göre 2015 yılı itibarıyla 3,20 ABD doları günlük gelirin altında yaşayan insan oranı % 26’dır. Bu oran 1990 yılında % 55 iken 25 yılda % 29 azalmıştır. Bu gelir düzeyinde en fazla yoksul bölgeler % 66 ile oranla Sahra Altı Afrika bölgesi ve % 48 ile Güney Asya bölgesidir. 5,50 ABD doları günlük gelir sınırına bakıldığında ise dünyada yoksulluk oranı 2015 itibarıyla % 46’dır. Bu oran son 25 yılda % 67’den gerilemiştir. Bu gelir düzeyinde ise en fazla yoksul bölgeler yine % 84 ile Sahra Altı Afrika bölgesi ve % 81 ile Güney Asya bölgesidir.⁴⁶ Orta gelir yoksulluk oranlarına bakıldığında alt orta gelirde her dört kişiden birinin, üst orta gelirde ise iki kişiden birinin yoksulluk sınırı altında kaldığı söylenebilir.

Orta gelir yoksulluğunda durum bu olsa da dünyanın yoksullukla mücadele gündemini ağırlıklı olarak aşırı yoksulluk yani alt gelir yoksulluğu olan 1,90 ABD doları gelir seviyesi belirlemektedir. Buna bağlı olarak yoksulluk oranlarının gelecekte nasıl bir hal alacağıyla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Dünya Bankası’nın yapmış olduğu bu çalışmalardan birinde büyüme oranlarına göre 2030 yılında aşırı yoksulluğun ne durumda olacağı tahmin edilmiştir. Buna göre insanların geliri son

⁴⁶ The World Bank, **Piecing Together...**, a.g.e., s. 12.

20 yılda olduğu gibi büyümeye devam ederse yoksulluk oranı dünya genelinde % 5,7'ye; ortalama gelir son 10 yılda olduğu gibi büyümeye devam ederse % 4,2'ye ve hatta % 3,9 gelir büyüme hızına ulaşırsa % 3'e kadar düşebilecektir. Bölgeler itibariyle bakıldığında ise Sahra Altı Afrika dışında tüm bölgelerde yoksulluk oranı % 10'un altında gerçekleşmesi beklenmektedir. Doğu Asya ve Pasifik bölgesi ile Avrupa ve Orta Asya'da oran % 0,5 seviyelerine gerilerken, Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde % 4 seviyelerinde, Güney Asya'da ise % 2 seviyelerindedir. Sahra Altı Afrika bölgesinin ise en iyi tahminlerde bile % 14 seviyesinde kalacağı, daha gerçekçi rakamlarla % 20-27 seviyelerinde olacağı belirtilmektedir.⁴⁷

Dünya Bankası yoksulluğu bu şekilde günlük gelir üzerinden ölçerken, UNDP ise yaşam beklentisi, eğitim süresi ve gelir gibi birden fazla faktörü dikkate alarak hazırladığı İGE üzerinden ölçmektedir. Bu endekste her girdinin farklı oranlarla hesaplanmasıyla her ülkenin insani gelişmişliği için 0 ile 1 arasında bir değer üzerinden ifade edilmektedir. Buna göre değer 1'e yaklaşması insani gelişmişliğin daha yüksek olduğu anlamı taşımaktadır. 1990 ve 2017 yılları arasında dünya genelinde ve bölgeler itibariyle insani gelişmişlik oranları incelendiğinde en kötü durumda olan bölge Sahra Altı Afrika bölgesi olduğu görülmektedir. En az gelişmiş ülkeler için son 27 yılda iyileşme söz konusudur. En büyük ilerlemeyi ise Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri ile Güney Asya ülkeleri kat etmiştir. Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler bölgeleri ile OECD Ülkeleri insani gelişmişlikte dünya ortalaması olan 0.728 puanının üzerinde yer almaktadır.⁴⁸

Gelişmişlik düzeyine ve kapsadığı nüfus göre oranlar ise şu şekildedir: i) en yüksek insani gelişmişlik seviyesinde (0.894) 1.4 milyar kişi, ii) yüksek insani gelişmişlik seviyesinde (0.757) 2.3 milyar kişi, iii) orta insani gelişmişlik seviyesinde (0.645) 2.7 milyar kişi ve iv) düşük insani gelişmişlik seviyesinde (0.504) 926 milyon kişi yaşamaktadır. Düşük insani gelişmişlik seviyesindeki insan sayısı 1990 yılında 3 milyar iken, 2017'de 926 milyona düşmüş ve toplam nüfusun % 60'ından

⁴⁷ Marcio Cruz, James Foster, Bryce Quillin, Philip Schellekens, **Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies**, Washington, World Bank Group, 2015, s. 2.

⁴⁸ UNDP, **Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update**, New York, UNDP, 2018, s. 29.

% 12'sine gerilemiştir. Benzer olarak yüksek insani gelişmişlik seviyesindeki insan sayısı ise üç katına çıkarak 3.8 milyar kişiye yani toplam nüfusun yarısına ulaşmıştır.⁴⁹

Ortalamalar bu şekilde olsa da ülke ya da alt endeks bazında konuya bakıldığında gelişmişlik seviyeleri arasındaki fark bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. En yüksek insani gelişmişlik oranlarına sahip ülkeler Norveç (0.953), İsviçre (0.944) ve Avustralya (0.939) iken en düşük insani gelişmişlik oranlarına sahip ülkeler ise Nijer (0.354), Orta Afrika Cumhuriyeti (0.367) ve Güney Sudan (0.388) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. En düşük ve en yüksek oranlar arasında yaklaşık 3 katlık bir fark olduğu görülmektedir. Alt endeksler incelendiğinde de farklar daha net görülebilmektedir. Öyle ki doğumda beklenen yaşam süresi (dünya ortalaması 72,2 yıl) en yüksek 84,1 yıl ile Hong Kong, en düşük 52,2 ile Sierra Leone'de ölçülmüştür. Aradaki fark 1.6 kattır. Beklenen eğitim süresi (dünya ortalaması 12,7 yıl) en yüksek 22,9 yıl ile Avustralya, en düşük 4,9 yıl ile Güney Sudan'da ölçülmüştür. Aradaki fark 4.7 kattır. Ortalama eğitim süresi (dünya ortalaması 8,4 yıl) en yüksek 14,1 yıl ile Almanya, en düşük 1,5 yıl ile Burkina Faso'da ölçülmüştür. Aradaki fark 9.4 kattır. Son olarak kişi başı milli gelir miktarı (dünya ortalaması 15,295 dolar) en yüksek 116,818 dolar ile Katar, en düşük 663 dolar ile Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ölçülmüştür. Aradaki fark 176 kattır.⁵⁰

Tüm bu verilerden anlaşılabacağı üzere dünyada yoksulluğun küresel bir boyut kazanmasındaki en önemli faktörlerden birisi şüphesiz küresel gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Buna göre dünyanın % 64'ünü oluşturan nüfus 10 bin dolardan az gelire sahiptir ve toplam servetin yalnızca % 1.9'una (6.2 trilyon dolar) sahiptirler. Dünyanın % 0.8'inin oluşturan kesim ise 1 milyon dolardan fazla gelirleriyle toplam servetin % 48'ini (142 trilyon dolar) ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu iki uç arasındaki derin uçurum bariz bir şekilde görülebilmektedir. Bölgesel olarak da kişi başı ortalama servet en yüksek Kuzey Amerika (391.690 dolar) ve Avrupa (144.903 dolar) ülkelerinde iken, en düşük Afrika (4.138 dolar) ve Hindistan'dadır (7.024

⁴⁹ A.e., s. B.

⁵⁰ A.e., s. 5-33.

dolar).⁵¹ En yüksek ve en düşük bölge arasındaki fark 90 katı bulmaktadır. Ayrıca servet dağılımındaki eşitsizlik sadece az gelişmiş ülkeler için söz konusu değildir. Öyle ki 2010'lu yılların başında en zengin % 10'luk kesimin toplam gelirdeki payının Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya başta olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde milli servetin yaklaşık % 60'ına denk geldiği belirtilmektedir.⁵²

1.2. KÜRESEL YOKSULLUK: NEDENLERİ VE MÜCADELE

Yoksulluğun günümüzde kazanmış olduğu küresel boyut yukarıdaki veriler incelendiğinde daha fazla anlam kazanmaktadır. Yoksulluğu tanımlamada klasik tanımların artık yetersiz kalması, dünya üzerindeki adaletsiz gelir ve kaynak dağılımı yoksulluğun ulusal değil küresel bir problem olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu sebeple yoksullukla mücadele de ulusal düzeyde etkisiz kalınmakta ve konunun küresel düzeyde ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun nasıl bir değişime uğradığının, hangi sebeplerle ortaya çıktığının ve yoksullukla mücadelede küresel boyutta hangi uygulamaların yer aldığının incelenmesi konunun anlaşılması ve gelecek bölümlere zemin oluşturması açısından önem arz etmektedir.

1.2.1. Küresel Yoksulluk Nedenleri

Küresel yoksulluğun nedenleri konusunda birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bir tanesi yoksulluğu kişisel nedenlerle açıklamaya çalışmakta ve kişinin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı gibi özellikleri nedeniyle yoksulları yoksulluğun hem kurbanı hem de nedeni olarak görmektedir. Bir diğer yaklaşım ise yoksulluğu yoksulların etkisi dışından gelişen sosyoekonomik nedenlerle açıklamaktadır.⁵³ Yoksulluğun küresel bir hal alması şüphesiz küreselleşme süreciyle yakından ilgilidir. Ancak küreselleşme dışında gibi gözükten

⁵¹ Anthony Shorrocks, James Davies, Rodrigo Lluberas, **Global Wealth Report 2018**, Zurich, Credit Suisse Research Institute, 2018, s. 5.

⁵² Thomas Piketty, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, Çev. Hande Koçak,, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014, s. 273.

⁵³ Mahmut Masca, Mehmet Karagül, "Küreselleşme'nin Aktörleri, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", **Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, 1.Cilt, 1-3 Şubat 2008, İstanbul, s. 386.

birçok başka neden de yoksulluğun küresel bir boyut kazanmasını doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında yoksulluğun nedenleri bir bütün olarak ele alınacak ve ağırlıklı olarak kabul gören sosyoekonomik nedenler üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Herhangi bir yaklaşıma bağlı olmaksızın küresel yoksulluğun nedenleri olarak kabul gören faktörlerden öne çıkanları şu şekilde sıralamak mümkündür: İklim ve doğa koşulları, hızlı nüfus artışı, doğal afetler, adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, bağımlı nüfus sayısının fazla olması, bireyler arası yetenek farklılıkları, miras yoluyla elde edilen gelirler, piyasadaki tekelleşme, devlet teşvikleri, enflasyon ve işsizlik, toplumsal değerler içinde maddi varlığın belirleyici unsur olması, sosyal sorumluluğun yeterince gelişmemiş olması ya da giderek azalması, gelir dağılımında eşitsizliklerin artışı, cinsiyete bağlı ayrımcılık, bölgeler arası dengesizlikler, ekonomik küreselleşme, ulus devletin küçülmesi, yolsuzluk, yanlış ekonomi politikaları.⁵⁴

Yoksulluğun nedenleri yukarıda görülebileceği gibi oldukça çeşitli olabilmektedir. Ancak yine de bazı nedenler daha ön plana çıkmakta ve daha çok kabul görmektedir. Dolayısıyla özellikle yoksulluğun küresel bir anlam kazanmasına yol açan nedenlerin daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Bu şekilde küresel yoksulluk daha iyi anlaşılabilir ve mücadele açısından daha etkili yollara başvurulabilmektedir. Bu sebeple aşağıda yoksulluğun artmasında önemli derecede etkisi olduğu düşünülen nedenler ele alınacaktır.

Küresel yoksulluğun nedenleri arasında ilk sıralarda *ekonomik faktörler* yer almaktadır. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte tüm dünyada etkili olan neoliberal politikalar ve beraberinde Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar eliyle uygulanan yapısal uyum programlarının küresel yoksulluğun artması ve derinleşmesinde oldukça etkili olduğu konusunda literatürde ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Bunun yanında krizler, uluslararası sermaye hareketleri, ticarette serbestleşme, büyüme ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, enflasyon ve işgücü piyasasındaki sorunlar diğer ekonomik nedenler arasında sayılabilmektedir.

⁵⁴ A.e., s. 386-387.

Neoliberal politikaların yoksulluğa etkisi konusunda ortak bir görüş bulunmamakla birlikte özellikle sol ideolojiler tarafından bu politikaların yoksulluğu önemli ölçüde arttırdığına dair iddialar ortaya atılmaktadır. Özellikle Sovyet Bloku'nun dağılmasından sonra IMF ve Dünya Bankası gibi bazı uluslararası kuruluşların uyguladığı politikaların, ABD'nin neoliberal küreselleşme hedeflerine hizmet ettiği kabul edilmektedir. Uygulanan yapısal uyum programları ile birlikte gelişmekte olan ülkeler ekonomik anlamda sıkıntıya girmiş ve bağımsız olma kabiliyetlerini yitirmişlerdir.⁵⁵ Bu programlarla birlikte gelişmekte olan ülkelerin temel kurumları ve ekonomi politikalarında dışa açık serbest piyasa ağırlıklı bir yönelme yaşanmıştır. Böylece üretimin yapısı, işgücü piyasaları, kamu harcamaları ve gelir dağılımı yoksulluğun artmasına yol açacak şekillerde değişime uğramıştır.⁵⁶

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler de küresel yoksulluğun başta gelen nedenleri arasında yer almaktadır. Gelir dağılımında eşitsizliğe neden olan faktörler aynı zamanda yoksulluğa da neden olmaktadır. Gelir eşitsizliğinin artması, ekonomik büyüme ve milli gelirdeki artışın dağılımında adaletsizliğe yol açmakta ve alt gelir grupları ile üst gelir grupları arasında fark giderek artmaktadır.⁵⁷ Özellikle neoliberal politikalar ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarını düşürmek ve uluslararası kredi itibarlarını artırmak için dolaylı vergilerin artırılması ve kamu harcamalarını kıstak için transfer harcamalarını azaltılması, dış ticaret liberalizasyonu ile birlikte işsizliğin artması, ücretlerin düşme eğilimi göstermesi, üretimi arttırıcı ve emek tasarruf edici teknolojilere geçilmesi gibi gelişmeler gelir eşitsizliklerinin artmasına yol açmış ve yoksullukta artış yaşanmıştır.⁵⁸

İşgücü piyasasından kaynaklanan nedenler de yoksulluğun nedenleri arasında yer almaktadır. Son yıllarda çalışma biçimlerinin değişime uğraması, atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, bazı mesleklerin kaybolması, işsizliğin, düşük gelirli işlerin ve kayıt dışı çalışmanın artması yoksulluk riskini arttırmaktadır.⁵⁹ İşgücü

⁵⁵ Ayfer Gedikli, "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk Olgusu ve Mücadele Yolları", **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, s. 336.

⁵⁶ Şenses, **a.g.e.**, s. 189-190.

⁵⁷ Arabacı, **a.g.e.**, s. 186.

⁵⁸ Gedikli, **a.g.e.**, s. 338-339.

⁵⁹ Arabacı, **a.g.e.**, s. 187.

piyasaları ve yoksulluk arasındaki ilişki farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir. İşgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar -başka bir ifadeyle çalışan yoksullar- ve işsizler yoksullukla ilişkilendirilebilmektedir. Ayrıca işsizlik, yoksulluğun hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilmektedir. Çalışmak dışında farklı bir kanaldan gelir elde edemeyen işsiz bireyler yoksulluğa mahkûm olmakta ve bu durumda işsizlik yoksulluğun nedenini oluşturmaktadır.⁶⁰

Küresel açıdan bakıldığında ise büyük çoğunluğu gelişmekte olan yoksul ülkelerde olmak üzere 2018 yılında dünyada 172 milyon kişinin işsiz; 700 milyon kişinin ise işe sahip oldukları halde aşırı veya orta yoksulluk içinde yaşadıkları belirtilmektedir. Özellikle yoksul bölgeler için istihdam ve işsizlik oranları yanıltıcı olabilmektedir. Zira Afrika için 2018 yılında işsizlik oranı % 4,5; istihdam oranı ise % 60 olarak ölçülmüştür. Bu veriler Ancak bu durum işgücü piyasasının iyi işlediğini göstermekten ziyade, çalışanların güvencesiz, korumasız ve düşük ücretli işleri kabul etmekten başka çarelerinin olmaması nedeniyledir. Gelişmekte olan ülkeler için çalışan yoksulluğu oranı % 60 seviyelerinde bulunmaktadır.⁶¹

Diğer ekonomik nedenler arasında sabit gelirli bireylerin satın alma gücünü azaltarak refah düzeylerini düşüren enflasyon da gösterilebilir.⁶² Ayrıca vergi sistemindeki adaletsizlikler ve özellikle dolaylı vergilerde yapılan artışlar da yoksul kesimin alım gücünü azaltmakta ve yoksulluk seviyesini daha da arttırmaktadır. Bunun yanında büyüme oranında, milli gelirden azalmalara yol açan, işsizliği arttıran ekonomik krizler de yoksulluğun önemli nedenleri arasındadır.⁶³ Ayrıca kamu sektöründeki yolsuzluk gibi tüm etik dışı uygulamaların maliyeti ve topluma verdiği rahatsızlık oldukça önemlidir. Yolsuzluğun etkisi, sosyal, politik ve ekonomik alanlarda açıkça görülebilmektedir. Yolsuzluk, ekonomik büyümeyi olumsuz bir

⁶⁰ Sümer İncedal, “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara, 2013, s. 32.

⁶¹ ILO, **World Employment Social Outlook Trends 2019**, ILO, Geneva, 2019, s. 1-8.

⁶² Arabacı, **a.g.e.**, s. 187.

⁶³ İncedal, **a.g.e.**, s. 36-37.

şekilde etkilemekte, gelir eşitsizliğini arttırmakta, yoksulluğun azaltılmasını sınırlandırmakta ve ülkeye yapılan yatırımları caydırarak zararlı olabilmektedir.⁶⁴

İkinci olarak, yoksulluğun ekonomik nedenleri dışında –ekonomik nedenlerden tam bağımsız olmamakla birlikte- birtakım *demografik ve sosyal nedenler* de sıralanabilmektedir. Bunlar da özellikle nüfustaki değişmeler, göç, hanehalkı büyüklüğü ve yapısı, eğitim durumu, ailevi ya da toplumsal şoklar, ayrımcılık şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında coğrafi faktörler, yerleşim yerinin özellikleri, yönetsel başarısızlıklar, yaşanan siyasi krizler, savaşlar vb. yoksulluğun diğer önemli nedenleri arasında gösterilebilir.

Demografik birtakım unsurlar yoksulluğun oluşmasında ya da artmasında etkili olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin birçoğu ağır bir nüfus baskısıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Buna bağlı olarak gerçekleşen hızlı nüfus artışı ve dolayısıyla işgücü artışı önemli bir yoksulluk nedeni olarak kabul edilmektedir. Hanehalkı türü, büyüklüğü, bileşimi ve hanehalkı içindeki bireylerin yaş ve eğitim durumları da yoksulluk oranıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak yapılmış olan çalışmalar bu ilişki hakkında bir genellemeye gidilemeyeceğini göstermektedir. Yoksulluk bazı ülkelerde küçük hanehalkları arasında, bazı ülkelerde ise kalabalık hanehalkları arasında yaygınlık göstermektedir. Bu farklılık hanehalkı üyelerinin yaş, cinsiyet ve eğitim gibi niteliklerine dayalı olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁵ Doğuşta beklenen yaşam süresi ve eğitimde geçen zaman gibi değişkenleri dikkate alan İnsani Gelişmişlik Endeksi’de en düşük puana sahip bölgelerin Sahraaltı Afrika (0.537) ve Güney Asya (0.638) gibi yoksulluğun en yüksek olduğu yerler olması demografik unsurların etkisini göstermektedir.⁶⁶

Yoksulluk sadece gelir azlığı ile ilgili bir mesele değil, aynı zamanda eğitimle de alakalıdır. Eğitim insan sermayesini geliştiren, geliri arttıran, yaşam kalitesini arttıran bir niteliğe sahiptir. Yapılan araştırmalarda hanehalkı üyelerinin eğitim

⁶⁴ Alex Ng Hou Hong, Abdul Ghani Farinda, Fock Kui Kan, Ai Ling Lim, Teo Ming Ting, “Poverty: Its Causes and Solutions”, **International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering**, Vol:7, No:8, 2013, s. 2473.

⁶⁵ Tuğba Türk, Hidayet Ünlü, “Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Yıl: 2016, Cilt: 7, Sayı: 14, s. 94.

⁶⁶ UNDP, **Human Development Indices...**, a.g.e., s. 29.

düzeyi arttıkça yoksulluk düzeyinin azaldığı görülmektedir.⁶⁷ Yoksulluğu belirleyen bir diğer temel unsur da göçlerdir. Göç ile yoksulluk arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Göç alan ve göç veren bölgelerin demografik ve sosyoekonomik yapısı, göç ve yoksulluk arasındaki ilişki konusunda kolaylıkla genellemeye gidilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak genellikle kırdan kente olan göçle birlikte kırsal kesimdeki yoksulların kentlere itilmektedir. Yaşanan hızlı göç ve kentsel alanlardaki yavaş istihdam artışı karşısında ise hızlı bir enformelleşme süreci yaşanmakta ve buna bağlı olarak yoksullaşma artmaktadır.⁶⁸

Son yıllarda en fazla göç veren ülkelerden biri olan Suriye incelendiğinde göçmenlerin büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırı altında yaşamlarını sürdürdükleri görülebilmektedir. Lübnan'a sığınan Suriyelilerin % 70'inin, Ürdün'de ise % 90'ının yoksulluk sınırı altında yaşadığı belirtilmektedir.⁶⁹ Bu tür göçlerin yoksullukla neticelenmesinde en büyük etkenlerden biri işsizlik olmaktadır. Göçmenlerin işsizliği ve kayıtdışı ya da kötü koşullarda çalışması yanında göç alan ülkenin işsizliğine etkisi de tartışma konusudur. Buna göre göçmenler gittikleri ülkede yerel nüfusun istihdam olanaklarını almaktadır.⁷⁰ Böylece artan işsizlikle göçün ulusal yoksulluğa olan etkisi de söz konusu olabilmektedir.

Coğrafi faktörler ve yerleşim yeri özellikleri de yoksulluk üzerinde etkili olmaktadır. Ülkenin dünya üzerinde bulunduğu konum, yer altı kaynakları, yeryüzü şekilleri, iklim, akarsular, toprak ve bitki örtüsü o ülkenin refah düzeyini ve yoksulluk seviyesini doğrudan etkilemektedir.⁷¹ Ayrıca bazı bölgeler kuraklık, kasırga ve deprem gibi doğal afetlerden sıklıkla muzdarip olmakta ve coğrafi olarak bu olumsuz durumlarından dolayı yoksulluk tuzağından kurtulmak için dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır.⁷² Kuraklığın en çok etkilediği Sahra Altı Afrika bölgesi ve deprem, tsunami gibi doğal afetlerin en çok vurduğu Güney Asya bölgesi

⁶⁷ Hou Hong, vd., **a.g.e.**, s. 2474.

⁶⁸ Şenses, **a.g.e.**, s. 161-163.

⁶⁹ UNHCR Türkiye, "Suriye Acil Durumu", (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu>, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.

⁷⁰ Faruk Taşçı, **Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama**, İstanbul, Kaknüs Yayınlar, 2018, s. 52-53.

⁷¹ İncedal, **a.g.e.**, s. 45.

⁷² Hou Hong, vd., **a.g.e.**, s. 2475.

lkelerinin yoksulluk oranlarında başı çekmesi bu görüşü desteklemektedir. Bunun yanında altyapı ve ulaşım olanakları, tarım ve sanayi yatırımları açısından uygunluk gibi faktörler de yerleşim yerinin yoksulluk düzeyini etkileyebilmektedir.

Tüm bu nedenler dışında, ülkelerin içinde bulundukları savaş, çatışma, terör ortamı gibi faktörler; ırk, etnik köken, din, cinsiyet gibi nedenlerle yaşanan ayrımcılık da yoksulluğa yol açabilmektedir. Ayrıca lm, hastalık, sakatlık, boşanma gibi kişileri ya da hanehalklarını etkileyebilecek ani gelişen olumsuz olaylar/şoklar da yoksulluğun birer nedeni olabilmektedir.⁷³ Son olarak yönetim yetersizliği, kurumsal ve hukuki gszlkler, yoksullukla mücadelede başarısızlıklar yoksulluğun diğer nedenleri olarak sıralanabilir.⁷⁴

Yoksulluğun nedenlerini yoksulların kendisinde arayan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Neo-klasik yaklaşım olan modernleşme teorisine göre yoksulluğun sebebi içseldir, yani yoksulluk ülkelerin kurumlarındaki, sermayedeki, teknolojiadaki, siyasi yapıdaki yoksunluklarla ve geleneksel/kültürel yapıyla ilgilidir. Bu yaklaşıma göre yoksulluk bir tembellik kültürü olarak aileden geçmekte ve kronik bir hal almaktadır. Hatta yoksullarda yoksulluğun faziletli bir durum olduğu algısının bunda etkili olduğu belirtilmektedir. Yoksullara yapılan sosyal yardımlar da onları yardıma bağımlı ve tembel duruma düşürmektedir. Yine idari ve siyasi yapıdaki başarısızlıklar sebebiyle yaşanan kanunsuzluklar, yolsuzluklar ile alt yapı başta olmak üzere çeşitli sosyal hizmetlerin tüm halka ulaştırılamaması yoksulluğun önünü açmaktadır.⁷⁵

Küresel yoksulluğun nedenlerinden biri olarak ahlaki sorumluluklar da gösterilmektedir. Buna göre zengin toplumların hükümetleri ve vatandaşları var olan küresel ekonomik düzeni dayatmak ve meşrulaştırmak yoluyla şiddetli yoksulluğun devam etmesinde önemli bir paya ve ahlaki sorumluluğa sahiptir. Bu gruplar küresel ekonomik düzenden en fazla faydalanan kesim olarak küresel yoksulluk ile bağlantılı olduklarını gözden kaçırmaktadırlar. Bu sebeple yoksulluk ve eşitsizlikler yalnızca

⁷³ şenses, **a.g.e.**, s. 171.

⁷⁴ The World Bank, **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, New York, Oxford University Press, 2001, s. 36.

⁷⁵ Taşçı, **Sosyal Politikada Dezavantajlı...**, **a.g.e.**, s. 14-16.

ulusal ekonomik rejimler temelinde ele alınmakta ve dış ülkelerdeki yoğun ve şiddetli yoksulluk kolayca kabul edilebilmekte ve normal karşılanabilmektedir. Bu da yoksulluk konusunda evrensel bir ahlak anlayışının eksikliğini ve sorumlulukların belirsizliğini yansıtmaktadır.⁷⁶

1.2.2. Küresel Yoksullukla Mücadele

Küresel yoksullukla mücadele konusunda literatürde birden fazla İngilizce kavramın genelde aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bunlar “poverty alleviation”, “poverty reduction” ve “poverty eradication” kavramlarıdır. Esasında bu kavramlardan her biri farklı anlam taşımakla beraber yoksullukla mücadele çerçevesinde ortak noktalara sahiptirler. Poverty alleviation (yoksulluğun hafifletilmesi) kavramı yaşanan yoksulluğun yoğunluk derecesinin ve etkilerinin azaltılması anlamına gelmektedir. Poverty eradication (yoksulluğu ortadan kaldırma) kavramı en kapsamlısı olup yoksulluğun her türlüünü ve yol açan sebeplerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Son olarak poverty reduction (yoksulluğu azaltma) kavramı en sık kullanılan kavram olmakla birlikte yoksulluğun nedenlerine odaklanarak en hızlı bir şekilde azaltılması amacını taşımaktadır.⁷⁷ Bu çalışma kapsamında tüm bu tanımları içeren “yoksullukla mücadele” kavramı tercih edilecek ve tanımlar arasındaki nispi farklar göz ardı edilecektir.

Küreselleşme sürecinin yoksulluk sorununu daha da derinleştirmesiyle, yoksulluk artık sadece devletlerin çözmekle yükümlü olduğu bir problem olmaktan uzaklaşarak, çözümü çok yönlü ve çok aktörlü bir sorun haline gelmiştir. Böylece yoksulluk artık sadece bireyin değil, devletin, özel sektörün, STK’ların ve ulus üstü örgütlenmelerin ortak bir şekilde çözmesi gereken bir hal almıştır.⁷⁸ Bu amaçla son yıllarda on binlerce kurumun küresel yoksulluk hakkında düşünmek, kaynakları harekete geçirmek ve yoksulluğu azaltma politikalarını desteklemekle meşgul oldukları görülmektedir. Bunlar başlıca Dünya Bankası, IMF, BM Genel Kurulu, BM Sekreteryası, BM uzmanlık kuruluşları, OECD’nin Kalkınma Yardım Komitesi

⁷⁶ Pogge, a.g.e., s. 185-188.

⁷⁷ David Hulme, **Global Poverty: Global governance and poor people in the post-2015 era**, New York, Routledge, 2015, s. 12.

⁷⁸ Aktel, vd., a.g.e., s. 18.

(DAC), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), İslam Kalkınma Bankası (İKB), Avrupa Birliği (AB), ulusal hükümetler, ikili yardım kuruluşları ve büyük kalkınma STK'ları, yerel yönetimler, sosyal hareketler (özellikle kadın ve çevre hareketleri), medya, sivil toplum, inanç temelli kuruluşlar, hayırseverler ve ünlü kimseler şeklinde sıralanabilmektedir.⁷⁹

Bu kısımda ise sadece küresel yoksullukla mücadelede öncü olan, konuyla ilgili doğrudan ve en kapsamlı çalışmaları yürüten Dünya Bankası, IMF, UNDP ve İİT ile İKB'nin politikaları ve faaliyetleri temel hatlarıyla ele alınacaktır. Bu kuruluşlar ve çalışmaları aynı zamanda çalışmamızın ana konusunu oluşturan "kalkınma işbirliği faaliyetleri" için önemli bir konumda bulunmakta ve yol gösterici bir rol üstlenmektedir.

1.2.2.1. Dünya Bankası ve IMF

Dünya Bankası ve yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişki 1970'lerden bugüne süregelen bir süreçtir. Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltma hedefi sürekli değişime uğramıştır; öyle ki 1970'lerde kalkınma stratejisinin temelini oluşturmuşken, 1980'lerde unutulmuş izlenimi uyandırmıştır. 1990'lı yıllarda yoksulluğu azaltıcı sosyal politikalar kalkınmanın birer kolaylaştırıcısı olarak görülmüş ve günümüze kadar da ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki sıkı ilişki süregelmiştir.⁸⁰

Dünya Bankası ilk kurulduğu yıllarda İkinci Dünya Savaşı'ndan hasarlı çıkmış bulunan Avrupa ülkelerinin yeniden imarına maddi destek sağlama görevini üstlenmişken, daha sonraları enerjisini ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yönlendirmiştir. Bu amaç doğrultusunda Dünya Bankası araştırma faaliyetleri yapmakta ve sonuçlarını da "Dünya Kalkınma Raporu" adı altında yayınlamaktadır. Çeşitli konuların ele alındığı raporların ilki 1978'de yayınlanmış ve

⁷⁹ Hulme, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁸⁰ Antje Vetterlein, "Economic Growth, Poverty Reduction, and the Role of Social Policies: The Evolution of the World Bank's Social Development Approach", **Global Governance**, 13 (2007), 513-533, s. 513.

1980 yılından sonraki her on yılın ana temasını yoksulluğun oluşturması kabul edilmiştir.⁸¹

Dünya Kalkınma Raporu'nun ilki 1978 yılında Robert S. McNamara başkanlığında "Büyüme ve Yoksulluğun Azaltılması İçin Beklentiler" temasıyla yayınlanmıştır. Rapor'da yoksulluğun azaltılabilmesi için büyüme oranlarının artırılması, yoksulların üretkenliğinin artırılması ve temel hizmetlere erişimin geliştirilmesi gerektiği savunulmuştur.⁸² Yoksulluk temalı kalkınma raporlarının ikincisi ise 1980 yılında "Yoksulluk ve İnsani Gelişme" başlığıyla hazırlanmıştır. Rapor'a göre yoksulluk esas olarak insani gelişmişliğin arttırılmasıyla çözülebilecektir.⁸³ Yoksulluk gelirle alakalı olduğu kadar, gıda, sağlık ve eğitim gibi temel unsurların gelişmemiş olmasıyla da bağlantılıdır.⁸⁴

Dünya Bankası'nın "yoksulluk" başlığını taşıyan bir diğer kalkınma raporu ise 1990 yılında yayınlanmıştır. Bu Rapor öncekilerden farklı bir şekilde yoksulluğu oldukça kapsamlı bir şekilde ele almıştır. 1980'li yılların yoksullar için "kayıp on yıl" olarak değerlendirildiği Rapor'da yoksulların gelirlerinde artış sağlanması, temel eğitim ve sağlık göstergelerinde düzeltilmeler olmasına rağmen, Sahra-altı Afrika ve Latin Amerika'da yoksulluğun derinleştiği ifade edilmiştir. Yoksullukla mücadelede nasıl bir yol izlenmesi gerektiği de Rapor'da önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre yoksulların en bol varlığı olan emeğin üretken kullanımını teşvik etmek ve yoksullara temel sosyal hizmetler sunmak başlıca yapılması gerekenlerdir.⁸⁵

Dünya Bankası'nın 1990'lı yıllarda yoksullukla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bunun ardında örtülü birtakım sebeplerin olduğu da savunulmaktadır. Buna göre Washington Sonrası Uzlaşması ile yapısal uyum programları neticesinde piyasadaki aksaklıkların giderilmesi ve sistemin daha verimli işleyebilmesi için

⁸¹ Hamza Çeştepe, Öner Genç, "Bretton Woods Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ve Stratejileri", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, 2011, s. 57.

⁸² The World Bank, **World Development Report 1978**, Washington, The World Bank, 1978, s. 26.

⁸³ The World Bank, **World Development Report 1980**, Washington, The World Bank, 1980, s. 33-39.

⁸⁴ Mustafa Aykaç, Seyfettin Erdoğan, Özlem Tosuner, "Yoksullukla Uğraşmak ve Uluslararası Organizasyonlar", **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 2, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, s. 229.

⁸⁵ The World Bank, **World Development Report 1990**, Washington, Oxford University Press, 1990, s. 1-3.

devletin ekonomi üzerinde müdahalesi kabul edilmiş ve neoliberalizme insani bir yüz kazandırılması amaçlanmış olabileceği tartışılmaktadır.⁸⁶

1990'lı yılların sonundan itibaren 2000'li yıllarla birlikte "Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri" (PRSPs Poverty REduction Strategy Papers) gündemde olmuştur. Buna göre yoksulluk probleminin sadece büyümeye dayalı piyasa odaklı bir şekilde kendiliğinden çözülemeyeceği kabul edilmiştir. Bu stratejiye dayandırılarak oluşturulan Dünya Bankası'nın 2000-2001: Yoksullukla Mücadele Raporu "Attacking Poverty – Yoksulluğa Saldırmak" temasıyla sunulmuştur. Rapor'da yoksullukla mücadele üç boyutlu bir stratejiyle ele alınmıştır. Bunlar; fırsatları genişletmek, güçlendirmeyi kolaylaştırmak ve güvenliği artırmak şeklindedir.⁸⁷ 2000 sonrası raporlar incelendiğinde 2004 Dünya Kalkınma Raporu'nun teması eğitim, sağlık, temizlik, temiz su, elektrik gibi hizmetlerin yoksullar için daha ulaşılabilir olması şeklinde belirlenmiştir. 2004'ten sonraki raporların ana temalarında yoksulluk yer almamış, ancak yoksulluk rapor içinde dolaylı yollardan değinilen bir başlık halini almıştır.⁸⁸

Bunun yanında Dünya Bankası küresel yoksullukla ilgili olarak son yıllarda çeşitli raporlar hazırlamaktadır. Bunlardan biri 2015 yılında oluşturulan Küresel Yoksulluk Komisyonu'nun 2017 yılındaki "Küresel Yoksulluğun İzlenmesi: Küresel Yoksulluk Komisyonu Raporu"dur. Bu rapor yoksulluğun ortadan kaldırılması ve yoksul refahının artırılması hedeflerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Rapor'da Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri için öneriler sunulmuştur. Ayrıca küresel aşırı yoksulluk standardının "Uluslararası Yoksulluk Sınırı" olarak adlandırılması ve her ülkede o ülkenin para birimi cinsinden ifade edilmesi gerektiği tartışılmıştır.⁸⁹ Son olarak Dünya Bankası 2018 yılında yayınlamış olduğu "Yoksulluk Yapbozunu Beraber Tamamlamak" başlıklı değerlendirme raporunda yoksullukla mücadelede

⁸⁶ Banu Metin, "Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından 'Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine' Dünya Bankasının Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı", **Çalışma ve Toplum**, 2013/2, s. 219-220.

⁸⁷ Hatice Karaçay, "Bretton-Woods Kuruluşları, New York Uzlaşısı ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 34, Sayı 1, 2016, s. 104-105.

⁸⁸ The World Bank, "WDR Reports" (Çevrimiçi) <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr/wdr-archive>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018.

⁸⁹ The World Bank, **Monitoring Global Poverty: Report of the Commission on Global Poverty**, Washington, The World Bank, 2017, s. 1-2.

çok da başarılı olunamadığını kabul edilmiştir. Ayrıca ulusal yoksulluk sınırlarının değerlendirilmesinde artık günlük \$ 3.20 ve \$ 5.50 gelir düzeyinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁰

IMF de tıpkı Dünya Bankası gibi Bretton Woods kuruluşlarından olup 189 üye ülke ile birlikte küresel parasal işbirliğini güçlendirmek, finansal istikrarı sağlamak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek ile dünyadaki yoksulluğu azaltmak hedeflerine sahiptir. IMF üç temel hedefe odaklandığını ilan etmiştir. Bunlar, i) üye ülkelere tavsiye sağlamak, ii) finansman sağlamak ve iii) teknik destek ve eğitim sağlamak. Bu kapsamda makroekonomik istikrarı sağlamak, ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve yoksulluğu azaltmak için politikalar benimsemeyi kendine hedef belirlemiştir.⁹¹

IMF'nin yoksullukla mücadeledeki rolü daha çok yapısal uyum programları vasıtasıyla olmaktadır. Bu programlar ile ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan politikalar bu ülkelerin ekonomik yapılarını belirlemekte ve çoğu zaman kalkınma planları yerine geçmektedir. Dolayısıyla yapısal uyum programlarının küresel yoksulluk üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu programlar çerçevesinde yapılan stand-by ve kredi anlaşmaları ile yoksul ülkelerin kalkınmalarına destek olunmaktadır. Ancak çoğu kez IMF'nin bu anlaşmalara eklenen koşullar ile borçlu ülkelerin makroekonomik politikalarını kendi çıkarlarına göre belirlediği ve bu politikalar sonucunda da yoksulluğun daha da arttığı iddia edilmektedir.⁹² Ancak büyümenin yoksulluğu azalttığı kabul edilmekle birlikte, yapısal uyum programlarının büyüme ve yoksulluğun azaltılmasına ilişkin net bir kanıt bulunamamaktadır.⁹³

IMF tarafından uygulanan politika ve programlar incelenecek olursa ilk kez 1986 yılında Structural Adjustment Facilities (SAF - Yapısal Uyum Kolaylıkları) adı

⁹⁰ The World Bank, **Piecing Together...**, a.g.e., s. 1-19.

⁹¹ IMF, **IMF Annual Report 2018**, Washington, IMF, 2018, s. 4.

⁹² Nazım Öztürk, "IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 57-4, 2002, s. 117-119.

⁹³ William Easterly, "The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty", **WIDER Discussion Paper**, No. 2001/102, The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), Helsinki, October 2001, s. 1-15.

altında ödemeler dengesi ve dış borç sorunu yaşayan ülkelere yapılacak yapısal reformları desteklemek amacıyla uygun koşullarda “şartlı” krediler verilmesi söz konusu olmuştur. 1987 yılında daha düşük gelirli ülkeler için yeniden geliştirilmiş ve Enhanced Structural Adjustment Facilities (ESAF - Geliştirilmiş Yapısal Uyum Kolaylıkları) oluşturulmuştur. 1996 yılında ise ESAF genişletilerek Heavily Indebted Poor Countries (HIPC - Ağır Borçlu Zayıf Ülkeler Girişimi) ile çoğu Sahra-altı Afrika ülkelerini kapsayan büyük borçlu az gelişmiş ülkeler için kalıcı kolaylıklar geliştirilmiştir. IMF, 1994 yılında ESAF’ı güçlendirilerek yoksulluğa yönelik bir strateji biçimine dönüştürülmeye çalışılmış ve bu çerçevede The Poverty Reduction and Growth Facility (PRGF - Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı) oluşturmuştur. 1999 yılında da bu girişim geliştirilerek yoksullukla mücadele çabası daha da ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.⁹⁴ 1990’ların sonunda Enhanced Initiative for Heavily Indebted Poor Countries (EHIPC - Geliştirilmiş Ağır Borçlu Zayıf Ülkeler Girişimi) ve Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP - Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri) IMF tarafından yürütülen diğer girişimler arasındadır. Belge ve programlar incelendiğinde Dünya Bankası ve IMF programlarının eşgüdüm halinde ilerlediği ve benzer stratejiler izledikleri söylenebilir.⁹⁵

IMF’nin son yıllarda uyguladığı bir diğer program ise Rapid Credit Facility (RCF - Hızlı Kredi Kolaylığı) adı altında düşük gelirli gelişmekte olan ülkelere sağladığı acil ödeme dengesi problemlerini çözmek amacı taşıyan sıfır faizli kredilerdir. Burada ülkelerin yoksulluklarının azaltılmasına ve büyümelerine vurgu yapılmaktadır. Poverty Reduction and Growth Trust (PRGT - Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Kredisi) adı altında verilen bu destekler kriz zamanları da dâhil olmak üzere düşük gelirli ülkelerin farklı ihtiyaçlarına daha uygun cevaplar verebilmek için geliştirilmiştir. Bu program PRGT’ye uygun üye ülkelere açıktır ve yardım bir defalık kredi ödemesi şeklinde gerçekleşmekte ve ödemeler dengesi

⁹⁴ Karaçay, **a.g.e.**, s. 103-104.

⁹⁵ Pamela Blackmon, “Rethinking Poverty through the Eyes of the International Monetary Fund and the WorldBank”, **International Studies Review**, Vol. 10, No. 2 (Jun., 2008), 179-202, s. 186-190.

ihtiyacı başta olmak üzere üç yıllık süre içinde tekrar yardım talebinde bulunulabilmektedir.⁹⁶

2017 yılında duyurulan bir başka program ise PRGT'ye ilişkin olarak Sosyal Koruma Programı Politika Modeli'dir. Bu politika belgesi Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Kredisi tarafından desteklenen programların uygulanması yoluyla ülkelerin yoksul ve savunmasız grupları nasıl koruyabileceğini ele almaktadır. Bu çalışmayla sosyal ve öncelikli diğer harcamalar da programa dâhil edilmiş; sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarını koruyucu tedbirler önerilmiştir. Bu kapsamda Dünya Bankası, diğer kalkınma ortakları ve sivil toplum örgütleri ile daha yakın ve etkili bir işbirliği kurulması hedeflenmiştir.⁹⁷

IMF ayrıca destekte bulunduğu ülkelere ilişkin detaylı raporlar yayınlamakta ve ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına ilişkin analizlerde bulunmaktadır. Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgesi gibi isimlerle yayınlanan bu raporlarda ülkenin temel sosyal ve ekonomik gelişme durumu, yoksulluğun mevcut durumu; kalkınma planları, programları ve yönetimi için yeni bir çerçeve; kalkınma ve makroekonomik yapı için başlıca sosyal, ekonomik, kurumsal reform önerileri içeren kılavuz yer almaktadır.⁹⁸

1.2.2.2. BM Kalkınma Programı

Bir BM uzmanlık kuruluşu olan UNDP 1965 yılında yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliklerin ve dışlanmışlıkların ortadan kaldırılması amacıyla kurulmuştur. Özellikle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için geliştirdiği politikalarla gelişmekte olan ülkelere yol gösteren kuruluş sadece hükümetlerle değil, bunun yanında sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile işbirliği içerisinde kalkınma alanında ekonomik ve sosyal çalışmalar yapmakta ve faaliyette bulunduğu 166

⁹⁶ IMF, **ag.e.**, s. 9.

⁹⁷ **A.e.**, s. 37.

⁹⁸ IMF, **Haiti: Poverty Reduction Strategy Paper**, Washington, IMF, 2014, s. 2-3.

ülkenin kendi bünyelerine uygun kalkınma modelleri oluşturmalarına katkıda bulunmaktadır.⁹⁹

UNDP tarafından 1990 yılından bugüne yayınlanan İnsani Gelişme Raporları ve hesaplanan İGE ile İnsani Yoksulluk Endeksi, kuruluşun küresel yoksullukla mücadelede en önemli katkılarından biri olmuştur. Dünya Bankası'nın gelir odaklı yoksulluk yaklaşımına ek olarak gelir dışı bir takım parametrelerin de yoksulluk hesaplamalarında kullanılması yoksulluğun insani boyutunun önem kazanmasına yol açmıştır. Bunun yanında yine UNDP tarafından takip edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri insani küresel yoksullukla mücadelede diğer önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu kısımda bahsi geçen rapor ve hedeflere küresel yoksulluğa olan etkileri açısından kısaca değinilecektir.

“İnsani gelişme” kavramı ilk kez UNDP'nin 1990 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'nda yer almıştır. Buna göre bir milletin gerçek zenginliği insanlardır ve insani gelişme de insanların seçim yapabilme imkânlarının genişletilmesi demektir. Bu imkânlar ve seçim değişebilse de prensip olarak insanların uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmeleri, bilgi edinmeleri ve iyi bir yaşam standardı için gereken kaynaklara erişimleri şeklinde sıralanan üç temel unsurun sağlanması insani gelişmişliğin temelini oluşturmaktadır. Eğer bu üç temel unsur sağlanmazsa, diğer imkânlara erişim de olanaksız olacaktır. Ancak insani gelişim bunla sınırlı kalmamakta ve politik, ekonomik ve sosyal özgürlükten yaratıcı ve üretken olma fırsatlarına ve kişisel saygının korunmasına ve insan haklarından faydalanmaya kadar uzamaktadır.¹⁰⁰

UNDP'nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ise ilk defa gelir yoksulluğundan farklı olarak “insani yoksulluk” kavramını kullanmış ve insani yoksulluğun ölçümü için İnsani Yoksulluk Endeksi'ni geliştirmiştir. Böylece yaşam süresi, eğitim, makul bir yaşam standardı ve sosyal dışlanma İnsani Yoksulluk Endeksi hesaplamalarında

⁹⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-undp-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 04 Ocak 2019.

¹⁰⁰ UNDP, **Human Development Report 1990**, New York, Oxford University Press, 1990, s. 9-10.

dikkate alınmıştır.¹⁰¹ Rapor yoksulluğu üç perspektiften ele almaktadır. Bunlar gelir, temel ihtiyaçlar ve kapasite yaklaşımlarıdır. Buna göre kişinin gelirinin yoksulluk sınırının altında olması; gıda da dâhil sağlık, eğitim, istihdam gibi temel insan ihtiyaçlarına erişimin kısıtlı olması; temel yeteneklerinin/kapasitenin yokluğu ve geliştirilebilmesi için fırsatların olmaması insani yoksulluğun hesabında dikkate alınmaktadır.¹⁰²

UNDP, 2010 İnsani Gelişme Raporu'yla beraber İGE'yi güncel bir yapıya kavuşturmuş ve üç yeni endeks oluşturmuştur. Bunlar “Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi”, “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi” ve asıl önemlisi yoksulluğu gelir, tüketim harcaması, sağlık ve eğitim gibi farklı sosyoekonomik göstergeler kullanarak çok boyutlu olarak ölçmeye yönelmiş “Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi”dir.¹⁰³ “Ulusların Gerçek Zenginliği: İnsani Gelişimin Yolları” başlığıyla ve İnsani Gelişme Raporları'nın 20. yılına özel hazırlanan raporda Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi öncekilerinden farklı birkaç temel noktaya vurgu yapmaktadır. Bunlar i) doğumda yaşam beklentisi yılı, ii) beklenen eğitim (okullaşma) yılı, iii) ortalama eğitim (okullaşma) yılı ve iv) kişi başına gayrisafi milli hasıla oranıdır.¹⁰⁴ Bu yöntemle birlikte hesaplamalarda artık GSYH yerine GSMH kullanılacaktır.¹⁰⁵

UNDP uzmanlığında hazırlanan ülke raporları ve İnsani Gelişmişlik Raporları'ndan izlenmesi sağlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri ise kalkınmayı teşvik etmek ve dünya genelinde yoksulluğu ortadan kaldırmak için 2000-2015 dönemi için BM tarafından oluşturulmuş,¹⁰⁶ dünyanın dikkatini geniş tabanlı bir kalkınma çerçevesine odaklamaya çalışan ve muhtemelen en önemli küresel kalkınma girişimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri, yalnızca

¹⁰¹ Ergül Halışçelik, **Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksul Odaklı Büyüme**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2015, s. 44.

¹⁰² UNDP, **Human Development Report 1997**, New York, Oxford University Press, 1997, s.16.

¹⁰³ E. Muhsin Doğan, Halim Tatlı, “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 1, 2014, s.102. ss. 99-124.

¹⁰⁴ UNDP, **Human Development Report 2010**, New York, Palgrave Macmillan, 2010, s. 140.

¹⁰⁵ Doğan ve Tatlı, **a.g.e.**, ss.99-124.

¹⁰⁶ Isaac Ahimbisibwe, Rati Ram, “The contribution of millennium development goals towards improvement in major development indicators, 1990–2015”, **Applied Economics**, 51: 2, 170-180, s.170.

ekonomik büyümeye dayanmaktan ziyade, geniş bir göstergeler listesi temelinde sosyal şartların da kalkınma sürecine dâhil edildiği bir girişimdir.¹⁰⁷

Binyıl Kalkınma Hedefleri 2015 yılına kadar ulaşılması hedeflenen ve yoksulluğun azaltılması, eğitim, cinsiyet eşitliği, sağlık ve çevre gibi konularda iyileşmeler sağlamayı amaçlayan ölçülebilir 8 genel amaç altında 21 hedef ve bunlarla ilişkili 60 göstergeden oluşmaktadır.¹⁰⁸ Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında ilk sırada yer alan ve konumuz kapsamında önem arz eden “aşırı yoksulluk ve açlığın sınırlandırılması” amacı üç hedef altında düzenlenmiştir: i) 1990-2015 yılları arasında günde 1,25 \$’dan az geliri olan kişilerin oranını yarı yarıya azaltmak, ii) kadınlar ve gençler dâhil herkes için uygun işi içeren tam ve üretken istihdam sağlanmak ve iii) 1990-2015 yılları arasında açlık çeken insanların oranını yarı yarıya azaltmak şeklinde üç boyuttan oluşmaktadır.¹⁰⁹

Bu hedeflerden özellikle ilki Dünya Bankası kriterlerine göre minimum gelir düzeyini esas alan aşırı yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu hedefe BM verilerine göre 2015 yılına varılmadan ulaşılmıştır. Buna göre küresel yoksulluk son yirmi yılda önemli ölçüde azalmış ve günde 1,25 ABD dolarının altında yaşayan insanların oranının 1990’da % 36 (1,9 milyar kişi) iken 2015 için bu oran % 12’ye (836 milyon kişi) gerilemiştir. Ancak Sahra-altı Afrika’da 2015 verilerine göre nüfusun % 40’ından fazlası hala aşırı yoksulluk içerisinde yaşamaktadır.¹¹⁰ İstihdam hedefiyle ilgili olarak orta sınıftaki çalışan insan sayısı (günde 4 ABD dolarından fazla gelirle yaşayan) 1991 ve 2015 yılları arasında neredeyse üç katına çıkmıştır. Açlık hedefiyle ilgili olarak ise gelişmekte olan bölgelerdeki yetersiz beslenen insanların oranı 1990’dan bu yana neredeyse yarı yarıya düşmüş; 1990-1992’de % 23,3’ten 2014–2016’da % 12,9’a gerilemiştir.¹¹¹

¹⁰⁷ Eduardo Cuenca-García, Angeles Sánchez, Margarita Navarro-Pabsdorfa, “Assessing the performance of the least developed countries in terms of the Millennium Development Goals”, **Evaluation and Program Planning**, 72 (2019) 54–66, s. 54.

¹⁰⁸ Halisçelik, **a.g.e.**, s. 21-22.

¹⁰⁹ UNDP, **The Millennium Development Goals Report 2014**, New York, UN, 2014, s. 8.

¹¹⁰ UNDP, **The Millennium Development Goals Report 2015**, New York, UN, 2015, s. 15.

¹¹¹ **A.e.**, s. 4.

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden sonra kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, onur kırıcı yoksulluğu ortadan kaldırmak üzere 2000 yılında küresel seferberlik başlatan Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin yerini almıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 2012 yılında Rio de Janeiro'da toplanan BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda doğduğu kabul edilmektedir.¹¹² Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri esas olarak BM üye ülkelerinin katılımıyla 25 Eylül 2015 tarihinde gerçekleşen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni takip edecek olan ve 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele, ekonomik büyüme, enerji, sürdürülebilir tüketim ve üretim, sanayileşme ve iklim değişikliği ile ilgili konuları kapsayan “17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi” şeklinde kabul edilmiştir.¹¹³ Belirlenen hedeflerin izlenmesi ise yine UNDP uzmanlığında yürütülmektedir.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 17 ana hedef ve 169 alt başlık ile geniş bir kapsama sahiptir. Bu hedefler içerisinde konumuzu doğrudan ilgilendiren hedef “Her tür yoksulluğu, nerede olursa olsun sona erdirmek” başlığıyla birinci hedefdir. Bu hedef kapsamında 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılması da dâhil olmak üzere birkaç ana hedef ve bu hedefe ulaşmada kullanılacak göstergeler belirlenmiştir. Bilindiği üzere Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde yoksulluğun yarı yarıya azaltılması hedeflenmişken; Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nde tamamen ortadan kaldırılması hedeflenerek bunun yanında alt hedefler de çeşitlendirilmiştir.

Yoksulluğu sona erdirmek üzere belirlenen alt hedefler incelendiğinde sadece aşırı yoksullukta değil, yoksulluğun tüm boyutlarında bir iyileştirme hedeflendiği göze çarpmaktadır. Özellikle çok boyutlu yoksulluk, kadın ve çocuk yoksulluğu, sosyal korumanın sağlanması, imkân ve hizmetlere eşit erişimin sağlanması, yoksulların ekonomik, sosyal ve çevresel şoklara karşı güçlendirilmesi, az gelişmiş ülkelere bu hedeflere ulaşabilmelerinde yardımcı olma, kalkınma işbirliğinin

¹¹² UNDP, “Hedeflerin Arka Planı”, (Çevrimiçi) <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html>, Erişim Tarihi: 07 Ocak 2019.

¹¹³ Selin Nergiz Özbakır, **Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri**, İzmir, İzmir Ticaret Odası, 2016, s. 7.

güçlendirilmesi ve politika altyapılarının güçlendirilmesi gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir.¹¹⁴

UNDP 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda yoksullukla mücadele hedeflerine ulaşılabilmesi için yapılması gerekenlere “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin Uygulanmasına Destek: Hedef 1” başlıklı raporunda detaylıca yer vermiştir. Buna göre sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden kalkınma planı stratejilerinin oluşturulması, ulusal vizyon belgelerinin geliştirilmesi, devlet dışı aktörlerle işbirliği yürütmek, sosyal koruma vb. imkanların sağlanması, hükümetlere bu konularda destek verilmesi ve kalkınma işbirliğinin artırılması dahil çok boyutlu önlemler/politikalar bütününden söz etmek söz konusudur.¹¹⁵

Ayrıca BM tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi de 2030 hedefleri kapsamında güncellenmiş ve sağlık, eğitim ve yaşam standartları başlığı altında 10 gösterge kullanılarak yapılan hesaplama ile bu ağırlıklı göstergelerin en az üçte birinde yoksunluk yaşayan insanların çok boyutlu yoksullar kategorisine girdiği kabul edilmektedir.¹¹⁶ 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin sadece aşırı yoksulluğu değil; yoksulluğun her türünü ortadan kaldırmayı hedeflemesi bakımından Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi’ne yer alan göstergeler ve bu göstergelere dayanarak yapılan ölçümler küresel yoksullukla mücadelede gelinen/gelinmesi gereken noktayı göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.2.2.3. İslam İşbirliği Teşkilatı ve İslam Kalkınma Bankası

1969 yılında Suudi Arabistan’da kurulan ve Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 57 üye ülkeye sahip İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üye ülkeler arasında dayanışma ve işbirliğinin geliştirilmesi, kaynakların etkin kullanımı, sosyal ve ekonomik refahın artırılması gibi çok boyutlu hedeflere sahip bulunmaktadır. Kuruluşun önemli amaçlarından biri de yoksullukla mücadeledir. İİT bu amacını

¹¹⁴ Küresel Hedefler, “Yoksulluğa Son”, (Çevrimiçi) <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/yoksulluga-son/>, Erişim Tarihi: 07 Ocak 2019.

¹¹⁵ UNDP, **UNDP Support to The Implementation of Sustainable Development Goal 1**, New York, UN 2016, s. 7-12.

¹¹⁶ Sabina Alkire, Selim Jahan, **The New Global MPI 2018: Aligning with the Sustainable Development Goals**, New York, UNDP, 2018, s. 8.

gerçekleştirebilmek için sahip olduğu dört kuruldaki biri olan İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'ni (İSEDAK-COMCEC) görevlendirmiştir.¹¹⁷

Ticaret, ulaştırma, turizm, tarım, mali işbirliği, özel sektörle işbirliği gibi ana işbirliği alanları yanında “yoksulluğun azaltılması” İSEDAK'ın temel hedeflerinden biri olarak yer almaktadır. Yoksulluk, İİT üye ülkelerini için büyük bir problem olmaya devam etmektedir. En az gelişmiş 48 ülkeden 21'inin İİT üyesi olması ve İİT'ye üye ülke nüfusunun dörtte birinin günde 1,90 Dolardan az bir parayla geçinmeye çalışması konunun önemini göstermektedir. Bu nedenle yoksulluğun azaltılması İSEDAK'ın daimi gündem maddeleri arasında yer almış ve bu konu, İSEDAK Stratejisi'nde işbirliği alanlarından biri olarak belirlenmiştir. Konuyla ilgili stratejik hedef İİT üyesi ülkelerde yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması olarak belirlenmiş ve yardımların etkililiği, yoksulların üretim kapasitesi, finansal kaynakların etkin kullanımı ve yoksulluğun izlenmesi gibi konular İSEDAK'ın görevleri arasında yer almıştır.¹¹⁸

Bu hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla Yoksulluğun Azaltılması Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubu toplantılarında başarı hikâyeleri ve karşılaşılan önemli sorunlar tartışılmakta ve toplantı özetini ve politika önerilerini içeren bir metin hazırlanmaktadır. İSEDAK Koordinasyon Ofisi ise her toplantı öncesi yoksulluk ile ilgili sektörel görünüm raporları hazırlamakta olup bu raporları toplantı öncesinde katılımcılarla paylaşmaktadır. Bunun yanı sıra Kalkınma İçin İslam Dayanışma Fonu (ISFD), Afrika İçin Özel Kalkınma Programı (SPDA), ve İİT Üye Ülkeleri İçin Mesleki Eğitim ve Öğretim Programı (İİT-VET) gibi projeler çerçevesinde yoksulluğun azaltılması alanında işbirliği çalışmaları yürütülmektedir.¹¹⁹ Yoksullukla mücadele teması kapsamında İSEDAK tarafından desteklenen proje sayısı 17'dir. Bu projeler arasında “Yoksulluk

¹¹⁷ Mehmet Dağ, “İslam İşbirliği Teşkilatının Ekonomik ve Mali Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bitlis Uluslararası Sosyo-Ekonomik Araştırmaları ve Kalkınma Kongresi (USEAK-2018)**, 27-28 Eylül 2018, Bitlis, s. 237.

¹¹⁸ İSEDAK, “Yoksulluğun Azaltılması”, (Çevrimiçi) <http://www.comcec.org/isbirligi-alanlari/yoksullugun-azaltilmasi/>, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2019.

¹¹⁹ A.e.

İstatistiklerinde İİT Üyesi Ülkelerin Ulusal Kapasiteler Geliştirilmesi”, “Yoksullukla Mücadelede Toplum Temelli Rehabilitasyon Rolü: İran, Malezya, Endonezya ve arasında Karşılaştırmalı Çalışma”, “İİT Üyesi Ülkelerde Yoksulluğun Azaltılması Amacıyla Yerel Girişimlerin Toplum Temelli Sürdürülebilir Geçim Kaynakları Ekseninde Geliştirilmesi” ve “İİT Üyesi Ülkelerde Sosyal Koruma ve Yoksulluğun Azaltılması için Tek Pencere Hizmet Sisteminin Geliştirilmesi” gibi konu başlıkları yer almaktadır.¹²⁰

İİT’nin yoksullukla mücadele konusundaki çalışmaları sadece İSEDAK ile sınırlı bulunmamaktadır. İSEDAK ile İslam Kalkınma Bankası Grubu ve İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ile istişare içinde çalışmalar yürütülmekte ve özellikle 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne ulaşma anlamında çeşitli toplantılar organize edilmektedir.¹²¹

İİT 2025 Eylem Planı’nda yoksulluğun üye ülkelerde son 30 yılda %20’ye yakın bir oranda azalmış olmasına rağmen özellikle Sahra-altı Afrika ve Asya’da endişe verici olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Bu nedenle yoksullukla mücadelenin kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşımın formüle edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda İslami sosyal finansmanın (zekat ve vakıf) ulusal ve İİT düzeyinde etkili şekilde kullanılması ve özellikle az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımları önemli ölçüde artırmak için aktif çaba gösterilmesi gibi hedefler belirlenmiştir.¹²²

İİT’nin mali boyutunu temsil eden İslam Kalkınma Bankası (İKB) ise üye ülkelerde ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Dünya Bankası ve IMF’ye bir alternatif olarak kurulan bankanın temel amacı İslami ilkelere uygun olarak üye olan ülkelerin ya da üye olmayan Müslüman toplulukların ekonomik ve sosyal kalkınmasını desteklemektir. Bankanın stratejik planı çerçevesinde

¹²⁰ İSEDAK, “Uygulanmış Projeler / Yoksullukla Mücadele”, (Çevrimiçi) <http://www.comcec.org/pcm/uygulanmis-projeler/uygulanmis-projeler-yoksullukla-mucaadele/>, Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019.

¹²¹ İSEDAK, “Yoksulluğun Azaltılması”, (Çevrimiçi) <http://www.comcec.org/isbirligi-alanlari/yoksullugun-azaltilmasi/>, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2019.

¹²² Organisation of Islamic Cooperation, **The OIC - 2025 Programme of Action**, Jeddah, OIC, 2016, s. 8-9.

odaklandığı üç kilit konudan biri planlama-programlama ve alt yapının geliştirilmesi ile birlikte yoksulluğun azaltılmasıdır. Banka bu konuda proje finansmanı ve teknik yardım faaliyetleri yürütmektedir. Bankanın daha çok bu alanda faaliyet gösteren bağlı kuruluşu ise Dünya Vakıf Kurumu'dur (WWF).¹²³

İKB, 2007 yılında İslami Dayanışma Fonu (ISFD) olarak bilinen bir yoksulluğu azaltma fonu oluşturarak üye ülkelerde ve Müslüman topluluklardaki işsizliği azaltmayı, hastalıklar ve salgınlarla mücadele etmeyi, okuma yazma kapasitelerini artırmayı hedefleyerek yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Yoksullukla mücadele İKB için ahlaki bir zorunluluk olarak tüm paydaşlarca mücadele etmesi gereken bir süreç olarak görülmüştür. Bu sebeple 1975 yılında faaliyete başladığından beri Banka, genel finansmanının bir parçası olarak, üye ülkelere tarım, eğitim, sağlık, su ve sanitasyon gibi yoksul yanlısı faaliyetlere fazlaca kaynak sağlamıştır.¹²⁴

İKB'nin yoksullukla mücadeledeki rolü ağırlıklı olarak finansman sağlama ve çeşitli projelerin desteklenmesi vasıtasıyla olmaktadır. Özellikle düşük gelirli yoksul ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede çoğu tamamlanmış dokuz bin civarında proje yürütülmektedir. İKB'nin faaliyetleri kalkınma işbirliği faaliyetleri ile daha fazla ilişkilendirilebilmektedir. Konumuzun sınırları gereği kurumun daha detaylı faaliyetleri ikinci bölüm altında inceleneceğinden, bu kısımda verilen bilgiler yeterli görülmüştür.

¹²³ Recep Ulusoy, "İslam Kalkınma Bankası (IDB)", **TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 10, 2007, s. 98-101.

¹²⁴ Amadou Boubacar Cisse, "Tackling Poverty Reduction: The Role of the Islamic Development Bank", **UN Chronicle**, Vol. XLV, No. 1, March 2008, (Çevrimiçi) <https://unchronicle.un.org/article/tackling-poverty-reduction-role-islamic-development-bank>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL YOKSULLUKLA MÜCADELEDE KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ

Küresel yoksullukla mücadelede kullanılan araçlardan son yıllarda en fazla öne çıkanı kalkınma işbirliği faaliyetleri ya da diğer adıyla resmi kalkınma yardımlarıdır (RKY). Bu aracın niçin önemli olduğu ve nasıl bir rol üstlendiği konusunu ele almak, yoksullukla mücadeledeki rolünü anlama açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde de bu amaçla kalkınma işbirliğinin kavramsal ve tarihsel bir çerçevesi çizilerek dünyada yürütülmekte olan çalışmalara değinilecektir.

2.1. KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİ: KAVRAM VE NİTELİK

Kalkınma işbirliği faaliyetleri esasında gelişmiş ülkelerce geliştirmekte olan ülkelere sağlanan RKY'leri ifade etmektedir. Bu tabir dışında “dış yardım, resmi kalkınma yardımı, resmi yardım, teknik yardım, uluslararası yardım, denizaşırı yardım, insani yardım” kavramlarının da genellikle kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Buradaki “işbirliği” ifadesi yardımların ülkelerin karşılıklı etkileşimi içerisinde ve gerektiğinde özel sektör ve STK'lar gibi devlet dışı aktörlerin de müdahil olmasıyla gerçekleştirilmesinden gelmektedir. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin hedefi her zaman için doğrudan yoksulluğun azaltılması olmasa da geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmalarına olan katkılarıyla yoksulluğun da dolaylı olarak azaltılmasına etkide bulunmaktadır.

Özellikle 1990'ların başından itibaren kalkınmakta olan ülkelerin çoğu ciddi birtakım sorunlarla yüz yüze bulunmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinde yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısı durmadan artmakta ve bu insanların gelirleri asgari besin ve diğer temel gereksinimleri karşılamaya yetmemektedir. Birçok sanayileşmiş ülkede aşırı besin tüketimi bulunmaktayken, Afrika başta olmak üzere birçok geliştirmekte olan ülkede tam zıttı bir durum söz konusu olmaktadır. Mevcut tarımsal

üretim artan nüfus artışını karşılayamamaktadır. Gıda problemini çözmeye yönelik girişimler çoğu kez çevre problemlerini artırmaktadır. Tüm bunların bir neticesi olarak artan dış ticaret açıkları artık finanse edilemez duruma gelmektedir. İşte bu noktada yapısal uyum programlarına alternatif olarak kalkınma işbirliği faaliyetleri devreye girebilmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluğu tamamıyla ortadan kaldırmada yeterli olmadığı, ancak o ülkenin kalkınması için gerekli reform çabalarının inanırlılığını artırmada ve uygulama sorunlarını azaltarak başarı şansını yükseltmede etkili olabildiğidir.¹²⁵

Bu çerçevede, kalkınma işbirliğinin üç ana görevinin olduğu kabul edilmektedir. Bunlar i) gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlarına temel sosyal standartları ve insan haklarını sağlamaları çabalarını tamamlayıcı olmak, ii) uluslararası aşırı eşitsizliklerin giderilmesi noktasında gelir ve iii) refah alanında destek sağlamak, gelişmekte olan ülkelerin küresel kamu mallarına erişme çabalarını desteklemek şeklinde sıralanabilir. Bunun yanında, kalkınma işbirliği faaliyetlerinde yardımların açıkça ulusal ve uluslararası kalkınma önceliklerini desteklemesi, kar amacıyla hareket edilmemesi, gelişmekte olan ülkeler lehine ayrımcılık yapılması ve gelişmekte olan ülke sahipliğini arttırmayı amaçlayan işbirliğine dayalı ilişkilere dayanması gibi özelliklerin de yer alması gerekmektedir. Kalkınma işbirliğinin türleri ise nakdi ve ayni transferler, kurumsal yapı, insan kaynağı, teknolojik işbirliği, tecrübe aktarımı gibi konularda kapasite desteği ve politika oluşturma süreçlerine destek olma biçiminde sıralanabilir.¹²⁶

Öte yandan, kalkınma işbirliği faaliyetleri birçok açıdan diğer yoksullukla mücadele araçlarından farklılık arz etmektedir. Yaklaşık yirmi yıl önce yardım denildiğinde akla ilk olarak yapısal uyum programlarıyla¹²⁷, beraber Dünya Bankası ve IMF ya da afetler neticesinde artan insani yardımlar gelmekteyken bugün gelişmiş

¹²⁵ Peter Nunnenkamp, “Üçüncü Dünyanın Geleceği-Mevcut Sorunlar ve Kalkınmada İşbirliğine Yönelik Soruclar”, **Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi**, Ed. Fikret Şenses, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 303-329.

¹²⁶ José Antonio & Jonathan Glennie, **What is Development Cooperation**, 2016 Development Cooperation Forum Policy Briefs, No: 1, New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2015, s. 1-3.

¹²⁷ Yapısal uyum programları ile ilgili olarak bkz. Banu Metin, “‘Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından’ ‘Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine’ Dünya Bankasının Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı”, **Çalışma ve Toplum**, 2013/2.

Ülkelerin öncülüğünde farklılaşan yapısıyla birlikte kalkınma işbirliği faaliyetleri gelmektedir. Bunda küreselleşmeyle beraber yoksulluğun derinleşmesi neticesinde uluslararası kamuoyu farkındalığının artması, gelişmiş ülkelerin ekonomik, siyasi ya da insani temelli çeşitli gerekçelerle bu konuda ön plana çıkma gayretleri ve BM ile OECD gibi kuruluşların gelecek vizyonlarında kalkınma işbirliğine önem atfediyor olması gibi birçok neden etkili olmuştur. Sonuç olarak kalkınma işbirliği faaliyetleri bugün önemli bir yoksullukla mücadele aracı olarak gelişimini sürdürmektedir.

2.1.1. Kalkınma İşbirliği: Tanım ve Kapsam

“Kalkınma işbirliği” kavramı çok boyutlu bir yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Esasen hükümetlerin resmi kalkınma ajanslarınca sunulan iki taraflı dış yardımları ifade eden kalkınma işbirliği, içerisinde özel akımlar ya da çok taraflı yardımları da ihtiva eden geniş bir tanımlamadır. Ancak literatürde kalkınma işbirliği ile ifade edilenin aslında resmi kalkınma yardımları ya da dış yardımlar olduğu görülebilmektedir. Çünkü hükümetlerce sunulan kalkınma yardımları dışında özel yardımların ve üst örgütlerle işbirliği içerisinde yürütülen çok taraflı yardımların miktarı oldukça sınırlıdır. Bu sebeple bu çalışmada kalkınma işbirliği faaliyetleri kapsamında resmi kalkınma yardımları esas alınacaktır.

Kalkınma işbirliği faaliyetleri ve dış yardım kavramları çoğu kez birbiri yerine kullanılmakta ya da karıştırlabilmektedir. Hâlbuki iki kavram arasında belli farklılıklar bulunmaktadır. Kalkınma işbirliği faaliyetleri açıkça ulusal veya uluslararası kalkınma önceliklerini desteklemeyi amaçlayan, kar amacı taşımayan, gelişmekte olan ülkeler lehine ayrımcılık yapan ve işbirliğine dayalı ilişkilere dayanan faaliyetleri içermektedir. “Dış yardım” ise bağışçı ülkelerden gelişmekte olan ülkelere, imtiyazlı şartlar altında sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için yapılan transferler anlamına gelmektedir. Özellikle OECD DAC (Kalkınma Yardımları Komitesi) yeleri tarafından sağlanan resmi kaynaklarla RKY, kalkınma işbirliği anlamında kullanılır olmuştur. Ancak salt yardım kavramı doğrudan kaynak

aktarımı içermeyen faaliyetleri de içeren kalkınma işbirliği tanımından çok daha dardır.¹²⁸

Ayrıca dış yardımda bağışçıların zengin veya alıcıların yoksul olması gerekmemekte, kısa veya uzun vadeli etki olumlu, olumsuz veya nötr olabilmekte ve dış yardım sağlama nedenleri dikkate alınmamaktadır. Oysa RKY, özellikle zengin ülkelere yoksul ülkelere insani sıkıntıları gidermeye yardımcı olan ve insan refahını artırarak yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunan faaliyetleri ifade etmektedir.¹²⁹ Aksine dış yardım kavramı ise düşük gelirli ülkeler dışındaki ülkelere yapılan kamu transferlerini de içermektedir.¹³⁰ Benzer şekilde dış yardım birçok kaynaktan yapılabilmekteyken; RKY, STK'lar veya özel girişimler tarafından yapılan yardımlardan ziyade devletlerin veya bağlı kuruluşların yaptıkları yardımı tanımlamaktadır.¹³¹

Kalkınma işbirliği faaliyetleri kapsamında aktarılan kaynaklar başlıca üç türden oluşmaktadır. Bunların ilkinin RKY oluşturmaktadır. Bu yardım türü ihtiyaç sahibi ülkelere doğrudan veya çok taraflı kuruluşlarca yapılan, alıcı ülkenin kalkınma ve refahını geliştirmeyi hedefleyen ve en az % 25 hibe unsuru içeren imtiyazlı kredilerdir. İkinci tür diğer resmi akımlardır. Bunlar kalkınma amaçlı olmayan veya hibe unsuru içermeyen akımlardır. Üçüncü tür ise şirketler tarafından doğrudan yapılan yabancı yatırımları içeren özel akımlardır.¹³² Bu çalışma kapsamında ele alınacak olan akım, RKY'dir.

OECD DAC, RKY'yi tanımlamak üzere kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. 1960 yılında donör hükümetlerin yardımlarını koordine ve teşvik etmek için önde gelen donör hükümetler tarafından oluşturulan DAC'ın yardımları, genel olarak tanımlamak yerine sadece bağışçı hükümetler tarafından yoksul ülkelere sağlanan

¹²⁸ Antonio ve Glennie, **a.g.e.**, s. 4.

¹²⁹ Roger C. Riddell, **Does Foreign Aid Really Work?**, New York, Oxford University Press, 2007, s. 17-18.

¹³⁰ Carol Lancaster, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, s. 9-11.

¹³¹ Halil Kürşad Aslan, "Dış Yardımların Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisi", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 80.

¹³² T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar: Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015, s. x.

yardımı tanımlamaya çalışmıştır. RKY kavramı bu tanımlama neticesinde 1969'da ortaya çıkmış ve kapsamı 1972'de revize edilmiştir.¹³³

OECD'nin tanımına göre şu özelliklere sahip kaynak akışları RKY'yi tanımlamaktadır: i) düşük gelirli veya orta gelirli ülkelere giden, ii) temel olarak kalkınma amaçlı olan (askeri amaçlı veya ihracat kredisi değil), iii) yüksek derece imtiyazlı (en az % 25'lik bir hibe unsuruna sahip). Bu tür akımlar ikili, ülkeden ülkeye veya çok taraflı olabileceği gibi bir ülkeden uluslararası bir kalkınma ajansına gidip daha sonra gelişmekte olan bir ülkeye devredilerek küresel kamu malları üretmek için kullanılabilir. ¹³⁴ Ek olarak RKY ulusal hükümetlerden ya da resmi kurumlarından gelmeli, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve refahını iyileştirmeyi hedeflemeli ve bir hibe veya piyasa faiz oranlarından daha az bir oranda bir krediden oluşmalıdır. ¹³⁵ Bu faaliyetler kapsamına askeri ve istihbarat yardımları yanında terörle, uyuşturucuyla ve kitle imha silahlarının yayılmasıyla mücadele yardımları, barışı koruma faaliyetleri ve kültürel yardımlar girmemektedir. ¹³⁶

Doğrudan bir hükümet tarafından diğerine sağlanan RKY, ikili işbirliği olarak adlandırılmaktayken; zengin bir ülkeden BM veya Dünya Bankası gibi çok taraflı bir kuruma ve oradan da daha yoksul ülkelere aktarılan yardım ise çok taraflı işbirliği olarak nitelendirilmektedir. ¹³⁷ Çok taraflı kuruluşlar tarafından sağlanan RKY, OECD tarafından sağlanan resmi verilere dâhil edilmemektedir. Çok taraflı yardımlar oldukça karmaşık bir yapıya sahiptirler. OECD'ye göre resmi yardımlar çift taraflı olmak zorunda ve fonların resmi kalkınma ajansı tarafından serbestçe kullanılabilmesi gerekmektedir. ¹³⁸ Son zamanlarda “üç taraflı kalkınma işbirliği” faaliyetleri de görülmektedir. Üç taraflı kalkınma işbirliği nispeten yeni bir tür

¹³³ Riddell, **a.g.e.**, s. 18-19.

¹³⁴ Hulme, **a.g.e.**, s. 191.

¹³⁵ Brian Keeley, **From Aid to Development: The Global Fight against Poverty**, Paris, OECD Publishing, 2012, s. 49.

¹³⁶ Guillermo de la Dehesa, **What Do We Know About Globalization?: Issues of Poverty and Income Distribution**, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s. 234.

¹³⁷ David Hulme, **Should Rich Nations Help the Poor?**, Cambridge, Polity Press, 2016, s. 23.

¹³⁸ Riddell, **a.g.e.**, s. 77-79.

kalkınma faaliyetidir. Bu türde bir DAC donörü ve/veya çok taraflı bir kuruluş (UNDP gibi) alıcı ülke yanında üçüncü bir ülke ile birlikte çalışmaktadır.¹³⁹

OECD tarafından yapılan sınıflamaya göre yardım yapan ülkelerdeki kalkınma işbirliğinin yönetim yapısı dört farklı modelde incelenebilmektedir. İlk modelde kalkınma işbirliği birimi dışişleri bakanlığı içerisinde, bakanlığa doğrudan bağlı olarak çalışmaktadır. İkinci modelde kalkınma işbirliği birimi dışişleri bakanlığı içerisinde ancak bakanlığın diğer birimlerinden bağımsız olarak çalışmaktadır. Üçüncü modelde kalkınma işbirliği birimi dışişleri bakanlığı dışında ama bakanlıkla yakın koordinasyon içerisinde çalışmaktadır. Son modelde ise kalkınma işbirliği birimi dışişleri bakanlığı dışından bir bakanlık bünyesinde faaliyet göstermektedir.¹⁴⁰

RKY denince akla ilk olarak 2004 Asya Tsunami faciası veya 2010 Haiti Depremi gibi felaketleri izleyen kurtarma çabaları ve acil yardım faaliyetleri gelmektedir. Ancak bunlar kalkınma işbirliği yapbozunda küçük bir parçayı temsil etmektedir.¹⁴¹ Önemli miktarda RKY'yi felaketler ve acil durumlarla başa çıkmada insani yardımlar oluştursa da, dış yardımların büyük bir kısmı ulusal kalkınma için sunulmaktadır. Yollar, altyapı, eğitim, tıbbi tesisler kurmak, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek, ulusal hükümetleri daha etkili hale getirmek, özel sektör geliştirmek bu kapsamda yapılan çalışmalardandır.¹⁴² Bu durumda kalkınma işbirliği faaliyetlerinin hangi amaçlarla yapıldığını incelemek önem arz etmektedir.

Bu çerçevede altı ana motivasyon grubunun, tarihsel olarak kalkınma yardımı tahsis etmek için donör kararlarını etkilediği görülmektedir. Bunlar: i) acil durum ihtiyaçlarını karşılamak; ii) alıcıların gelişim (yoksulluğu azaltıcı) hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak; iii) dayanışma göstermek; iv) kendi ulusal politik ve stratejik çıkarlarını geliştirmek; v) kendi ticari çıkarlarının desteklenmesine yardımcı olmak ve vi) tarihsel bağları korumak. Son zamanlarda iki başka amaç daha

¹³⁹ Emma Mawdsley, **From Recipients to Donors: Emerging powers and the changing development landscape**, New York, Zed Books, 2012, s. 198-199.

¹⁴⁰ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **a.g.e.**, s. xi.

¹⁴¹ Keeley, **a.g.e.**, s. 11-12.

¹⁴² Hulme, **a.g.e.**, s.23.

eklenmiştir. Bunlar, yardım fonlarının küresel kamu mallarını sağlamaya, güçlendirmeye ve küresel olumsuzlukların etkilerini azaltmaya katkı sağlamak ve özellikle temel insan hakları konusundaki sicilini yetersiz olarak değerlendirdikleri ülkelere yardım akışını tamamen azaltarak veya durdurarak insan haklarının geliştirilmesini teşvik etmektir. Çoğu zaman yardım sağlanmasında tek faktör yerine, bu faktörlerin bir karışımı etkili olmaktadır.¹⁴³

RKY'nin bazen donör ülkenin kendi istedikleri yönde hareket etmelerini istedikleri ülkelere rüşvet aracı olarak verildiği ya da ülkeye prestij kazandırmasını amacıyla sağlandığı da görülebilmektedir.¹⁴⁴ Diğer bazı yardım amaçları ahlaki yükümlülük, hayırseverlik, gelişmekte olan ülkelere verilen zararları tazmin, yatırım, coğrafi etki¹⁴⁵, uluslararası güvenlik kaygısı¹⁴⁶, diplomatik çıkarlar, kültürel amaçlar, küresel sorunlarla mücadele¹⁴⁷, insan haklarını geliştirme¹⁴⁸, saygınlık kazanma ve ulusal markalaşma çabaları¹⁴⁹ şeklinde gösterilebilir.

Ülkelerin neden kalkınma yardımlarını finanse ettiği konusunda uluslararası ekonomi politik kuramlarında da çeşitli görüşler bulunmaktadır. *Realist kurama* göre gelişmiş ülkeler yardımları zenginliklerini ve güçlerini artırmada kullanmakta ve etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadırlar. *Neorealist kurama* göre gelişmiş ülkeler arası gücü artırma rekabeti diğer ülkeleri etkilemeye, ödüllendirme veya cezalandırmaya itmektedir. *Neomarksist kurama* göre yardımlar kapitalist ülkeler tarafından çevresel ülkelerin (üçüncü dünya ülkeleri) sömürülebilmesine olanak sağlamak ve bir güç gösterisi olarak algılanmaktadır. *Liberal kurama* göre yardım ulusal çıkardan ziyade kendi yararları için hareket eden kişi ya da çıkar gruplarına hizmet etmektedir. *Neoliberal kurama* göre yardım bir üstünlük kurma aracı değil,

¹⁴³ Riddell, **a.g.e.**, s. 91-92.

¹⁴⁴ Hans Morgenthau, "A Political Theory of Foreign Aid", **The American Political Science Review**, Vol. 56, No. 2, 1962, s. 301-304.

¹⁴⁵ Keeley, **a.g.e.**, s. 77-80.

¹⁴⁶ Andy Sumner, Richard Mallett, **The Future of Foreign Aid: Development Cooperation and the New Geography of Global Poverty**, New York, Palgrave Macmillan, 2013, s. 23.

¹⁴⁷ Lancaster, **a.g.e.**, s. 3-15.

¹⁴⁸ Hüsrev Tabak, "Normlar ve Dış Yardımlar", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 44-45.

¹⁴⁹ Bengü Çelenk, "Dış Yardımların Ulus Marka Değeri Oluşumuna Etkisi: Türkiye Örneği", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 153-163.

bir yatırımdır. Ülkeler karşılıklı çıkarları gereği işbirliği yapabilmektedirler. *İdealist kurama* göre ise yardım çıkar amacı gütmeyen ahlaki bir ideale dayalı iyilikseverlik hareketidir.¹⁵⁰ Tüm bu kuramların gerçeklik payları olmakla birlikte, bir kuramın ortaya attığı görüşün tüm ülkelerde ya da tüm yardım türlerinde geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun için yardım veren ve alan ülkenin koşullarına, zamana ve yardımın niteliğine bakmak gerekecektir.

2.1.2. Yoksulluk, Kalkınma ve Kalkınma İşbirliği Faaliyetleri İlişkisi

Yoksulluk, kalkınma ve kalkınma işbirliği faaliyetleri arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için öncelikle kalkınma kavramının neyi ifade ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. Kalkınma, büyüme kavramından farklı olarak az gelişmiş toplumların gelişmiş toplum seviyesine çıkabilmesi için gereken yapısal ve nitel değişimleri ifade eden bir kavramdır. Bir başka ifadeyle kalkınma kavramı sadece ekonomik gelişmeyi amaçlamaktan ziyade sağlık, eğitim, yönetim, cinsiyet eşitliği, yoksulluğun azaltılması, doğal afetlere hazırlık, alt yapı, dış yardım, insan hakları ve çevre sorunlarını da kapsayan geniş bir yapıya sahiptir.¹⁵¹

Kalkınmanın önemli bir boyutunu ekonomik büyüme oluşturmaktadır. Küreselleşme-büyüme-yoksulluk ilişkisinde teoride birden fazla ihtimalden söz edilmektedir. Kapsamlı entegrasyon neticesinde büyüme yoksulluğu azaltabilirken, küreselleşme çeşitli açılardan yoksullara zarar verebilmektedir ya da küreselleşme büyüme üzerinde olumlu etki oluştururken, büyüme ise yoksulluğu negatif etkileyebilmektedir. Kısacası tek taraflı bir ilişkiden söz etmek zordur. Bunun yerine iktisadi mekanizmaların yoksulluğun azaltılmasındaki rolünü incelemekte fayda bulunmaktadır. İktisadi mekanizmaların bu rolü yeniden dağıtım yoluyla yoksulların sahip olduğu kaynakları artırmak ve yoksulluğun devam etmesini sağlayan ekonomik ortamı etkilemek şeklinde iki ayrı formda ele alınabilmektedir. Küreselleşmenin ve ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmadaki etkisine bakıldığında uzun vadede

¹⁵⁰ Nilüfer Oba, **Türk Dış Politikasının Yeni Etkinlik Aracı: Dış Yardımlar**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018, s. 60-61.

¹⁵¹ Tahsin Bakırtaş, **Ekonomik Kalkınma**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014, s. 9-10.

ikinci rolün daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵² Ancak yine de yoksulluktan kurtulmak için hangi ekonomik kaldıracın kullanılması gerektiği konusunda ortak bir anlayıştan söz etmek mümkün gözükmemektedir.¹⁵³

Ekonomik büyüme her ne kadar önemli olsa da, kalkınmanın ekonomik büyümeden daha fazla şeyi ifade ettiği açıktır. Kalkınma için gerekli basamaklar incelendiğinde birçoğunun aşırı yoksulluk içerisinde olan grupların sahip ol(a)madığı sermaye türleri olduğu görülmektedir. Bunlar sağlık, beslenme ve yetenekler gibi bireyin ekonomik açıdan etkin olmasını sağlayacak insan sermayesi; tarım, sanayi ve hizmetlerde kullanılan makinalar, tesisler, motorlu taşıtlar gibi işletme sermayesi; iş verimliliğine kritik girdiler olan yollar, enerji, su ve sanitasyon, havaalanları, limanlar ve telekomünikasyon sistemleri gibi altyapı sermayesi; toplum tarafından ihtiyaç duyulan ekilebilir arazi, sağlıklı topraklar, biyolojik çeşitlilik gibi doğal sermaye; ticaret hukuku, adli sistemler, huzuru ve güvenliği sağlayan devlet hizmetleri ile müreffeh iş bölümü gibi kamusal kurum sermayesi; işletme çıktısında verimliliği artıran ve fiziksel ve doğal sermayenin teşvikini sağlayan bilimsel ve teknolojik bilgi birikimi gibi bilgi sermayesi unsurlarıdır.¹⁵⁴ Buradan da anlaşılabileceği üzere kalkınma için öncelikle yoksulluğun temel alanında yer alan unsurlara müdahale edilmesi gerekmektedir.

Bu unsurlara müdahalenin sadece ekonomik büyümeyi destekleyici faaliyetlerle sağlanamayacağı uzun yıllar sonucu tecrübe edilmiştir. Yaklaşık yarım yüzyıl önce kalkınmanın odak noktası dünyanın en yoksul bölgelerindeki insanlara yardım etmek için dünyanın en zengin ülkelerinin yardım çabalarını koordine etmek iken, bugün bu manzara farklılaşmaktadır. Dünyanın ekonomik ağırlık merkezi değişmekte ve gelişmekte olan ve yükselen ekonomiler küresel ekonomik büyümenin kilit itici güçleri arasında yer almaya başlamaktadırlar. Ayrıca yoksulluğun coğrafyası ve doğası değişmekte ve yoksulluk orta gelirli ülkelerde ve kentsel

¹⁵² T. N. Srinivasan, "Globalization and poverty", **Trade, Globalization and Poverty**, Ed. Elias Dinopoulos, Pravin Krishna, Arvind Panagariya, and Kar-yiu Wong, New York, Routledge, 2008, s. 19-22.

¹⁵³ Sylvia Whitman, **Global Issues: World Poverty**, New York, Facts On File, Inc., 2008, s. 35.

¹⁵⁴ Jeffrey D. Sachs, **The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time**, New York, The Penguin Press, 2005, s. 244-245.

alanlarda yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde eşitsizlik artmaktadır. Artık tek bir boyutta çözüm bulunmadığı gerçeğinin altını çizen bir kalkınma anlayışı kabul görmekte ve bir ülkenin yoksulluk döngüsünü kırmak için neyin daha iyi olduğunu en iyi o ülkenin insanların bileceği kabul edilmektedir. Bu sebeple gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gerçek bir ortaklığa dayanan yeni bir yaklaşım ve kalkınma anlayışı izlenmesi gerektiği kabul edilmektedir.¹⁵⁵

Buna ek olarak, 20. yüzyıl boyunca dünyanın belirli bölgelerinde daha yoğun yaşanan küresel yoksulluk ve eşitsizliklere karşı olan kamuoyu farkındalığı da artmıştır. Bu toplumsal gerçeklik ve küresel problem, yoksulluk ve kalkınma anlamında ele alınmaya ve çeşitli sosyal araştırmalar ile politikaların bir nesnesi haline gelmeye başlamıştır. Bu küresel problemle ilgili sosyal sorgulama yalnızca üniversitelerde değil aynı zamanda hükümetlerin politika departmanları, uluslararası kuruluşlar, hayırsever veya sivil toplum kuruluşları ve düşünce kuruluşları tarafından da yapılmıştır. Bu alandaki fikirler politik, teorik ve felsefi olduğu kadar ampirik etki ve tespitlere bağlı olarak çeşitlilik göstermiştir.¹⁵⁶

Tüm bu gelişmeler ışığında ihtiyaç duyulan yeni kalkınma anlayışı, kalkınmayı geliştirmek için uluslararası çabaların önemli ve ayrılmaz bir parçası haline gelen Dünya Bankası veya IMF gibi fonlar dışında yürütülen uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetleri çerçevesinde gelişmektedir. Yoksulluğun azaltılması hedefleri kapsamında çok taraflı ve iki taraflı yardımların koordine edilmesinde ve yardımların etkinliğinin artırılmasında daha fazla ilerlemenin gerekli olduğu bilinmektedir.¹⁵⁷ OECD DAC rehberliğinde donör ülkeler tarafından sağlanan yardımların temelini oluşturduğu kalkınma işbirliği faaliyetleri bu açıdan kalkınma ve yoksulluk ilişkisinin yeni boyutunu temsil etmektedir.

¹⁵⁵ Keeley, **a.g.e.**, s. 3-4.

¹⁵⁶ Branwen Gruffydd Jones, **Explaining Global Poverty A critical realist approach**, New York, Routledge, 2006, s. 13.

¹⁵⁷ Klaus Liebscher, "Global development and stability: the challenge for international institutions", **Global Development and Poverty Reduction: The Challenge for International Institutions**, Ed. John-ren Chen, David Sapsford, Cheltenham, UK, Edward Elgar, 2005, s. 55.

Buna göre kalkınma işbirliği faaliyetleriyle alakalı olarak gelişmekte olan ülkelerin yaşam standartlarının daha iyiye çıkarılması, ekonomik ve sosyal standartların uluslararası düzeye yükseltilmesi amacı taşıdığı; bu amacı gerçekleştirmede gelişmekte olan ülkelerin lehine hareket edildiği ve kalkınma öncelikleriyle işbirliğine önem verildiği söylenebilir. Bunları gerçekleştirmede ise aynı veya nakdi yardımlar, gelişmiş ülkelerin örgütsel yapı ve teknolojik imkânlar gibi konularda kapasite desteği vermek, küresel yönetişimin sağlanması ve kaynakların daha etkin kullanımı gibi konularda politika oluşturma süreçlerine katkı sağlamak gibi enstürmanlardan faydalanılmaktadır.¹⁵⁸

2.1.3. Yardımdan İşbirliğine Kalkınma İşbirliği Faaliyetlerinin Gelişimi

Kalkınma işbirliğinin uluslararası planda ilk örneklerine 19. yüzyıl başlarında rastlanılmaktadır. ABD'nin 1812 yılında Venezuela'ya gıda yardımı amacıyla çıkardığı kanun ve ardından 1896 yılında ihtiyaç fazlası gıda ürünlerinin diğer ülkelere gönderilmesi çalışmaları alandaki ilk örnekler olarak kabul edilmektedir. İngiltere ve Fransa da 1930-1940'lı yıllarda sömürgelerini desteklemek amacıyla benzer faaliyetlere girişmişlerdir.¹⁵⁹ Ancak yoksullukla mücadelede günümüz anlamında kalkınma işbirliğinin temellerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin 1944'te Bretton Woods kuruluşlarıyla beraber olduğu kabul edilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde incelenen Dünya Bankası'nın ve IMF'nin yoksul ülkeler başta olmak üzere birçok üye ülkeye kredi adı altında verdiği yardımlar ve uygulanmasını şart koştuğu yapısal uyum programları kalkınma yardımlarının ilk hali olarak görülebilmektedir.¹⁶⁰ Bu uygulamalar kalkınma işbirliğinin faaliyetlerinin temelini oluşturan ikili yardımlardan nitelik olarak farklı olsa da, oluşumlarında önemli rol oynamışlardır.¹⁶¹

Yardım akışlarının esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşasına destek amacıyla Marshall Planı ile başladığı kabul edilmektedir.

¹⁵⁸ Antonio & Glennie, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁵⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁶⁰ Whitman, **a.g.e.**, s. 35-37.

¹⁶¹ Sumner & Mallett, **a.g.e.**, s. 16-17.

Dekolonizasyon sürecinin 1950'lerde hız kazanmasıyla zengin ülkeler eski sömürgelerinde yardım programlarına başlamışlardır. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkması ve ABD ile SSCB müttefikleri için rekabet ettikçe RKY ölçeği de önemli ölçüde artmıştır. Açıklanan yardım amacı kalkınmayı teşvik etmek iken, şimdi olduğu gibi bağışçıların ticari, jeo-politik ve diplomatik çıkarları yardım hacimlerini, alıcıların seçimini ve kullanımlarını etkilemiştir. Bağışçıların yardım programlarına başlamalarına yönelik baskın sebebin her zaman kendi çıkarları olduğu, zamanla sivil toplum tarafından teşvik edilen “ahlaki vizyonun” bu tür faaliyetleri etkilemeye başladığına yönelik görüşler bulunmaktadır.¹⁶² Marshall Planı ile aynı döneme gelen bir diğer önemli gelişme ise 20 Ocak 1949'da ABD Başkanı Harry S. Truman'ın yoksulluğa ve kalkınma işbirliğinin önemine ilişkin yaptığı konuşma olarak gösterilmektedir. Truman bu konuşmasında dünyadaki insanların yarısından fazlasının kötü koşullarda yaşadığını, yoksulluğun hem kendilerine hem de daha gelişmiş bölgelere yönelik bir engel ve tehdit olduğunu vurgulamıştır. Bunun için bilimsel ve endüstriyel faaliyetlerle desteklenen yeni bir program başlatılması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁶³

1950'ler ve 1960'lar kalkınma yardımlarının ihtişamlı yılları olarak tanımlanırken, 1970 ve 1980'lerde durum tersine dönmüştür. Petrol şoku ve borç krizi, kalkınma yardımına yaklaşımlarda büyük bir kaymaya neden olmuştur. Giderek artan bir şekilde, bağışçılar geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik yönetiminde önemli değişiklikler yapmaları konusunda ısrar etmeye başlamışlardır. İki fikir baskın hale gelmiştir: istikrar ve yapısal uyum. Birincisi, geliştirmekte olan ülkelerin, örneğin mali dengesizlikleri azaltarak, ekonomilerini dengelemeleri; ikincisi, ticaretin serbestleşmesi gibi temel yapısal reformlar için çağrıda bulunulmasıdır. Yardım, günümüzde sıklıkla eleştirilen daha fazla “şartlılık” ve politika tavsiyesi ile birleştirilmiştir.¹⁶⁴

1990'larda yardımlardaki düşüş ve dalgalanmaların ardından RKY'nin amacı, kapsamı ve kalkınma ajanslarının rolü hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır.

¹⁶² Hulme, **a.g.e.**, s.191.

¹⁶³ Keeley, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹⁶⁴ **A.e.**, s. 73-74.

Bunun bir neticesi olarak 20 yıllık bir duraklamadan sonra, yoksulluğun “yeniden keşfedilmesi” sağlanmış ve kalkınma yardımlarının temel amacına uygun olarak iyileştirilmesi hedeflenmiştir. 2000’lerin başıyla birlikte “yoksulluğa saldırı” anlayışıyla RKY’lerin genişletilmesi için büyük anlaşmalar yapılmıştır. RKY’deki en hızlı artışın 11 Eylül 2001’de ABD’de yaşanan terör saldırılarından sonra gerçekleştiği kabul görse de, politik amaçlı bu yardım dalgasının yoksulluğun azaltılmasıyla çok az ilgili olduğu görülmektedir. Kalkınma yardımlarındaki asıl gelişme doğrudan yoksullukla mücadele hedefiyle BM, UNICEF, UNDP, ILO, OECD ve Dünya Bankası gibi kurumlarca yapılan çalışmalarla olmuştur.¹⁶⁵

1990’lı yıllardan itibaren Washington Konsensüsü olarak adlandırılan ve yapısal uyum programlarını içeren sürece girilmesiyle uluslararası kalkınma yardımları uygulamaları da hızla gelişmiş, yeni nesil yoksulluk azaltma stratejileri geliştirilmiş ve kamu politikalarına, özellikle de yönetişime yeni yaklaşımlar getirilmiştir. Özellikle yardım uygulamalarında yönetişime önem verilerek kamu-özel-gönüllü kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi, sektör bazlı yardım uygulamalarına ağırlık verilmesi ve yardımın ölçeklendirilmesinde düzenlemelerin yapılması son yıllarda kalkınma yardımlarının güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁶⁶

Uzun bir süre kalkınmanın temel amacı olarak kabul edilen ekonomik büyüme 1990’ların sonlarından bu yana yerini yoksulluğun azaltılması ile ilgili söyleme bırakmıştır. Bunda birkaç on yıl süren kalkınma çabalarının ve kısmen yapısal uyum faaliyetlerinin ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerinde olumsuz ve hayal kırıklığı yaratan toplumsal etkiler bırakması etkili olmuştur. Bunun neticesinde 1996 yılında Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne katkıda bulunan ve OECD DAC tarafından aşırı yoksulluğu yarıya düşürme hedefini içeren bir dizi gelişimsel hedefin belirlenmesine yol açmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Riddell, a.g.e., s. 39.

¹⁶⁶ Arjan de Haan, **Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 134-138.

¹⁶⁷ Tom Lavers, “Poverty Reduction and the Politics of Bilateral Donor Assistance”, **Developmental Pathways to Poverty Reduction**, Ed. Yusuf Bangura, London, Palgrave Macmillan, 2015, s. 99.

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin gelişim sürecini dönemsel olarak özetlemek mümkündür. 1945 öncesi dış yardım için Avrupa sömürgeci güçlerinin politikalarıyla alakalıdır. Bu dönemde ayrıca ABD'nin teknik yardımları söz konusu olmuştur. 1945-1970 dönemi kalkınma yardımları için “kuruluş ve yayılma” dönemi olarak adlandırılmaktadır. ABD tarafından uygulanan Marshall Planı sonrasında 1950’lerde Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleri ile Asya’da Japonya’nın yardım faaliyetleri başlamıştır. 1960’larda SSCB ve Çin gibi sosyalist blok ülkeleri de buna dâhil olmuştur.¹⁶⁸ ABD’de USAID (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı), İngiltere’de DFID (Uluslararası Kalkınma Departmanı), Danimarka’da DANIDA (Danimarka Uluslararası Kalkınma Ajansı), Kanada’da CIDA (Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı) ve İsveç’te SIDA (İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı) gibi kurumların kuruluşları 1960’lı yılların ilk yıllarında gerçekleşmiştir.¹⁶⁹

1970-1990 döneminde yardımın kalkınma amacı öne çıkarılmıştır. 1990’lı yıllar ise kalkınma yardımlarında “değişim on yılı” olarak adlandırılmaktadır. Bu yıllarda dünyada yaşanan bazı gelişmeler yardımların değişim yaşamasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği’nin çökmesi ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle eski sosyalist ülkelere ekonomik ve teknik yardımlar söz konusu olmuştur. Bu dönem başında yardımlar en yüksek seviyesine yükselmiş, 1990’ların ortalarında hızlı bir düşüş yaşamış ve sonlara doğru yavaş bir artış kaydetmiştir. 2000’li yıllarla birlikte Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin de etkisiyle kalkınma yardımları farklı bir boyuta ulaşmıştır. Ayrıca Eylül 2001’de ABD’ye yapılan terör saldırısı dünyadaki yoksulluk ve eşitsizliklerin sonucu olarak yorumlanmış ve ABD’deki ve Avrupa’daki siyasi elitlerin ve halkların kalkınma için daha yüksek seviyelerde yardımı desteklenmesinde rol oynamıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Lancaster, **a.g.e.**, s. 25-33.

¹⁶⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁷⁰ Lancaster, **a.g.e.**, s. 34-60.

2.1.4. Küresel Yoksulluğu Azaltmada Kalkınma İşbirliği Faaliyetlerinin Rolü ve Artan Önemi

Tarihsel olarak, yoksulluğun azaltılması çoğu RKY'nin belirtilen hedefi olmamıştır. 1950'lerin ve 1970'lerin baskın modernleşme teorileri altında, yardımın ekonomik büyüme koşullarını desteklemesi amaçlanmışken; 1980'lerin ve 1990'ların neoliberal ortodoks iktisat anlayışı içinde ise ekonomilerin serbest piyasa ilkelerince yeniden yapılandırılması beklenmekteydi. Bunun da daha sonra büyümeyi teşvik edeceği ve ardından yoksulluğu azaltacağı varsayılmaktaydı. Yoksulluğun azaltılması arzu edilen bir durumdu, ancak ekonomik büyümenin ve modernleşmenin beklenen bir sonucu olarak görülmekteydi. Bununla birlikte, 1990'lara gelindiğinde yardım endüstrisi kendini daha kapsamlı bir şekilde yeniden keşfetmeye başlamış ve yoksulluğun azalmasını temel gündem olmuştur.¹⁷¹

RKY, özellikle özel doğrudan yatırımları çekebilecek en düşük kapasiteye sahip olan ülkelerde kalkınma için diğer finansman kaynaklarını tamamlayıcı olarak önemli bir rol oynamaktadır. RKY, bir ülkenin uygun bir zaman diliminde yeterli miktarda yerli kaynak seferberliği gerçekleştirmesine yardımcı olurken; insan sermayesi, üretim ve ihracat kapasitelerini de artırmaktadır. RKY, özel sektör faaliyetleri için ortamın iyileştirilmesinde kritik öneme sahip olabilmekte ve bu nedenle sağlam bir büyümenin yolunu açabilmektedir. RKY ayrıca eğitim, sağlık, kamu altyapı gelişimi, tarım ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve gıda güvenliğinin arttırılması için çok önemli bir araçtır. Afrika'daki pek çok ülke başta olmak üzere özellikle en az gelişmiş ülkeler için RKY halen en büyük dış finansman kaynağıdır ve uluslararası alanda kabul görmüş kalkınma hedeflerine ulaşmak için kritik öneme sahiptir.¹⁷²

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksullukla mücadelede neden önemli olduğu sorusu incelendiğinde; yardımların zengin ülkelerin kendi sınırlarının ötesindeki kalkınmaya nasıl yardım ettiğini gösteren ve akla gelen ilk politika olduğu görülebilmektedir. Yardımlar gelişmekte olan birçok ülke için önemli bir kalkınma

¹⁷¹ Mawdsley, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁷² Sachs, **a.g.e.**, s. 339.

finansmanı kaynağı olmaya devam etmektedir. Kırılgan durumdaki ülkelerle ilgili bir OECD raporu, son on yılda en az gelişmiş bu ülkeler için yardımın en büyük ve en güvenilir finansal kaynak olduğu sonucuna varmaktadır. 1969'da Pearson Komisyonu, zengin ülkelerin Gayri Safi Milli Gelirleri'nin % 0.7'sini dış yardım için harcamasını önermesine rağmen, neredeyse elli yıl sonra bu hedefe yalnızca birkaç ülke erişebilmiş durumdadır.¹⁷³ Zengin ülkelerce yoksul ülkelere yapılan yardımlar bir anlamda yoksulluğun zarar verici dış etkilerini kontrol altında tutmak şeklinde de yorumlanabilmektedir. Örneğin yardım sayesinde yoksul ülkelere göçün azalması söz konusu olabileceğinden zengin ülkelerin göç probleminden kurtulması mümkün olabilecektir. Bunun yanında yardım sayesinde zengin ülkeler için anarşi, terör ve suçların önlenmesi yanında yeni bir işçi, tüketici ve seçmen kitlesi sağlanması gibi sosyal bazı faydaları da olabilmektedir.¹⁷⁴

Tezin birinci bölümünde de ifade edildiği üzere küresel yoksulluk belirli bir gelir miktarına ulaşamamaktan çok daha fazla şeyi ifade etmektedir. Bunda küreselleşme ile birlikte yoksulluğun çok boyutlu, karmaşık ve sürekli değişen bir hal alması etkili olmuştur. Küresel yoksulluğu analiz etmek zordur çünkü açlık, cinsiyet, etnik köken, konum, kültür ve eğitim gibi diğer birçok konu ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Para yokluğu yanında yetersiz beslenme, yaşam beklentisi, eğitim oranı ve güvenli suya erişim gibi temel gereksinimlerin de dikkate alınarak bir küresel yoksullukla mücadele planlaması yapılması şarttır. Aksi halde Dünya Bankası ve IMF gibi yoksulluğu ölçmenin kolay olduğu parasal yaklaşımla konuya bakıldığında yoksulluğun gelir dışındaki olumsuz yansımaları göz ardı edilebilmektedir.¹⁷⁵ Bu açıdan bakıldığında kalkınma işbirliği faaliyetlerinin ihtiyaca yönelik yardımlarla çok boyutlu küresel yoksulluğu azaltmada daha işlevsel olduğu söylenebilir.

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin bir önemli boyutu da “insani diplomasi” açısından sahip olduğu roldür. İnsani diplomasi insani amaçları gerçekleştirmek

¹⁷³ Center for Global Development, “The Commitment to Development Index 2018”, (Çevrimiçi) <https://www.cgdev.org/commitment-development-index-2018>, Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2019.

¹⁷⁴ Şenkal, a.g.e, s. 30.

¹⁷⁵ Nadejda Ballard, **Globalization and Poverty**, United States of America, Chelsea House Publishers, 2006, s. 10-12.

adına insani yardım ve faaliyetlerden barışçıl uluslararası yol ve yöntemlerin yürütülmesine kadar oldukça geniş bir yelpazeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. İnsani diplomasi insani müdahale, insani kalkınma ve insan güvenliği kavramlarıyla çoğu kez birlikte kullanılmaktadır. İnsani müdahale, etki alanındaki grubu özellikle açlık, hastalık ve diğer güvenliği tehdit eden durumlardan korunmayı hedeflemektedir. İnsan güvenliği, devletlerin güvenliğinden çok bireylerin güvenliğine odaklanmaktadır. Bu niteliğiyle insan haklarıyla doğrudan ilişkilidir. İnsani kalkınma ise insan güvenliğine oranla daha uzun dönemdeki ekonomik, sosyal ve kültürel felaketlerin etkilediği insanların hayatlarını garanti altına almayı amaç edinmektedir.¹⁷⁶

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin son yıllarda önem kazanmasında dış politika ve yumuşak güç ilişkisi de önemli bir rol oynamaktadır. 1990'lı yıllarda ortaya atılan yumuşak güç kavramı ülke imajını ifade etmektedir. Bir ülkenin yumuşak gücü o ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politika eylemlerinden oluşan üçlü sacayağına dayanmaktadır. Buna göre ülkeler küresel alanda sadece askeri (sert) güce değil; kamu diplomasisi, dış yardımlar, öğrenci değişim programları gibi araçlara yönelmelidir. Böylece dünya siyasetinde daha olumlu bir imaj oluşturulabilecektir. Oluşturulacak imaj önemli olmakla birlikte sonucu asıl belirleyen unsur karşı tarafın bunu nasıl algıladığı olmaktadır. Bunun için dış yardım yapılması kadar bunun hangi mantıkla yapıldığının iyi anlatılması da bir o kadar önem taşımaktadır.¹⁷⁷

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin rolüne atfedilen değer ve öneminin son yıllarda giderek vurgulanmasında esasında küresel yoksullukla mücadeledeki misyonu etkili olmaktadır. Kalkınma yardımlarının ekonomik, siyasi ya da ticari birtakım gerekçelerle sağlandığı varsayımı tartışılrsa da, yoksulluğun ve eşitsizliğin küresel düzeyde ulaştığı boyut kalkınma yardımlarına olan gereksinimi ortaya koymaya yetmektedir. Bu sebeple kalkınma işbirliği faaliyetlerine olan ilgi ve önemin artmasında öncelikle küresel yoksullukla mücadeledeki rolünün tartışılması gerekmektedir. Sonrasında ise kalkınma işbirliği faaliyetlerinin gelişmesini öngören

¹⁷⁶ Erdem Özlük, “İnsani Diplomasi’nin ‘İnsan(i)’ Boyutu”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 11-24.

¹⁷⁷ Aslan, **a.g.e.**, s. 86-87.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin etkisini incelemek konunun son yıllarda niçin bu kadar popüler hale geldiğini anlamaya yardımcı olacaktır.

2.1.4.1. Yoksulluk ve Gelir Adaletsizliği ile Mücadelede Kalkınma İşbirliği

Yaygın görüşe göre yoksullukla mücadelede kalkınma işbirliği faaliyetlerinin önemi “yoksulluk tuzağı” çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre yoksul ülkeler yoksuldur çünkü sıcak, kıtlık, sıtma, topraksızlık gibi problemlerle baş etmelerine yardımcı olacak yatırımları yapabilmekte zorlanmaktadırlar ve bu da üretken olmalarını zorlaştırmaktadır. Kısacası yoksullar içinde bulundukları koşullar nedeniyle bir çıkmaza girmişler ve yatırım için kaynak bulamamaktadırlar. Bu durum için demokrasinin ya da serbest piyasa ekonomisinin de yapabileceği bir şey yoktur. Kalkınma işbirliği faaliyetleri bu durumda kilit rol oynamaktadır ve yoksul ülkelerin bu kritik alanlara yatırım yapmalarına ve daha üretken olmalarına yardımcı olarak harekete geçirici rol üstlenmektedirler.¹⁷⁸ RKY vasıtasıyla sunulan insani yardımlar yoksul hane halklarının temel ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olmaktadır; finansal destekler ise kamu bütçesini güçlendirerek yatırımların, kamu sermayesinin ve ekonomik büyümenin artmasına yardımcı olmaktadır.¹⁷⁹ Kısacası kalkınma işbirliği faaliyetleri yoksulluk tuzağının kırılmasında birçok açıdan önemli bir role sahiptir.

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin RKY aracılığıyla sermaye birikimi, ekonomik büyüme ve artan hane halkı gelirleri üzerine etkileri bulunmaktadır. Buna göre RKY üç kanalı beslemektedir. Yardımların bir kısmı özellikle kurak bölgelerde gıda yardımı gibi insani acil durumlar için doğrudan hane halklarına gitmektedir. Çok daha fazlası kamu yatırımlarını finanse etmek için doğrudan bütçeye gitmekte ve bazıları da çoğu tarımsal küçük işletmelere mikro finansman programları ve diğer programlar aracılığıyla ulaşmaktadır. Eğer RKY yeterince sağlamsa ve yeterince uzun sürerse, sermaye stoğu hane halkının geçim seviyesini yükseltmek için

¹⁷⁸ Abhijit V. Banerjee, Esther Duflo, **Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty**, New York, Public Affairs, 2011, s. 12-13.

¹⁷⁹ Sachs, **a.g.e.**, s. 249.

yeterince yükselmekte ve bu noktada da yoksulluk tuzağı bozulabilmektedir. Büyüme, hane halkı tasarrufları ve hane halkının vergilendirilmesiyle desteklenen kamu yatırımları ile kendini sürdürmektedir. Bu anlamda, RKY bir sosyal yardım değil, yoksulluk sınırını ilk olarak ve herkes için kıran bir yatırımdır.¹⁸⁰ Yoksulluk tuzağının sona erdirilebilmesi için, altyapıya ve insan sermayesine yapılan yatırımlarda doğrudan RKY kullanılarak yoksulların daha üretken olmaları sağlanmalı ve yoksul ülkelerin kendi kendine sürdürülebilir bir büyüme yoluna sokulması sağlanmalıdır.

Ancak yardımların yoksullukla mücadeledeki etkisi açısından birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre 2005 ile 2025 yılları arasında yılda 195 milyar ABD doları kalkınma yardımı gerçekleştirilecek olursa bu sürenin sonuna kadar küresel yoksulluk tamamen ortadan kaldırılabilir.¹⁸¹ Bu görüşe katılmayan ve “yardım karşıtları” olarak nitelendirilen bir gruba göre ise kalkınma yardımları kötüdür ve yerel kurumları yozlaştırıp, kendi kendine işleyen bir yardım ajansları lobisi oluşturarak insanların kendi çözümlerini aramasını engellemektedir. Yoksul ülkeler için en iyi yol piyasaların özgür olması ve doğru yönlendirilmesidir. Yardımlar açısından bu kötümser anlayışa göre yoksulların yabancıların sadakalarına ihtiyaçları yoktur. Bu açıdan yoksulluk tuzağı gibi bir durumu da kabul etmemektedirler.¹⁸² Benzer bir durum kalkınma yardımlarının çoğu kez hayırsever bağışlar ile karıştırılabilmesinde karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma yardımlarının çoğu zaman bir tür uluslararası hayır kurumu olarak kabul edildiği ve ahlaki bakımdan ihtiyari olarak anlaşıldığı görülmektedir. Bu görüşe karşı olarak da kalkınma yardımlarının adalet üzerine kurulacak küresel yeniden dağıtım yükümlülüklerinin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁸³

RKY, özellikle dış finansmanın üçte ikisinden fazlasını oluşturduğu en az gelişmiş ülkelerde hayati bir finansman kaynağı olmaya devam etmektedir. Bazı ülkelerde ise temel hizmetleri sunmanın tek kaynağı olarak RKY karşımıza

¹⁸⁰ A.e., s. 246-291.

¹⁸¹ A.e., s. 299-304.

¹⁸² Banerjee ve Duflo, a.g.e., s. 13-18.

¹⁸³ Nandita Dogra, **Representations of Global Poverty: Aid, Development and International NGOs**, New York, I.B.Tauris & Co Ltd, 2012, s. 104.

çıkılmaktadır. Aynı zamanda RKY gelişmekte olan ÷lkelerde çeşitli kamu ve özel kaynaklar arasında sürdür÷lebilir kalkınma için nispeten küçük bir finansman kaynağı olsa da, bu ÷lkelerin yerel kaynaklarını artırmada ve dış akımları çekme kapasitelerini artırmada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu sebeple DAC en az gelişmiş ÷lkeler, düşük gelirli ÷lkeler, gelişmekte olan küçük ada ÷lkeleriyle kırılgan ve çatışmalardan en çok etkilenen ÷lkeler için çabaların artırılmasını taahhüt etmiştir. Bu ÷lke grupları dünyanın yoksul ve yüksek eşitsizlik düzeylerine sahip yapan yaklaşık 70 orta gelirli ÷lkeyi içermektedir.¹⁸⁴

Bu ÷lkelere yapılacak doğrudan yatırımlar oldukça önemli olmakla birlikte çok az sayıda ÷lkeye, birkaç sektöre yoğunlaşmakta ve ulaşım, içme suyu temini veya kanalizasyon sistemleri, eğitim, temel sağık hizmetleri gibi bazı temel altyapıları iyileştirmek için kullanılmamaktadır. Yoksul ÷lkelere kamu mallarının sağılanmasına odaklanan bu tür yardımlar yalnızca zengin ÷lkelerin kamu otoritelerinden sağılanan RKY olarak ve bireyler girişimler ya da şirketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bağışlarından gelebilmektedir. RKY'nin niçin gerekli olduğı konusu burada anlam kazanmaktadır. Zengin ÷lkeler kendi ekonomik çıkarları için yoksul ÷lkeleri yolda bırakmak yerine açlık, sefalet, ölüm eşiğinde yaşayan bu insanlara ahlaki gerekçelerle yardımda bulunmak zorundadır. Ayrıca buralara yardım yapılmadığı takdirde bu bölgelerin tehlikeli hastalıklar, şiddet ve terörizm için gelecekte bir üreme alanı olabilmesi söz konusudur.¹⁸⁵

Küresel aşırı yoksulluk son 20 yılda yüksek nüfuslu bazı ÷lkelerdeki yüksek büyüme oranlarına bağılı olarak hızlı bir şekilde azalmıştır. Aşırı yoksulluğa son verebilmede 2030'da 23'ü Sahra altı Afrika'da bulunan 31 ÷lke'deki yoksul nüfus oranının en az % 20'ye indirilebilmesi oldukça önemlidir. Aşırı yoksul durumdaki ÷lkelerin % 66'sı kapalı toplum yapısına sahip bulunmaktadır ve 2016 yılında kalkınma yardımlarının yalnızca % 22'si bu ÷lkelere gitmiştir. Bununla beraber son yıllarda ulusal bazda ekonomik eşitsizlik büyük ölçüde artmış ve bu da parçalanmış toplumlara yol açmıştır. Bugün dünya halkının en yoksul % 50'sinin küresel gelirin

¹⁸⁴ OECD, **Development Co-operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind**, Paris, OECD Publishing, 2018, s. 43.

¹⁸⁵ Dehesa, **a.g.e.**, s. 235.

% 9'undan azını aldığı; en zengin % 1'inin ise % 20'den fazlasını aldığı tahmin edilmektedir. Dünya servetinin % 50'si ise küresel nüfusun en zengin % 1'ine ait bulunmaktadır. Gelir ve servet eşitsizliğindeki artışlar, ücret eşitsizliğindeki artışla birleşince düşük ücretli çalışanların ekonomik olarak giderek daha geride kalmasına yol açmıştır. Kalkınma işbirliği stratejileri bu anlamda sosyal bağlılığı tehdit eden gelir eşitsizliğine odaklanırken, gruplara dayalı fırsat ve erişim eşitsizliğini azaltmaya yatırım yapmaya devam etmeli ve aşırı yoksullukla mücadelede yeni donör stratejileri belirlenmelidir.¹⁸⁶

Kırılganlık da karmaşık ve çok boyutlu bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. OECD kırılganlık çerçevesini “ekonomik, çevresel, politik, güvenlik ve sosyal tehditlere karşı savunmasızlık” olarak ifade etmektedir. Dünyanın en yoksul kesiminin % 80'inden fazlasının 2030 yılına kadar kırılgan şartlarda yaşayacağı tahmin edilmektedir. Tüm boyutlardaki kırılganlığın üstesinden gelmek ve en savunmasız insanlardan başlayarak kapsayıcı bir yol izleyebilmek için kalkınma finansmanı önemli bir rol oynamaktadır. 2016 yılında RKY'nin 68,2 milyar ABD doları (toplam yardımların yaklaşık yarısı) kırılgan durumlar için kullanılmıştır. Kalkınma yardımlarının kırılganlığın mümkün olduğu her yere yönlendirilmesi oldukça önem arz etmektedir. Netice olarak ulusal ve küresel düzeydeki gelir ve refah eşitsizlikleri, kalkınmayla ilgili zor kazanılmış edinimleri tehdit altında tutmaktadır. Mevcut eğilimler ve senaryolar devam ederse yoksulluk ve açlığın 2030 yılına kadar üstesinden gelinebilmesi muhtemel görünmemektedir. Bu sebeple gelişmiş ülkeler yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliklerin önlenmesi ve bu tehditlerin tetikleyicilerinin küresel anlamda önlenmesi konusunda stratejilerini ve yatırımlarını yenileme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin bu anlamda kapsayıcı sosyal ve ekonomik politikaların izlenmesi, daha adil ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ OECD, **a.g.e.**, s. 66-72.

¹⁸⁷ **A.e.**, s. 36-81.

2.1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kalkınma İşbirliği

Özellikle Binyıl Kalkınma Hedeflerin'in sekizinci hedefi olan “kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi” hedefiyle beraber resmi kalkınma yardımlarının az gelişmiş ülkelerdeki kalkınma ve yoksullukla mücadele için en büyük dış finansman kaynağı olmaya devam ettiği görülmektedir. BM bağışçı ülkelerin GSYİH'lerinin % 0,15-0,20'sini resmi kalkınma yardımı olarak sağlaması gerektiğini ve bunun da ortalama olarak az gelişmiş ülkelerin GSYİH'lerinin % 8,52'sini temsil edeceğini belirtmektedir. 2002-2008 dönemi boyunca az gelişmiş ülkeler yıllık gelirlerinin % 8,53'ü kadar yardım almışken, ekonomik krizin bir göstergesi olarak 2008-2014 yılları arasında alınan yardım oranı % 4,55'e kadar düşmüştür. Bu yardım ise öncelikle sosyal altyapı ve hizmetleri finanse etmeyi amaçlamıştır.¹⁸⁸

Kalkınma yardımlarının insani ve sosyal sermayeyi içerecek şekilde genişlemiş olmasına rağmen, faydaları konusunda genel bir anlaşma eksikliği ve bazı önemli eksiklikler tespit edilmiştir. Ekonomik yaklaşımların baskınlığı ve birtakım koşulların dayatılması, yardım alan ülkelerdeki kalkınmanın önündeki engeller gibi durmaktadır. Diğer bir merkezi nokta ise yardımın ülkeler içinde nasıl dağıtıldığıdır. 17 düşük gelirli Afrika ülkesi incelendiğinde yardımların bu ülkelerin zengin bölgelerine kaydığı sonucuna varmıştır. Yani, kalkınma yardımlarının ülkeler içinde dağılımı eşitsizlikleri arttırabilmektedir. Netice olarak bağışçı ülkeler tarafından yapılan yardımın azaltılması ve dağıtılma şekli, yoksulluğun azaltılması ve Binyıl Kalkınma Hedefleri hedeflerine doğru ilerlemeyi zorlaştırmıştır. Gelecekte, hem hükümetlerin hem de diğer bağışçıların 2030 hedeflerine ulaşmak için daha fazla kaynak sağlaması gerekmektedir. Aynı şekilde sivil toplumun da sürece dâhil edilmesi yardımların sürdürülebilir, yenilikçi ve hesap verilebilir şekilde dizayn edilmesi önem arz etmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Cuenca-García vd., **a.g.e.**, s. 63.

¹⁸⁹ **A.e.**, s. 63-64.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ve küresel yoksullukla mücadelede başarı elde edilebilmesi için küresel işbirliği oldukça önem kazanmaktadır. Resmi kalkınma yardımı, insani yardım gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan uluslararası yardımların son yıllarda en çok görülen biçimi ise devlet, sivil sektör ve özel sektör işbirliğinde yürütüldüğü “kalkınma işbirliği faaliyetleri”¹⁹⁰ Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin “17 nolu Hedef için Ortaklıklar: Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Ortaklığın canlandırılması” hedefiyle bağlantılı bulunmaktadır.

Bu hedef incelendiğinde finans, teknoloji, kapasite geliştirme, ticaret ve sistematik konular altında 19 başlıkta yapılması gerekenler sıralanmıştır. Her bir amacın ölçümü için kullanılacak göstergeler de bu başlıklar altında yer almıştır. Bu amaçlar arasında kalkınma taahhütlerinin yerine getirilmesi, sürdürülebilir kalkınma için küresel ve etkili ortaklıkların geliştirilmesi, gelişmekte olan ülkeler için tüm kaynakların seferber edilmesi, bu ülkelerin borç sürdürülebilirliğini sağlamalarına yardım edilmesi, en az gelişmiş ülkelere yatırım yapılması, bilim ve teknoloji alanında bilgi paylaşımı ve işbirliği yapılması, sürdürülebilir teknolojilerin desteklenmesi ve kapasitelerin güçlendirilmesi, bu ülkelerin ihracatının artırılması, ticaret engellerinin kaldırılması, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapasitelerinin geliştirilmesi, veri ve ölçümlerin daha güvenilir hale getirilmesi gibi hedefler yer almaktadır.¹⁹¹

Bu 19 başlık içerisinde özellikle birkaç tanesi küresel yoksullukla mücadelede konumuz açısından daha fazla önem arz etmektedir. Özellikle ikinci hedef olan “tüm kalkınma yardımı taahhütlerinin yerine getirilmesi” kalkınma yardımlarının küresel yoksullukla mücadeledeki rolüne vurgu yapmakta ve geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yapılması hedeflenen resmi kalkınma yardımlarının GSMH payının en az % 0,7’ye; en az gelişmiş ülkeler için ise % 0,15 – 0,20’ye ulaşacak şekilde resmi kalkınma yardımına ilişkin taahhütlerin gelişmiş ülkeler tarafından tam olarak gerçekleştirilmesi

¹⁹⁰ Çağatay Gökgez, **Kalkınma İşbirliğinin Yönetimi: Türkiye İçin Model Önerisi ve Uygulama Önerileri**, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015, s. 1.

¹⁹¹ Küresel Hedefler, “17 Hedefler İçin Ortaklıklar”, (Çevrimiçi) <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/hedefler-icin-ortakliklar/>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019.

hedeflenmektedir. Bununla beraber kamu-özel ve sivil toplum ortaklıklarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi hedefi de gelir hedefine ulaşmada kalkınma işbirliği için önemli başlıklar arasında yer almaktadır.¹⁹²

Kalkınma işbirliğinin SKH'nin herkes için sağlanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. DAC üyelerinin çoğu, yoksullukla mücadelede kimseyi geride bırakmamak ve karşılaştırmalı bir avantaja sahip olmak adına kalkınma işbirliğini bir fırsatı olarak görmektedirler. Nitekim, üyelere göre RKY'nin gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik kalkınmayı ve refahı teşvik eden bir şekilde kullanılması, en güç bölgelerdeki kalkınma zorluklarıyla mücadele etmelerine spesifik katma değer sağlamaktadır. Kalkınma işbirliği aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelere çevreye duyarlı kalkınmada, cinsiyet eşitliğinde ve kadınların ekonomik güçlenmesinin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁹³

2.2. DÜNYADA KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİNİN GÖRÜNÜMÜ

Dünyada kalkınma işbirliği faaliyetleri çok parçalı bir yapı arz etmektedir. Bunda hemen her gelişmiş ülkenin RKY'den sorumlu bir ya da birden fazla kuruma sahip olması ve bu kurumların da ülkelerinin politikaları doğrultusunda hareket etmesi etkili olmaktadır. Öne çıkan ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya gibi ülkeleri incelemek kuşkusuz çok önemlidir. Ancak her biri farklı niteliklere sahip bu ülkeleri incelemek dünyadaki genel fotoğrafı çekmek bakımından yetersiz kalacaktır. Bundan dolayı bu çalışma kapsamında detaylı ülke analizi yapmaktan ziyade dünya ölçeğinde bir çerçeve çizilmeye çalışılacak ve konu makro bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Bunun için ilk olarak kalkınma işbirliğine yön veren kurumlar ele alınacak, ardından dünyada kalkınma işbirliği verileri incelenecek ve küresel yoksullukla mücadeledeki rolü açısından değerlendirmelere yer verilecektir.

¹⁹² A.e.

¹⁹³ OECD, a.g.e., s. 42.

2.2.1. Kalkınma İşbirliği Alanında Öncü Kurumlar ve Faaliyetleri

Küresel kalkınma işbirliğinin yönetiminde rol oynayan aktörler oldukça fazla sayıda ve çeşitlidir. Dünya Bankası, IMF, OECD-DAC, AB, G-20 ve benzeri çok büyük aktörlerin yanı sıra, onlarca bölgesel ve uluslararası çok taraflı kuruluş, ikili kalkınma ajansları ve büyük devlet dışı aktörler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Yardımların Etkinliği ile ilgili Çalışma Grubu ve BM Kalkınma İşbirliği Forumu (DCF), IBSA (Hindistan, Brezilya, Güney Afrika) ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) arasında diyalog ve işbirliği için oluşturulan platformlar şeklinde gösterilebilir.¹⁹⁴ Bununla birlikte Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık, Çin-Afrika İşbirliği Forumu, Asya Kalkınma Bankası, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, AIDS, Tüberküloz ve Sıtma ile Mücadele için Küresel Fon, Dünya Gıda Programı gibi bölgesel kuruluşlar ve özel girişimler de kalkınma işbirliği alanında faaliyet göstermektedirler.

Bu çalışma kapsamında kalkınma işbirliğine küresel anlamda öncülük yapan ve günümüz çalışmalarına yol gösterici faaliyetleri bulunan BM ve ilgili kuruluşları, OECD-DAC, Dünya Bankası ve İslam Kalkınma Bankası gibi kuruluşlara değinilecektir.

Öne çıkan *birinci kurum* Birleşmiş Milletler'dir. Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu ve Genel Sekreterliği başta olmak üzere bünyesinde yer alan fonlar, programlar ve uzmanlık kuruluşlarıyla küresel yoksullukla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. BM'nin rolü zengin ülkelere dış yardımları artırmalarını veya ticaret politikalarını yoksul ülkelere karşı daha adil hale getirmelerini emretmek ya da yoksul ülkelere kamu yönetimi ve hizmetlerini iyileştirmelerini, temel sağlık ve eğitime daha fazla kaynak ayırmalarını söylemek yoluyla değil; daha çok BM tartışma ve beyanlarından etkilenen iç politika değişiklikleri yoluyla ve çok taraflı olarak gelecekteki eylemler için bağlayıcı anlaşmalar imzalayarak üye ülkeleri bu yönlerde tek taraflı hareket etmeleri için teşvik etmek şeklinde olmaktadır. Bununla

¹⁹⁴ Mawdsley, a.g.e., s. 174.

beraber kalkınma yardımları ve yoksullukla mücadelede önemli bir rolü olan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin takipçisi konumunda olan UNDP başta olmak üzere FAO (Gıda ve Tarım Örgütü), WHO (Dünya Sağlık Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), UN Women (Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi), UNAIDS (Birleşmiş Milletler HIV ve AIDS Ortak Programı), UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı), UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), UNFPA (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu) gibi BM uzmanlık kuruluşları da kendi amaçları dahilinde çeşitli çalışmalar yürütmektedirler.¹⁹⁵

Özellikle UNDP'nin çalışmaları küresel yoksullukla mücadelede kalkınma işbirliği faaliyetleriyle doğrudan ilgilidir. Takibinden sorumlu olduğu eski Binyıl Kalkınma Hedefleri ve yeni Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kalkınma işbirliğinin gelişmesi açısından önemli amaçlar taşımaktadır. Özellikle aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması ile kalkınma için küresel bir ortaklık kurulması hedefleri doğrudan kalkınma işbirliğinin rolüne vurgu yapmaktadır. BM tarafından ortaya konulan bu hedefler yoksulluk konusunda farkındalığı artırdığı ve geçmişte olduğundan fazla kalkınma yardımlarında artışı sağladığı gerekçeleriyle olumlu ilgi görürken; kalkınma yardımlarına yoksulluğu azaltmada fazlaca önem verdiği, uluslararası ticareti ve ulusal yönetişimin iyileştirilmesini ihmal ettiği gerekçeleriyle eleştirilmiştir.¹⁹⁶ Bu kapsamda belirtilen hedeflere ilişkin detaylara önceki başlıklarda değinildiğinden burada tekrar yer verilmeyecektir.

Kalkınma İşbirliği Forumu (DCF) da BM tarafından oluşturulmuştur. BM Sosyal ve Ekonomik Konseyi'nin (ECOSOC) geleneksel olarak BM organlarının en zayıfı olarak görülmesi ve güçlendirilmesi gerektiği gerekçesiyle BM Genel Kurulu tarafından 2005 yılında ECOSOC himayesinde bir DCF oluşturulması kararlaştırılmıştır. DCF, 2007 yılında üyelerin deneyimlerini paylaşabilecekleri, iyi uygulama ve ilkeleri tartışabilecekleri, kalkınma politikası ve finansmanındaki

¹⁹⁵ Hulme, **a.g.e.**, s. 98-102.

¹⁹⁶ David Hulme, "Governing global poverty? Global ambivalence and the Millennium Development Goals", **Global Governance, Poverty and Inequality**, Ed. Jennifer Clapp, Rorden Wilkinson, New York, Routledge, 2010, s. 151-152.

mevcut eğilimleri gözden geçirebilecekleri ve en iyi uygulama ve ilkeleri tartışacakları bir forum haline gelmek amacıyla Cenevre'de başlatılmıştır. Böylece DCF bağış yapanların ve alıcı ülkelerin ilişkisine katkıda bulunarak uluslararası bir karşılıklı sorumluluk mekanizması olarak anahtar rol oynamaktadır.¹⁹⁷

BM, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik sorunlarını aşmada küresel bir kalkınma seferberliği yürütmektedir. Gerek Genel Sekreterlik, gerekse uzman kuruluşları vasıtasıyla küresel kalkınma gündeminde üst sıralarda yer almaya devam etmektedir. BM özellikle çok taraflı yardımlar içerisindeki payını sürekli artırarak ve bu yardımları doğrudan muhtaç bölgelere dağıtarak öncü bir rol oynamaktadır. BM tarafından hazırlanan rapora göre 2011 yılında kalkınma yardımlarının aktarıldığı kurumlar incelendiğinde en yüksek payı % 27 oranıyla BM alırken, onu % 26 oranıyla Dünya Bankası ve % 24 oranıyla Avrupa Komisyonu izlemiştir. Aynı yıl BM'nin kalkınma yardımları için topladığı tutar toplam 22,8 milyar ABD doları olmuştur.¹⁹⁸

*Diğer ikinci önemli kurumlardan olan Dünya Bankası ve IMF de küresel kalkınma işbirliği yönetişiminin merkezinde yer almaktadır. Her ikisi de kendi alanları içerisinde krediler, kalkınma işbirliği için finansman kaynakları sunmaktadır. IMF ve Dünya Bankası sanayileşmek ve kalkınmak isteyen ülkelere uyguladıkları neoliberal politikalarla çeşitli reformlar uygulamaya koymaktadırlar. Dünya Bankası ayrıca kalkınma işbirliğiyle ilgili bir “bilgi bankası” rolü de üstlenmektedir. Bunun yanında ortaya çıkan güçlerden yeni ve gelişmiş kredi akışları talep etmek, donörlerle konferans ve toplantılara ev sahipliği yapmak ve geleneksel olmayan kalkınma aktörleriyle ortak proje ve programları finanse etmek ve yönetmek gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu sebeple Dünya Bankası'nın ikili ve üçlü yardım girişimlerinin geleneksel ve yeni formları için önemli bir konumda olduğu söylenebilmektedir.*¹⁹⁹

¹⁹⁷ Mawdsley, **a.g.e.**, s. 189-190.

¹⁹⁸ Tamer Kaşıkçı, “Birleşmiş Milletler Kalkınma Sistemi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 463-466.

¹⁹⁹ Mawdsley, **a.g.e.**, s. 183-185.

Dünya Bankası'nın çoklu yardım mekanizması bankaya bağlı Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) vasıtasıyla işlemektedir. Çoğunlukla çok taraflı olarak sunulan destekler piyasa mekanizmasını işletmek ve dengesizlikleri gidermek için gelişmekte olan ülkelere verilen kredilerden oluşmakta ve çoğu zaman belli şartlara bağlı olarak verilmektedir. Donörün alıcı ülke üzerindeki etkisi yüksektir ve kredi karşılığı koyulan şartlar her zaman alıcının menfaatine olmayabilmektedir.²⁰⁰ Bu sebeple Dünya Bankası ve benzeri uluslararası finansal kuruluşların yardım adı altında gelişmekte olan ülkelere sağladıkları destekler sundukları şartların içeriği bakımından kalkınma işbirliği yardımlarından ayrılmaktadır. Klasik kalkınma yardımlarının aksine yardım alan ülkenin ekonomi politikasına müdahale ve ekonomide reform yapma şartıyla yardım sunulması Dünya Bankası'nı farklı kılmaktadır.²⁰¹

Kalkınma işbirliği alanından günümüzde en etkin kurumlardan biri ise OECD'ye bağlı Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC)'dir. Kalkınma yardımların kurumsallaşmasına katkı sağlayan önemli kurumlardan biri olan OECD gelişmekte olan ülkelere destek sunmak, yardım yapan ülkelere arası işbirliğini artırmak ve yardımla alakalı kurumsal gelişimi sağlamak amacıyla 1961 yılında kurulmuştur. OECD'nin temelleri Marshall Yardımlarına dayanmaktadır.²⁰² Merkezi Paris'te bulunan ve dünyanın en zengin ülkelerinin 34'ünün üyesi bulunduğu OECD'nin uluslararası kalkınmaya ve küresel yoksulluğa olan ilgisi, ikili kalkınma ajanslarının idari başkanlarının düzenli toplantıları ve yıllık uluslararası kalkınma ya da kalkınma işbirliği bakanlarının toplantılarını yürüten Kalkınma Yardımı Komitesi DAC aracılığıyla açıkça ifade edilmektedir. OECD-DAC, zengin dünyada dış yardımların düzenlenmesi ve küresel yoksulluğun azaltılması için kamu desteğini harekete geçirmede öncü bir rol oynamaktadır. Paris 21 girişimi (yoksulluğu izlemeye odaklanan gelişmekte olan ülkelerde istatistiksel kapasiteyi artırma çabası) ve donör

²⁰⁰ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 13.

²⁰¹ Wolfgang Mayer & Alex Mourmouras, "On the viability of conditional assistance programs", **Trade, Globalization and Poverty**, Ed. Elias Dinopoulos, Pravin Krishna, Arvind Panagariya, and Kar-yiu Wong, New York, Routledge, 2008, s. 208.

²⁰² Tabak, **a.g.e.**, s. 41.

koordinasyonunu iyileştirmek için Paris Deklarasyonu OECD-DAC'ın önemli çalışmalarındandır.²⁰³

Kalkınma yardımları alanında uluslararası planda kurumsallaşma çalışmaları aslında 20. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanmış ve 13 Ocak 1960 tarihinde Kalkınma Yardımları Grubu (DAG) kurulmuştur. Bağışçı ülkeler arasında istişareye dayalı bir platform olan kurum OECD'nin faaliyete geçmesiyle beraber OECD-DAC ile birleşmiştir.²⁰⁴ Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin gelişmesinde önemli bir rolü olan Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin oluşturulmasında OECD-DAC oldukça etkili olmuştur. 1990'ların ortasında çoğu yardım ajansının finansal açıdan sıkıntıya girmesi ve toplam kalkınma yardımı seviyesindeki düşüşler nedeniyle OECD-DAC Mayıs 1995'de bir toplantı düzenleyerek kalkınma yardımlarının gözden geçirilmesine karar vermiştir. Mayıs 1996 tarihinde ise DAC yedi maddelik "Uluslararası Kalkınma Hedefleri" belirleyerek duyurmuştur. 1998 yılında BM'nin de bu konuyla ilgilenmeye başlaması üzerine "Uluslararası Kalkınma Hedefleri" Dünya Bankası, IMF, DAC ve UNDP işbirliğinde "Binyıl Kalkınma Hedefleri"ne dönüştürülmüş ve sekizinci hedef kalkınma işbirliği faaliyetlerine ayrılmıştır.²⁰⁵

Günümüzde yirmi bir OECD-DAC üyesi olmayan ülke de RKY rakamlarını OECD-DAC'a bildirmektedir. Bu ülkeler arasında dışındakiler arasında OECD'nin DAC üyesi olmayan üyeleri (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, İzlanda, İsrail, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Polonya ve Türkiye) ile Kıbrıs, Kuveyt, Letonya, Lichtenstein, Litvanya, Malta, Romanya, Rusya, Tayvan, Suudi Arabistan, Tayland ve Birleşik Arap Emirlikleri yer almaktadır.²⁰⁶ OECD-DAC bu veriler ışığında oldukça kapsamlı kalkınma yardımları veritabanı oluşturmakta ve yapılan ve alınan yardımlara ilişkin detaylı istatistikler tutmaktadır. Bu açıdan bu alandaki en önemli bilgi merkezi olduğu söylenebilir.

Kalkınma işbirliği alanında *diğer bir önemli* kurum İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve İslam kalkınma Bankası'dır (İKB). İİT'e bağlı İSEDAK Stratejisi'nde yer

²⁰³ Hulme, **Global Poverty: Global...** a.g.e., s. 106.

²⁰⁴ Aslan, **a.g.e.**, s.77.

²⁰⁵ Hulme, "Governing global poverty?..", **a.g.e.**, s. 138-141.

²⁰⁶ Mawdsley, **a.g.e.**, s.79.

alan temel hedeflerden birisi olan “yoksulluğun azaltılması” kapsamında stratejik amaç üye ülkelerdeki aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması olarak belirlenmiştir. Bu konuda belirlenen dört ana göstergeden ilkinin yardımların etkinliği oluşturmaktadır. Buna göre üye ülkelerdeki yoksulların günlük ihtiyaçlarını karşılayan kurumsal ağlar desteklenecek, işbirliği artırılacak ve yardım sunumu etkin bir hale getirilecektir.²⁰⁷ Üye ülkelerde artan açlık, hastalık, afet ve iç savaş gibi durumlarda gereken acil müdahale durumlarında ise İİT Uluslararası İşbirliği ve İnsani İşler Daire Başkanlığı’nın (ICHAD) önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca üye devletlerin desteği ile standartlarını ve çalışmalarını geliştirmek ve genişletmek için çeşitli insani yardım kuruluşlarının yanı sıra OCHA (Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi), UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) ve AB gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği de yapmaktadır.²⁰⁸

İKB de üye ülkelere kalkınma yardımı sağlayarak yoksullukla mücadelede önemli bir rol üstlenmektedir. Proje finansmanı ve teknik yardım, ticaretin finansmanı ve vakıf fonu uygulamaları İKB’nin temel yardım mekanizmaları arasında yer almaktadır. İKB ayrıca Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler (HIPC) programıyla da ilgilenmekte ve bu kapsamda 2004 birçok Afrika ülkesine destek olmaktadır. İKB bunun yanında Afrika Kalkınma Bankası gibi birçok çok taraflı kalkınma bankasıyla işbirlikleri de yürütmektedir. İKB’nin ilgilendiği bir diğer önemli konu da acil ihtiyaçların finansmanı olup, İKB’ye üye ülkelerde ve Müslüman topluluklarda afet yardımları desteklenmektedir.²⁰⁹

İKB’nin insani yardım dışında temel faaliyet alanları ise altyapı, eğitim, sağlık ve kadınların desteklenmesi olarak gösterilebilir. 57 üye ülkeye sağlanan yardımla dünya nüfusunun yaklaşık beşte birine ulaşıldığı ve anlamlı değişiklikler sağlandığı belirtilmektedir.²¹⁰ İKB 1975’ten 2018 yılına kadar toplam 131 milyar

²⁰⁷ COMCEC, **COMCEC Strategy: Making Cooperation Work for Building an Independent Islamic World**, Ankara, COMCEC Coordination Office, 2012, s. 23.

²⁰⁸ Organisation of Islamic Cooperation, “A vision for joint Islamic humanitarian action”, (Çevrimiçi) https://www.oic-oci.org/upload/pages/departments/ichad/sg_ichad_article_june_2015.pdf, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2019.

²⁰⁹ Ulusoy, **a.g.e.**, s. 101-102.

²¹⁰ Islamic Development Bank, “Sectors”, (Çevrimiçi) <https://www.isdb.org/what-we-do/sectors>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

ABD doları tutarındaki finansman sağlayarak üye ülkelerindeki sosyal ve ekonomik kalkınmayı desteklemiştir.²¹¹ Bunun dışında İKB'nin içinde üye devletlerde yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulan Kalkınma için İslami Dayanışma Fonu²¹², Afrika'daki üye ülkelerdeki ekonomik büyümeyi hızlandırmak, tarımsal üretimi canlandırmak ve istihdam oluşturma hedefiyle başlatılan Afrika'nın Kalkınması için Özel Program²¹³ ve kadınlar başta olmak üzere yoksullukla mücadele eden gruplara destek olma amacı taşıyan Mikro Finansman Destek Programı²¹⁴ bankanın önemli çalışmaları arasında gösterilebilir.

2.2.2. Kalkınma İşbirliği: Mevcut Durum

Dünyada kalkınma işbirliği faaliyetlerinin mevcut durumu incelenmek istendiğinde çoğu bağışçı ülkelerin resmi kalkınma ajansları tarafından sunulan resmi kalkınma yardımı verilerine bakmak gerekmez. Bu ajanslara örnek olarak Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Alman Teknik İşbirliği Ajansı (GTZ), Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA), Danimarka Dışişleri Bakanlığı Kalkınma ve İşbirliği Ajansı (DANIDA), Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma Departmanı (DFID), Fransa Kalkınma Ajansı (AFD) ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) gibi kurumlar gösterilebilir.²¹⁵ Bu tür resmi kalkınma ajansları “iki taraflı yardım kuruluşları” şeklinde adlandırılmaktadır. Bunun dışında ülkeler yardımlarını çok taraflı kuruluşlar vasıtasıyla da sunabilmektedirler. Ayrıca bazı ülkeler kalkınma işbirliği alanında birden fazla kurumla faaliyette bulunabilmektedir. Bunun sebebi dış yardımın amacına göre kullanılan aracı kuruluşun da farklılaşmasıdır. Örneğin Türkiye de insani yardımlarını genellikle

²¹¹ Bandar Hajjar, “From aid to empowerment: How IsDB helps in making the market work for development”, (Çevrimiçi) <https://www.isdb.org/news/from-aid-to-empowerment-how-isdb-helps-in-making-the-market-work-for-development>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

²¹² Islamic Development Bank, **2018 Annual Report**, Jeddah, Islamic Development Bank, 2018, s. 34.

²¹³ Islamic Development Bank, **Update on the implementation of the Special Program for the Development of Africa (SPDA)**, Jeddah, Islamic Development Bank, 2015, s. 2-7.

²¹⁴ Islamic Development Bank, **2018 Annual...**, a.g.e., s. 83.

²¹⁵ William Easterly, Tobias Pfutze, “Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid”, **Journal of Economic Perspectives**, Volume 22, Number 2, Spring 2008, s. 31.

Kızılay ve AFAD üzerinden yaparken; altyapısal yardımlarda TİKA'yı kullanmaktadır.²¹⁶

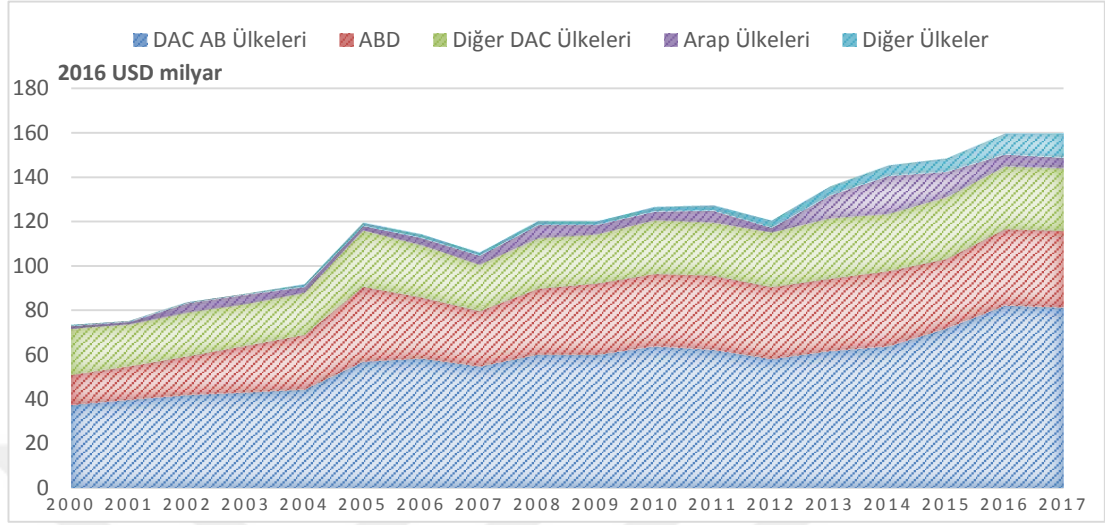
RKY'lerin verilerine ülkelerin resmi kalkınma yardımı raporlarından ulaşılabileceği gibi, OECD ülkelerinin ve bazı üye olmayan ülkelerin verilerini de derleyen OECD-DAC veri tabanlarından da ulaşılabilmektedir. Bu veriler ülkelerin resmi ajansları tarafından OECD'ye sunulan düzenli bilgilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla dünyadaki durumu daha iyi anlayabilmek ve karşılaştırmaya fırsat vermesi açısından OECD-DAC verileri oldukça önemlidir.

OECD verileri incelendiğinde tüm resmi kalkınma yardımlarının OECD-DAC ülkeleri ve diğer gruplar arasındaki dağılımının önemli olduğu görülmektedir. Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere 2017 yılı verilerine göre AB üyesi OECD-DAC ülkeleri yaklaşık 81,2 milyar ABD doları, diğer OECD-DAC ülkeleri 28,3 milyar ABD doları, ABD 34,6 milyar ABD doları, Arap ülkeleri 4,5 milyar ABD doları ve diğer OECD-DAC dışı ülkeler 10,6 milyar ABD doları RKY yapmışlardır. Buradan kalkınma yardımlarında en büyük payın OECD-DAC üyesi ülkelere ait olduğu görülebilmektedir. Toplam yardımların oransal dağılımına bakıldığında ise 2017 yılında resmi kalkınma yardımlarının yaklaşık % 64'ü OECD-DAC üyesi ülkelere, % 8'i OECD-DAC üyesi olmayan ülkelere ve % 26'sı da çok taraflı kuruluşlarca sağlanmıştır. Yıllara göre dağılıma bakıldığında bazı yıllar hariç RKY'nin sürekli artış trendi izlediği görülebilmektedir.²¹⁷

²¹⁶ Özgür Tüfekçi, "Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 107.

²¹⁷ OECD.Stat, "Total net ODA disbursements from all donors to developing countries", (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/qwids/#?x=1&y=6&f=3:51,4:1,5:3,7:1,2:262&q=3:51+4:1+5:3+7:1+2:262+1:1,2,25,26+6:2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016,2017>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

Grafik 1. Tüm Bağışçılardan Gelen Net RKY

Kaynak: OECD, **Development Co-operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind**, Paris, OECD Publishing, 2018, s.267.

Grafik 1'e bakıldığında; RKY, 2017 yılında mülteci yardımlarının düşük bir şekilde gerçekleşmesi nedeniyle düşüş kaydetmiştir. 2017'de OECD-DAC üye ülkelerinden yapılan net RKY 146,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu rakam 2016 seviyesinden reel olarak hafif bir düşüş (% 0,6) göstermektedir. OECD-DAC ülkelerinden en az gelişmiş ülkelere iki taraflı RKY ise 2016'dan bu yana reel olarak % 4,0 artmıştır. İnsani yardımlar ise 2016'ya kıyasla reel olarak % 6,1 oranında artarak, 2017'de 15,5 milyar ABD doları olmuştur. BM'nin bir ülkenin brüt milli gelirinin en az % 0.7'sinin RKY katkılarına harcanmasına dair kriterine yalnızca beş OECD-DAC ülkesi (Danimarka, Lüksemburg, Norveç, İsveç ve Birleşik Krallık) ulaşmış durumdadır. Genel olarak, RKY 2017 yılında GSMH'nin % 0,31'inde kalmıştır.²¹⁸ % 0,7 hedefine ulaşan ama OECD-DAC üyesi olmayan diğer iki ülke ise Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Bu ülkeler gibi OECD-DAC üyeleri dışında yardım sağlayan ülkelerin artması sayesinde toplam kalkınma finansmanı artmaya devam etmektedir.²¹⁹

²¹⁸ United Nations, **The Sustainable Development Goals Report 2018**, New York, United Nations, 2018, s.30.

²¹⁹ OECD, "**Development Co-operation...**", a.g.e., s. 266-282.

Tablo 2. OECD-DAC Üyelerinin GSMH Bazında RKY Oranları

Ülke	RKY/GSMH Oranı	RKY Miktarı (milyar ABD Doları)	Ülke	RKY/GSMH Oranı	RKY Miktarı (milyar ABD Doları)
İsveç	1,04	5,84	Kanada	0,28	4,65
Lüksemburg	0,98	0,47	Japonya	0,28	14,17
Norveç	0,94	4,26	Avusturya	0,26	1,18
Danimarka	0,72	2,58	İtalya	0,24	5,01
Birleşik Krallık	0,70	19,40	Avustralya	0,23	3,12
Almanya	0,61	24,99	İspanya	0,20	2,87
Hollanda	0,61	5,62	Portekiz	0,17	0,39
İsviçre	0,44	3,09	ABD	0,17	34,26
Belçika	0,43	2,29	Slovenya	0,16	0,08
Fransa	0,43	12,15	Kore	0,15	2,35
Finlandiya	0,36	0,98	Çek Cumh.	0,14	0,32
İrlanda	0,31	0,93	Macaristan	0,14	0,19
İzlanda	0,31	0,08	Polonya	0,14	0,76
DAC Toplam	0,31	-	Yunanistan	0,13	0,28
Yeni Zelanda	0,28	0,56	Slovakya	0,13	0,13

Kaynak: OECD, “Official Development Assistance (ODA)”, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

Tablo 2’de OECD-DAC üyesi ülkelerin yapmış oldukları yardımların GSMH bazında oranı incelendiğinde OECD-DAC ortalamasının 2018 yılı için % 0,31 olarak gerçekleştiği görülmektedir. % 0,7 hedefine ulaşan OECD-DAC ülkesi sayısı ise Birleşik Krallık (% 0,7), Danimarka (%0,72), Norveç (% 0,94), Lüksemburg (% 0,98) ve İsveç (% 1,04) olmak üzere beştir. Aynı yardımların ABD doları cinsinden tutarları ele alındığında ise farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Buna göre en yüksek tutarda yardım yapan ülkelerin ABD (34,26 milyar ABD doları), Almanya (24,99 milyar ABD doları), Birleşik Krallık (19,4 milyar ABD doları), Japonya (14,17 milyar ABD doları) ve Fransa (12,15 milyar ABD doları) olduğu görülmektedir. GSMH bazında birinci olan İsveç ise 5,84 milyar ABD doları ile altıncı sırada yer almıştır. En düşük yardım yapan ülkeler ise İzlanda (0,08 milyar ABD doları), Slovenya (0,08 milyar ABD doları) ve Slovakya (0,13 milyar ABD doları) olmuştur.²²⁰

²²⁰ OECD, “Official Development Assistance (ODA)”, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

Tablo 3. Türüne ve Finansmanına Göre Kalkınma Yardımları

			2008	2010	2012	2014	2016	2018*
Türlerine Göre Yardımlar (Milyar ABD Doları)	İki taraflı yardımlar		63,6	71,7	67,7	68,5	71,5	75,8
	Çok taraflı yardımlar		31,8	35,1	34,8	38,1	42,5	41,6
	İnsani yardımlar		8,9	9,3	8,1	12,4	14,4	14,8
	Mülteci yardımları		2,3	3,3	4	5,9	16,4	10,1
	Borç erteleme		7,9	3,3	2,6	0,4	2,4	0,7
Finansmanına Göre Yardımlar (%)	Hibe	DAC Üyesi Ülkeler	88,1	85,9	86,4	83,6	85,2	83,4
		DAC Üyesi Olmayan Ülkeler	87,1	81,7	74	95,5	82,1	87,4
	Kredi	DAC Üyesi Ülkeler	11,9	14,1	13,6	16,4	14,8	16,6
		DAC Üyesi Olmayan Ülkeler	12,9	18,3	26	4,5	17,9	12,6

* Finansmanına Göre Yardımlarda 2017 verileri esas alınmıştır.

Kaynak: OECD iLibrary, “Trends and insights on development finance”, (Çevrimiçi) <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5e331623-en/index.html?itemId=/content/component/5e331623-en&csp=b14d4f60505d057b456dd1730d8fcea3&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter#chapter-d1e15>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019. & OECD.Stat, “Share of loans in bilateral ODA”, (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

OECD-DAC üyesi ülkeler tarafından yapılan yardımların türlerine göre dağılımı incelendiğinde (Tablo 3.) 2018 yılında yardımların 75,8 milyar ABD doları iki taraflı yardımlara (% 52), 41,6 milyar ABD doları çok taraflı yardımlara (% 29), 14,8 milyar ABD doları insani yardımlara (% 10), 10,1 milyar ABD doları mülteci yardımlarına (% 7) ve 745 milyon ABD doları ise borç erteleme yardımlarına (% 0,5) harcanmıştır. Son on yıla bakıldığında ikili ve çok taraflı yardımlarda artış eğilimi sürerken, insani yardımlar, mülteci harcamaları ve borç erteleme yardımlarında azalma trendi gözlenmektedir.²²¹ OECD-DAC üyelerinin kalkınma işbirliği faaliyetlerinin hibe ve kredi olarak dağılımında ise son yıllarda kredi lehine bir artış söz konusudur. Ancak yine de faaliyetlerin büyük çoğunluğunu hibeler oluşturmaktadır. 2017 yılında kalkınma finansmanında hibeler % 83,4, krediler ise % 16,6 yer tutmuştur. Bu oran 2008 yılında sırasıyla % 88,1 ve % 11,9 olarak gerçekleşmiştir. DAC dışındaki ülkelerde ise hibeler daha fazla yer tutmaktadır. Bu

²²¹ OECD iLibrary, “Trends and insights on development finance”, (Çevrimiçi) <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5e331623-en/index.html?itemId=/content/component/5e331623-en&csp=b14d4f60505d057b456dd1730d8fcea3&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter#chapter-d1e15>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

lkeler için kalkınma finansmanında 2017 yılında hibeler % 87.4, krediler ise % 12.6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak DAC yesi olmayan ülkelerin kalkınma yardımlarının yıllara göre kredi-hibe dağılımının düzensiz bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür.²²²

Tablo 4. Sektörlere Göre Kalkınma Yardımlarının Dağılımı

Yıl/Milyon dolar	2013	2014	2015	2016	2017	2017%
Sektör						
<u>Sosyal Altyapı ve Hizmetler</u>	39296,94	38407,58	41664,67	42837,24	43218,31	34%
Eğitim	7424,59	8273,19	8256,02	8859,53	9103,31	7%
Sağlık	5496,2	5001,45	6242,27	6482,66	6039,81	4%
Nüfus Pol./Progr. & reme sağlığı	7528,21	7006,37	8026,26	8203,64	7833,75	6%
Su Temini ve Sanitasyon	5066,52	4092,98	5297,22	4515,18	5284,5	4%
Hükümet ve Sivil Toplum	11648,88	12024,79	12171,43	12085,25	12634,91	10%
Diğer Sosyal Altyapı ve Hizmetler	2132,6	2008,83	1671,48	2690,96	2322,02	1%
<u>Ekonomik Altyapı ve Hizmetler</u>	19048,63	20410,86	23310,23	22031,64	21771,16	17%
Taşıma ve Depolama	8548,42	7517,31	9388,62	10920,1	10566,64	8%
İletişim	291,03	330,87	347,14	241,75	174,08	0,10%
Enerji	6813,58	8019,44	9644,96	7506,52	7496,03	6%
Bankacılık ve Finansal Hizmetler	2240,66	2620,05	2668,79	1918,64	2143,7	1,60%
Ticari ve Diğer Hizmetler	1154,93	1923,18	1260,76	1444,61	1390,72	1%
<u>retim Sektörü</u>	6929,34	7242,24	7809,18	6191,95	8677,77	6%
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık	4706,93	5091,67	5255,99	4692,92	6474,22	5%
Endüstri, Madencilik, İnşaat	1303,53	1352,11	1876,21	891,27	1358,41	1%
Ticaret Politikaları ve Düzenlemeleri	841,79	755,43	626,47	552,53	799,21	0,60%
Turizm	77,1	43,05	50,52	55,23	45,92	0,03%
<u>ok Sektörlü</u>	9236,26	9863,47	12044,11	12222,91	10040,61	7,90%
Genel evre Koruma	3237,35	3494,23	4142,3	3615,89	3888,54	3%
Diğer Multisektr	5998,89	6369,21	7901,8	8607,01	6152,07	4,80%
Emtia Yardımı / Genel Prog. Desteği	4955,87	2282,97	2647,13	2382,55	3664,76	2,80%
Genel Bütçe Desteği	3656,23	1053,2	1194,94	835,41	2384,86	1,80%
Kalkınma Gıda Yardımı / Gıda Güvenliği Desteği	949,66	944,49	1268,19	1383,78	1126,14	0,80%
Diğer Emtia Yrd.	349,98	285,27	184,01	163,36	153,76	0,10%
<u>Borçla İlgili İşlemler</u>	3204,03	575,7	432,63	2454,39	419,64	0,30%
<u>İnsani Yardım</u>	10328,65	13405,72	13475,16	15710,88	16853,05	13%
Acil Müdahale	9440,03	11859,26	12244,5	13996,27	15026,81	11%
Yeniden Yapılanma Yardımı ve Rehabilitasyon	316,82	1093,73	678,25	1115,1	1007,02	0,80%
Afet nleme ve Hazırlık	571,78	452,71	552,39	599,49	819,22	0,60%
<u>Ayrılmamış / Belirtilmemiş</u>	11212,23	12553,07	20213,23	23410,2	22139,62	17%
<u>Toplam</u>	104211,89	104741,64	121596,35	127241,74	126784,93	100%

²²² OECD.Stat, “Share of loans in bilateral ODA”, (evrimii) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

Kaynak: OECD.Stats, “Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]”, (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE5#>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

OECD tarafından sunulan verilere göre RKY’lerin sektörlere göre dağılımı ise oldukça parçalı bir yapı arz etmektedir (Tablo 4). Sektörler içerisinde en çok payı 2017 yılında 43 milyar ABD doları (% 34) ile sosyal altyapı ve hizmetler almıştır. Bu sektör içerisinde ise en yüksek pay hükümet ve sivil topluma yardım ile eğitime yardımlarına aittir. İkinci büyük sektör 21 milyar ABD doları (% 17) ile ekonomik altyapı ve hizmetler almıştır. Bu sektörü insani yardım faaliyetleri, çok sektörlü yardımlar, üretim sektörü yardımları ve borçlarla ilgili düzenlemeler izlemiştir. Ayrılmamış/dağıtılmamış yardımların oranı ise % 17 olarak gerçekleşmiştir.²²³ Veriler incelendiğinde OECD-DAC ülkelerinden yapılan dağıtılmamış yardımlarda ilk sırayı % 30 ile proje yardımları almış ve onu % 29 ile mülteci yardımları ile % 15 sivil toplum faaliyetlerine olan yardımlar izlemiştir. En az yardım ise eğitim ve farkındalık faaliyetlerine ayrılmıştır.²²⁴ Son beş yılın verilerine bakıldığında yardım miktarlarında düzenli olmasa da bir artıştan söz etmek mümkündür.

Tablo 5. Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

	2013	2014	2015	2016	2017
Tüm Gelişmekte Olan Ülkeler, Toplam	151137.93	161729.79	153219.9	158218.07	163143.94
Afrika, Toplam	56791.84	54082.88	51054.53	49908.32	52888.23
Kuzey Sahra, Toplam	8800.62	7325.69	5005.51	5368.97	3330.37
Güney Sahra, Toplam	46082.37	44262.26	42723.93	41762.49	46564.39
Amerika, Toplam	10291.71	9995.4	10205.6	11280.27	8610.71
Kuzey ve Orta Amerika, Toplam	4630.74	4444.5	4567.49	6882.74	5077.15
Güney Amerika, Toplam	3964.64	4241.25	4320.96	3792.73	2983.29
Asya, Toplam	44564.25	53800.41	45754.41	43926.39	48955.3
Orta Doğu, Toplam	16911.79	25019.95	19415.33	20550.89	23734.49
Güney ve Orta Asya, Toplam	20575.3	19783.25	19716.71	17994.31	18964.87
Uzak Doğu Asya, Toplam	5910.17	6220.88	5397.45	4485.66	4783.9
Avrupa, Toplam	7456.11	8541.01	6784.19	8155.28	8383.53

²²³ OECD.Stats, “Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]”, (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE5#>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

²²⁴ OECD.Stat, “Breakdown of unallocated oda by type of aid”, (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019. sayfasındaki verilerden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Okyanusya, Toplam	2164.38	1889.88	1918.91	1683.22	1993.98
Belirtilmeyen gelişmekte olan ülkeler	29869.64	33420.21	37502.25	43264.59	42312.18

Kaynak: OECD.Stat, “ Net ODA by region from all donors combined”, (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/qwids/#?x=2&y=6&f=3:51,4:1,1:1,5:3,7:1&q=3:51+4:1+1:1+5:3+7:1+2:262,240,241,242,243,244,245,246,249,248,247,250,251,231+6:2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016,2017>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

Yukarıdaki Tablo 5’te ise tüm donörler tarafından yapılmış RKY’lerin hangi bölgelere aktarıldığına ilişkin veriler bulunmaktadır. Buna göre 2017 yılında tüm gelişmekte olan ülkelere yaklaşık 163 milyar ABD doları RKY yapılmıştır. Bu yardımın dağılımına bakıldığında en fazla payı Afrika ve Asya bölgeleri almıştır. Buna göre Afrika bölgesi 52,8 milyar ABD doları ile toplam yardımların yaklaşık % 32’sini alırken; 49 milyar ABD doları ile Asya ülkeleri ise toplam yardımın yaklaşık % 30’unu almıştır. Afrika bölgesine yapılan yardımlarda son yıllarda azalma, Asya bölgesinde ise artış trendi gözlenmektedir. Bu bölgeleri % 14 ile Orta Doğu ülkeleri ve % 10 ile Güney ve Orta Asya ülkeleri izlemektedir. Alt bölgelere bakıldığında ise en ciddi yardımın % 28 ile Güney Sahra ülkelerine yapıldığı görülmektedir. En az yardım alan bölgeler ise Amerika, Avrupa ve Okyanusya olmuştur.

Tablo 6. Kalkınma Yardımlarının Gelir Grubuna Göre Dağılımı

	2013	2014	2015	2016	2017
Tüm Gelişmekte Olan Ülkeler, Toplam	151137.93	161729.79	153219.9	158218.07	163143.94
En Az Gelişmiş Ülkeler, Toplam	47904.05	43948.58	43309.63	43445.19	48802.07
Diğer Düşük Gelirli Ülkeler, Toplam	936.64	914.11	919.71	773.9	858.9
Düşük Orta Gelirli Ülkeler, Toplam	42572.39	43903.35	40559.19	42684.34	43826.42
Üst Orta Gelirli Ülkeler, Toplam	13386.28	14121.97	13337.74	17148.88	15484.04
Daha Gelişmiş Gelişmekte Olan Ülke ve Bölgeler, Toplam	182.18	349.16	84.29	202.46	129.47
Ayrılmamış Gelirler, Toplam	46156.39	58492.62	55009.33	53963.29	54043.04

Kaynak: OECD.Stat, “Net ODA by income group from all donors combined”, (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/qwids/#?x=2&y=6&f=3:51,4:1,1:1,5:3,7:1&q=3:51+4:1+1:1+5:3+7:1+2:262,252,253,254,255,256,258+6:2013,2014,2015,2016,2017>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

Yukarıdaki Tablo 6’da da tüm donörlerden sağlanan kalkınma yardımlarının tüm gelişmekte olan ülkeler içerisinde gelir durumlarına göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre RKY’den en fazla payı 48,8 milyar ABD doları (% 30) ile en az gelişmiş ülkeler grubu almaktadır. Bu ülkeleri % 27 oran ile düşük orta gelirli ülkeler ve % 9 ile üst orta gelir grubundaki ülkeler izlemektedir. RKY’nin 54 milyar ABD dolarlık büyük bir kısmının ise (yaklaşık % 33) bölgesel olarak ayrılmamış gelirlerden oluştuğu görülmektedir. OECD 2018 Kalkınma İşbirliği Raporu verilerine göre OECD-DAC ülkelerinden en az gelişmiş ülkelere yapılan toplam RKY ortalama gayri safi milli gelirin % 0.09 oranı ile % 0.15-0.20 olan BM hedefinin oldukça altında kalmıştır. Özellikle Sahra altı Afrika’ya yönelik iki taraflı RKY, 2011 ve 2016 yılları arasında reel olarak %13 oranında düşmüştür.²²⁵ 2016-2017 yılları arasında en az gelişmiş ülkelere yapılan RKY’de en belirgin düşüş Afganistan (3,2 milyar ABD dolarından 2,8 milyar ABD dolarına) ve Burundi’de (0,6 milyar ABD dolarından 0,2 milyar ABD dolarına) gerçekleşmiştir. 2016-2017 yılları arasında yardımlarda artışın en fazla olduğu en az gelişmiş ülkeler ise Bangladeş (1,2 milyar ABD dolarından 2,2 milyar ABD dolarına), Yemen (0,8 milyar ABD dolarından 1,3 milyar ABD dolarına), Somali (0,8 milyar ABD dolarından 1,3 milyar ABD dolarına) ve Güney Sudan (1,3 milyar ABD dolarından 1,7 milyar ABD dolarına) şeklinde gerçekleşmiştir.²²⁶

RKY yine de kırılgan durumdaki bölgeler için kritik bir finansman kaynağı olmaya devam etmektedir. 2017 yılında kırılgan durumlar için RKY’nin % 68’i (74,3 milyar ABD doları) kullanılmıştır. Bu son altı yılın en yüksek payı olarak gerçekleştirmiştir. 2016-17 yılı boyunca, OECD-DAC ülkelerinden kırılgan bağlamlara RKY % 8, OECD-DAC dışı sağlayıcılardan % 3, çok taraflı kanallardan ise % 11,5 oranında azalmıştır. OECD-DAC üyelerinden kırılgan bağlamlara sağlanan toplam RKY’nin % 25’i insani yardım, % 62’si kalkınma programlaması, % 13’ü barış inşası için ve % 2’si önleme amaçlı olarak kullanılmıştır. Genel olarak, insani yardım 2010 ve 2017 yılları arasında (2017 ve 2018 arasındaki küçük bir % 8’lik bir düşüşe rağmen) % 144 artmıştır. 2017 yılında insani yardımlardan en fazla Suriye (% 14 ya

²²⁵ OECD, **Development Co-operation...**, a.g.e., s. 266-282.

²²⁶ OECD iLibrary, **a.g.e.**

da 10,4 milyar ABD doları), Etiyopya (% 6 ya da 4,1 milyar ABD doları), ve Afganistan (% 5 veya 3,8 milyar ABD doları) faydalanmıştır. OECD-DAC bağışçıları, 2015 ve 2017 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerdeki mültecileri ve ev sahibi toplulukları (mültecilerin % 85'i gelişmekte olan ülkelerde ağırlanmaktadır) desteklemek için en az 25,98 milyar ABD doları harcamıştır.²²⁷

Son yıllarda kalkınma işbirliğinde batı liderliğindeki “geleneksel bağışçılar” yanında birçoğu OECD-DAC üyesi olmayan “geleneksel olmayan bağışçılar”ın sayısı ve niteliği giderek artmaktadır. BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerine ek olarak CIVETS (Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika) şeklinde tanımlanan ülke grubu genç nüfus ve iyi büyüme oranları ile yeni tür bağışçı ülkeler arasında yerlerini almaktadırlar. Ayrıca Suudi Arabistan, Tayland, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Arjantin, Şili, Macaristan, Malezya ve Polonya da ortaya çıkan diğer ülkelerdendir. Bu ülkelerin uluslararası kalkınma işbirliğindeki görünürlüğü, varlığı ve etkisi son birkaç yılda keskin bir şekilde artmıştır. Bu ülkeler getirmiş oldukları ek finansman ve kaynaklar ile geliştirmiş oldukları alternatif kalkınma söylemleri, yaklaşımları ve ideolojileri sebebiyle alıcılar tarafından takdir edilmektedirler.²²⁸

Dünyada kalkınma işbirliği faaliyetlerine yönelik önemli çalışmalarından biri de Center of Global Development tarafından 2003 yılından bu yana derlenen Kalkınma Taahhüdü Endeksidir (CDI). Bu endekste yoksul ülkelerde yaşayan beş milyardan fazla insanı etkileyen politikalar konusunda dünyanın en zengin ülkelerinin 27'sinin dış yardım, finans, teknoloji, çevre ticareti, güvenlik ve göç konularında değerleri yer almaktadır. Özellikle en yoksul ülkelerin çoğu için önemli bir finansman kaynağı olmaya devam eden dış yardımlar bu endekste önemli bir yer tutmaktadır. CDI'de yardım etkinliği ilkelerini yansıtan 24 gösterge kullanarak oluşturulan Resmi Kalkınma Yardımı Kalitesi (QuODA) değerlendirmesiyle ölçüm yapmaktadır. Çok az ülke hem yardım hem de nicelik açısından güçlü durumdadır. Milli gelirin yüzde 1'ini yardımlara sağlayan Lüksemburg sıralamanın en üstünde yer almaktadır. İsveç de iyi bir performans sergilerken, en az yardımı ise Macaristan

²²⁷ A.e.

²²⁸ Mawdsley, a.g.e., s. 1-19.

sağlamıştır (GSMH'sinin %0.11'i). ABD mutlak anlamda en büyük bağışçı olmasına rağmen, yardım için GSMH'sinin sadece % 0.18'ini kullanmıştır. Çok taraflı ajanslara etkili bir yardım sağlamasına rağmen, ikili yardımları zayıf kalmıştır. İki taraflı yardımlarda Yeni Zelanda son derece etkili bir yardım kalitesine sahipken; Güney Kore, Japonya ve Kanada gibi ülkeler ise çok taraflı kurumlara en etkili yardımda bulunan ülkeler arasındadır.²²⁹

2.2.3. Küresel Yoksullukla Mücadele Açısından Genel Değerlendirmeler

Kalkınma işbirliği faaliyetleri küresel yoksullukla mücadeledeki rolü bağlamında değerlendirildiğinde kalkınma yardımlarının etkinliği ile ilgili tartışmaların öne çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda kalkınma işbirliğine karşı olan taraflarca ortaya atılan eleştiriler de dikkati çekmektedir. Tüm bu tartışma ve eleştiriler incelendiğinde, kalkınma işbirliğinin küresel yoksullukla mücadeledeki etkisine dair net bir şey söyleyebilmek kolay değildir. Beklenen etkinin alıcı ve donör ülkenin koşullarına, yardım türüne ve zamana göre incelenmesi daha doğru sonuçlara ulaşmada etkili olacaktır. Ancak yine de konuyla ilgili küresel tartışmaları ele almada fayda bulunmaktadır.

Yardımların değerlendirmesinde birçok faktör ele alınabilmektedir. Terminoloji değişebilse de, yardım değerlendirme kriterleri genellikle OECD-DAC tarafından formüle edilen şu fikirlerle dayanmaktadır: *İlgi düzeyi*, yardım faaliyetinin yardım edilmesi gereken kişilerin önceliklerine ve ihtiyaçlarına ve bağışçının kapasitelerine uygun olup olmadığıdır. Ayrıca bir programın gerçek çıktısının amaçlanan etkiyle ne kadar uyumlu olduğunu sorgulamaktadır. *Etkililik*, basitçe hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını ya da neden ulaşılamadığını araştırmaktadır. *Verimlilik*, paranın karşılığının ne oranda alındığını veya zaman ve kaynaklar bakımından elde edilenlere kıyasla ne kadar harcama yapıldığıdır. *Etki*, bir kalkınma programı müdahalesinin sonucu olarak hem iyi hem de kötü olarak nelerin nasıl ve

²²⁹ Center for Global Development, **The Commitment to Development Index 2018**, London, Center for Global Development, 2018, s. 1-3.

neden deðiřtiđini sorgulamaktadır. *Sürdürülebilirlik*, bir müdahalenin yararlarının bağış fonu sona erdikten sonra da devam edip etmeyeceğiyle ilgilidir.²³⁰

İlk olarak RKY'nin gelişmekte olan ülkelerin kişi başına gelirlerini artırarak gelişmelerini sağlamada ya da yoksulluğu uzun vadeli olarak etkin bir şekilde ortadan kaldırmada kendi başına yeterli olmadığını belirtmek gerekmektedir. Afrika örneği incelendiğinde, GSYİH'nin yüzdesi olarak dış yardımın 1970'lerde % 5,5'ten 1995'te % 18'e yükselmesine ve on yıllık ortalamaları taşımasına rağmen, ölçülen yıllık kişi başına GSYİH büyüme oranının 1970'lerin sonunda düşmeye başladığı, 1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına kadar negatif seyrettiği ve yalnızca 1995'ten bu yana, yardımlar azalmaya başladığında iyileştiği görölmektedir. şüphesiz bunda nüfus artışı, siyasi ve sosyal kurumların etkisi gibi kişi başına düşen GSYİH büyümesini etkileyen birçok başka faktör de bulunmaktadır. Ancak yine de RKY'nin alıcı ülkelere makul ekonomik politikalar uyguladığında büyüme yi gerçekten artıracağı ve yoksulluğu azaltacağı savunulmaktadır. Ayrıca, ülke ne kadar yoksul olursa yardım o kadar verimli bir şekilde yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olacaktır. Sorun yardımın verimlilik kriterlerine dayanarak düzgün şekilde dağıtılmamasından kaynaklanmaktadır.²³¹

Benzer bir görüşe görüş de acil insani yardım ya da hayırsever yardımlar dışında kalan finansal yardım ve bağışların yoksulluğu azaltmada başarısız olduğunu savunmaktadır. Buna göre son elli yılda zengin ülkelere 2 trilyon ABD dolarından fazla dış yardım yapılmış ve Afrika en büyük alıcı konumunda olmuştur. Afrika kıtasına 1970'ten bu yana 300 milyar ABD dolarının üzerinde yardım ödenmesine rağmen ekonomik büyüme ve insani gelişme açısından çok az ilerleme kat edilebilmiştir. Ancak yardımların sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasında etkisiz olduğu görölmesine rağmen yardımların sürdürölmesi kabul edilmektedir. Özellikle Afrika'da yardımların neden etkisiz olduğuna dair birçok argüman belirtilmektedir. Bunlar coğrafi çevre ve topografya, sömürgecilik gibi tarihsel faktörler, kültürel, zihinsel ve fiziksel yapı, farklı kabile gruplanmaları gibi argümanlar Afrika'daki başarısızlığını açıklayabilmede

²³⁰ Keeley, **a.g.e.**, s. 98-99.

²³¹ Dehesa, **a.g.e.**, s. 239-240.

kullanılmaktadır. Buradaki vurgu kısa vadeli yardım değerlendirmelerinin yardımın başarısı konusunda yanlış izlenim bırakacağıdır. Yardımların etkinliği, uzun vadeli sürdürülebilir büyümeye olan katkısı ve en fazla sayıda insanın sürdürülebilir bir şekilde yoksulluktan çıkıp çıkmadığına bakılarak ölçülmelidir. Konuya bu açıdan bakıldığında yardımın etkisi anlaşılabilecektir.²³²

Her ne kadar yardımlar bazı ülkelerde sürekli büyüme ve yoksulluğın azaltılmasına katkıda bulunmuş olsa da, bazen yardımlar başarısız olmuş ya da bazı diğer faktörlerin etkisi (dış şoklar, çatışma, vb.) yardımın yapmış olduğu veya yapabileceği etkiyi azaltmış veya gölgede bırakmıştır. RKY'nin başarılı mı ya da başarısız mı olduğu sorusuna -katkısını takip etmenin doğal zorluklarından dolayı- halen net bir cevap bulmak zordur. Yirmi yıldan fazla bir süre boyunca yapılan yardımların ardından, etkisi konusunda en güvenilir ve erişilebilir bilginin büyük kısmına yaklaşık son on yılda belirli ülkelerdeki bireysel bağışçıların yaptığı değerlendirmelerden ulaşılabilmektedir. “Yardım işe yarıyor mu?” sorusunun cevabını bulmaya çalışan ülkeler arası çalışmalar, yardımın kalkınmaya ve yoksulluğın azaltılmasına olan katkısı konusunda güvenilir bir bilgi sunamamaktadır. Bu nedenle, yardım söylemindeki ana sorunun “yardım işe yarıyor mu?” değil, “yoksul ülkelere yardım nasıl daha etkili hale getirilebilir?” olması gerektiği savunulmaktadır.²³³

Benzer bir görüş de yardım etkinliği üzerine yapılan ampirik çalışmaların genellikle belirsiz sonuçlar doğurduğunu ifade etmektedir. Yardımların heterojenliği, analiz araçlarının sınırlılığı ve kalkınma yardımlarının nedensellik ilişkisi buna yol açmaktadır. Dolayısıyla yardım ve kalkınma arasındaki ilişki çoğunlukla bir tür “kara kutu” olarak ele alınmaktadır. Yardımların etkinliğini inceleyen çalışmaların çoğu yardım akışı ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantı bulma eğiliminde olmasa da, birçoğu sonuçları ekonomik büyüme ile değerlendirmektedir. Son yıllarda yardımların etkinliğini ölçmeye çalışan 47 çalışmayı analiz eden bir araştırmada kalkınma yardımlarının etkinliğinin çoğunlukla ekonomik büyüme ile ölçülmeye

²³² Dambisa Moyo, **Dead Aid: Why Aid is Not Working and How There is a Better Way For Africa**, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2009, s. 39-53.

²³³ Riddell, **a.g.e.**, s. 254-57.

çalışıldığı ve sadece 7 tanesinin göstergelerinde yoksulluğun azaltılmasıyla ilgili kriterlerin yer aldığı görülmektedir.²³⁴

Yardımların hangi kanallara aktarılacağıyla ilgili olarak etkileri farklılaşmaktadır. Fonların önemli bir kısmının yerli olmayan ticaret mallarına harcanması, yerli malların fiyatlarını artıracak ve bu da ülkede enflasyonun artmasına sebebiyet vererek yoksulların alım gücünün düşürerek daha da yoksullaşmalarına yol açabilecektir.²³⁵ Benzer olarak çoğu kez “insani yardım” kapsamında yoksul ülkelere yapılan gıda yardımlarıyla ilgili birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Gıda yardımı, açlık ve beslenme sorunlarını, acil durum yiyecek ihtiyaçlarını ele almak, kalkınma programlarını desteklemek ve doğrudan hassas grupları yönelmek için eşsiz bir kaynak olarak görülmektedir. Ancak gıda yardımının fazla yapılması ve artarak devam etmesi durumunda iç piyasada fiyatları ve çiftçilerin gelirlerini azaltabilmekte ve sonuçta yerli üretim dengesini bozabilmektedir. Yoksul ülkelerde halkın çoğunun gelir kaynağı olan tarımın gıda yardımları neticesinde dışa bağlı bir hal alabilmesi söz konusudur. Bunun yerine acil durumlar dışında gıda yardımı yerine etkili bir şekilde yönlendirilen nakit transferlerin yapılması daha uygun görülmektedir.²³⁶

RKY’nin gelişmekte olan ülkelerde beceri kazandırmak, hizmet kalitesini artırmak ve geliştirmek, fiziksel altyapıyı geliştirmek ve iyileştirmek, üretimde, gelirlerde, okullarda, aşılama ve temel ilaçlar dâhil olmak üzere, temel hizmetlere erişimin sağlanması ve sunulmasında, tarımın verimliliğini ve etkinliğini artırmada, kilit kurumların kalitesini iyileştirmede etkili oldukları bilinmektedir. Bu açılarından bakıldığında RKY’nin büyük ölçüde işe yaradığı söylenebilir. Ancak bu sadece resmin bir yüzünü ifade etmektedir. RKY’ni faydaları, büyük ölçüde kısa vadeli boşluk doldurma ihtiyaçlarının ele alınmasındaki başarısı nedeniyle olmuştur. Yardımlar kapsamında pek çok proje ve program için uzun vadeli sürdürülebilirliğin sağlanmasında sık sık büyük zorluklar yaşanmaktadır. Benzer şekilde, çok sayıda proje ve program kısa vadeli hedeflerine ulaşmış olsa da, çok daha azı daha geniş

²³⁴ Sumner & Mallett, **a.g.e.**, s. 4-6.

²³⁵ Dehesa, **a.g.e.**, s. 243.

²³⁶ James Levinsohn & Margaret McMillan, “Does Food Aid Harm the Poor? Household Evidence from Ethiopia”, **Globalization and Poverty**, Ed. Ann Harrison, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, s. 561-562.

hedeflere ve sonuçlara kalıcı bir şekilde ulaşmada veya katkıda bulunmada başarılı olmuştur.²³⁷

RKY'nin etkinliğinde yardım miktarı da önemli bir konumdadır. Ancak toplam RKY miktarını belirleyebilmek kolay değildir. Bunda yardımların kayda değer bir kısmının kalkınma amacı dışında (acil yardım, mülteciler, vb.) sunulması, kalkınmaya yönelik kısmının ise çok azının finansal destekten oluşması (çoğunlukla teknik yardım, borç iptali, vb.) ve belirli yoksul ülkelerin finansal ihtiyaçlarının üzerinde ve ötesinde doğrudan yardıma ihtiyaç bulunması etkili olmaktadır.²³⁸ Yardım miktarı konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Tartışmaların bir ucunda yardımın etkili olduğunu ve asıl meselenin yardım miktarlarını en üst düzeye çıkarmak olduğunu iddia eden yazarlar bulunmaktadır. Jeffrey Sachs'in başını çektiği bu görüşe göre eğer yardımlar yeteri kadar artırılır ve yoksul ülkelere daha fazla kaynak sağlanırsa küresel yoksulluk ortadan kaldırılabilir. Tartışmaların diğer ucunda ise Bill Easterly'nin öncülüğünü yaptığı ve dış yardımların etkin olmadığı ve azaltılması halinde küresel yoksulluğun daha kolay azalacağını savunan görüş bulunmaktadır.²³⁹

Yardımların kalkınmaya ve yoksulluğa etkisine dair görüşler üç noktada toplanmaktadır: "Evet", "hayır" ve "evet, ancak". İlk görüşe göre evet, yardım büyümeyi teşvik etmektedir (bir noktaya kadar). Yardım, yoksul ülkelerin içinde bulundukları durumdan çıkmalarına ve kendi kendine devam eden refah için temellerin oluşturulmasına yardımcı olabilmektedir. İkinci görüşe göre ise hayır, yardım kalkınmayı desteklememektedir. Bu senaryoda yardım bir yolsuzluk kaynağı ve gelişmekte olan ülkelerdeki seçkinleri zenginleştirmenin bir yolu olarak görülmektedir. Üçüncü görüşe göre de evet, yardım büyümeyi teşvik etmektedir (ancak yalnızca doğru koşullarda). Burada üç temel nokta önem kazanmaktadır: alıcı ülkenin yapısı, bağışçıların yardımı nasıl yaptığı ve yardımın türü. Son yıllarda üçüncü senaryo üzerinde bir uzlaşma bulunmaktadır. Yani, yardım gerçekten de

²³⁷ Riddell, **a.g.e.**, s. 253-254.

²³⁸ Sachs, **a.g.e.**, s. 296-298.

²³⁹ Hulme, **Global Poverty: Global... a.g.e.**, s. 192-194.

ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve yoksulluğun azalmasına yardımcı olmaktadır, ancak doğru koşullara ihtiyacı vardır.²⁴⁰

Teoride kalkınma işbirliğine eleştirel yaklaşan üç temel akım bulunmaktadır. Bunlardan *neoliberal yaklaşıma* göre aktarılan RKY alıcı ülkedeki verimsiz yapının devam etmesine yol açmakta ve amacı dışında kullanılabilmektedir. *Popülist yaklaşıma* göre RKY eski sömürgelerin desteklenmesi amacıyla yapılmaktadır ve bir israftır. *Marksist yaklaşıma* göre ise RKY Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar ile geleneksel donörlerin yoksul ülkeler üzerinde hâkimiyet kurma ve bir bağımlılık ilişkisi oluşturma aracıdır.²⁴¹ Başka bir yaklaşım ise mikro ve makro bakış açısıdır. *Makro bakış açısında* RKY'nin genel ekonomik kalkınmayı ve ulusal refahı yönlendirip yönlendirmediği tartışılmaktadır. *Mikro bakış açısında* ise RKY'nin sağlık ya da eğitim seviyelerinin yükseltilmesine katkısı gündemdedir.²⁴²

RKY'nin gerçekten yoksul ülkelere mi gittiği, yoksa otokratik rejimlere gidip bir yolsuzluk aracı olarak mı kullanıldığı da bir tartışma konusudur. Az gelişmiş ülkelerin yolsuzluğa daha açık olması ve demokrasinin bu ülkelerde daha az gelişmiş olması, yardımlarda açıklık ve hesap verilebilirlik konusunda problemler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yardım alan ülkelerin yapısal olarak kendi kendine yeterliliği sağlayamaması durumunda yardımlara bağımlı hale gelmeleri de söz konusudur. Bu nedenle yapılan yardımların, alıcı ülkenin imkânlarını geliştirici nitelikte olması gerekmektedir. Ayrıca bazı ülkelerin yardımlarını sömürge geçmişiyle ya da güvenlik gerekçeleriyle bağlantılı olarak organize etmesi, yapılan yardımlar ile belirlenen öncelik ve stratejilerin uyuşmamasına yol açmaktadır. Benzer şekilde yardım için seçilen yerlerin önceliği ile sahip oldukları doğal kaynaklar arasında bir ilişki de gözlenmektedir.²⁴³ RKY'lerin dağılımı ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne uyumunu inceleyen bir çalışmada yardımların olması gereken yardım dağılımı eğrisiyle uyuşmadığı ortaya konulmuştur. Buna göre ABD ve Avrupa

²⁴⁰ Keeley, **a.g.e.**, s. 89-92.

²⁴¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 6-8.

²⁴² Keeley, **a.g.e.**, s. 87-88.

²⁴³ Fazlı Doğan, "Avrupa Birliği'nin İnsani Yardımları: Kalite ve Etkililik Sorunu", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 593-594.

Komisyonu'nun yardımlarının ise en yoksul ve muhtaç ülkeler yerine Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni tutturmaya yakın orta gelir seviyesindeki ülkelere gittiği ifade edilmiştir.²⁴⁴

Bir görüşe göre başarısız olan yardımlar değil, yoksullar için karmaşık projeler tasarlayan ve yoksul ülkelere politika koşullarını dayatmaya devam eden, yüksek ücretli danışmanlarla karmaşıklığı ve gizliliği artıran yardım ve yoksulluk önleme endüstrisidir. Yardımların başarılı olması için paranın en çok ihtiyacı olana ve bu paradan en iyi şekilde nasıl yararlanılacağını bilenlere doğrudan verilmesi gerekmektedir. Nakit transferleri yoksul insanların kendi gelişimlerini kontrol altına almalarını ve kendi yoksulluklarını sonlandırmalarını sağlayacak yatırımlardır. Sağlık, eğitim, altyapı harcamaları da gereklidir. Ancak, nakit para olmadan, yoksul insanların bu olanaklardan yeterince yararlanamadıkları savunulmaktadır. Doğrudan nakit transferinde her ülke kendi programını tasarlamalıdır ve sağlık, eğitim, ulaşım ve altyapı gibi temel hizmetlerle desteklenmelidir.²⁴⁵

Bir diğer görüşe göre RKY, Batı hükümetlerinin, BM gibi uluslararası kuruluşların ve STK'ların dünyadaki yoksullukla mücadelenin bir yolu olarak önerdiği en popüler politikalardan biri olmasına rağmen başarısızdır ve RKY'nin başarısızlığı döngüsü sürekli kendini tekrar etmektedir. Zengin Batı ülkelerinin Sahra altı Afrika, Karayipler, Orta Amerika ve Güney Asya'daki yoksulluk sorununu çözmek için büyük miktarlarda "kalkınma yardımı" sağlaması gerektiği düşüncesi, yoksulluğa neyin yol açtığı konusundaki yanlış bir anlayışa dayamaktadır. Yoksul ülkelerin çoğu mülkiyet haklarının, yasaların ve kurumsal altyapısının eksikliği nedeniyle yoksuldurlar. Bu nedenle dış yardımlar asıl gitmesi gereken yere teslim edilmediğinden etkisiz olmaktadır. Ancak bu varsayım insani yardımların da etkisiz ve gereksiz olduğu anlamına gelmemektedir. Yapılması gereken, RKY'nin kapsayıcı ekonomik ve politik kurumların geliştirilmesine yoğunlaşmasıdır.²⁴⁶

²⁴⁴ Kaşıkçı, **a.g.e.**, s. 479-480.

²⁴⁵ Joseph Hanlon, Armando Barrientos & David Hulme, **Just Give Money to the Poor: The Development Revolution from the Global South**, Sterling VA, Kumarian Press, 2010, s. 8-12.

²⁴⁶ Daron Acemoglu & James A. Robinson, **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty**, London, Profile Books, 2012, s. 452-455.

Kalkınma işbirliğinin başarılı olabilmesinde birçok faktör rol oynamaktadır. İlk olarak yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde faaliyetleri içeren çok düzeyli bir yapıya sahip olunması gerekmektedir. Hükümetlerin bu anlamda sivil toplum ve iş dünyası gibi ulusal ve küresel aktörlerle işbirliği içine girmesi, daha fazla yoksula erişimi kolaylaştıracaktır.²⁴⁷ Bu kapsamda kalkınma işbirliğinde etkinlik arayışlarına yönelik birçok küresel ölçekli girişimden söz etmek mümkündür. Bunlar 2003'te Roma, 2005'te Paris, 2008'de Akra ve 2011'de Busan'da toplanan Yüksek Düzeyli Forumlar'dır. Bu forumlarda ortaya çıkan Paris Deklarasyonu ve Etkin Kalkınma İşbirliği için Küresel Ortaklık oluşturulması kararı oldukça önemlidir.²⁴⁸

Yoksulluğun sadece RKY ile para aktarılmasıyla çözülebilmesi mümkün değildir. RKY kalkınmaya katkı sağlamak adına fazla bir işe yaramamaktadır. Çünkü yardımların verilmesinde çoğu kez ekonomik ve siyasi gerekçeler etkili olmaktadır. Ayrıca kendini yoksulluğun ortadan kaldırılmasına adanmış en iyi örgütler bile zaman, para ve emek israf edebilmektedirler. Bunun için yiyecek yardımı gibi bağımlılık ilişkisi oluşturan yardımlar yerine çocuk aşılama programları, temel eğitim, okul beslenmesi, temiz su ve kanalizasyon hizmetleri, konut, enerji, finansal altyapı, ulaşım ve iletişim ağları gibi alanlara kaynak aktararak yoksul insanların kendilerini geçindirebilme kapasitelerinin artırılmasına odaklanılması gerektiği savunulmaktadır.²⁴⁹ Ayrıca SKH'ye ulaşmak ve aynı zamanda en çok ihtiyacı olan ülkelere, sektörlerle ve insanlara erişmek için kalkınma finansmanının kimseyi geride bırakmayacak bir şekilde iyileştirilmesi ve yerel kaynakları artırma kapasitelerinin desteklenmesi gerekmektedir.²⁵⁰

²⁴⁷ OECD, **Development Co-operation...**, a.g.e., s. 166-173.

²⁴⁸ Murat Önder & Şevki Mert Barış, "Kalkınma İşbirliğinde Etkinlik Arayışları ve Yeni Aktörler: Paradigma Dönüşümü", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Ekim 2017, Cilt: 5, Sayı: 4, s. 24-27.

²⁴⁹ Pogge, **a.g.e.**, s. 14-15.

²⁵⁰ OECD, **Development Co-operation...**, a.g.e., s. 48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKINMA İŞBİRLİĞİ FAALİYETLERİNİN YOKSULLUĞA ETKİSİNİN ÖLÇÜLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde kalkınma işbirliği faaliyetlerinin özünü oluşturan RKY'nin küresel düzeyde yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi ekonometrik yöntemler kullanılarak sınanacaktır. Bunun için ilk olarak konuyla ilgili literatürde yer alan çalışmalar kullandıkları yöntem ve değişkenler üzerinden incelenerek tasnif edilecektir. İlerleyen aşamada ise literatürdeki benzer çalışmalardan faydalanılarak oluşturulan değişkenlerle 27 en az gelişmiş ülkenin insani gelişmişlik seviyesi üzerinden kalkınma yardımlarının yoksulluğa etkisi test edilecektir.

3.1. KONUYA İLİŞKİN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde RKY'nin yoksulluğa etkisine ilişkin ekonometrik modeller uygulayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaları kullandıkları değişkenleri dikkate alarak iki başlık altında tasnif etmek mümkündür. Bunlardan ilki RKY'nin yoksulluğa etkisini dolaylı olarak yardımın ekonomik büyümeye etkisi üzerinden ölçmeye çalışan araştırmalardır. İkinci tür çalışmalar ise RKY'nin yoksulluğa etkisini doğrudan ölçmeye çalışan araştırmalardır. Bu çalışmalarda genellikle yoksulluk ile ilgili değişkenler bağımlı olarak yer almaktadır. Konumuz kapsamında her iki araştırma türüne de yer verilecek, ancak doğrudan çalışmalar daha detaylı ele alınacaktır.

Konuyla ilgili *dolaylı araştırmalar* incelendiğinde Boone (1996) tarafından 1971-1990 yılları arasında 96 ülke üzerinde yapılan çalışmada yardımların belirleyicilerinin yardım programlarının etkinliği açısından önemi incelenmiştir. OLS ve sabit etkiler yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada gelir, nüfus, büyüme oranı, ticaret verileri, bebek ölüm oranları ve doğumda beklenen yaşam süresi bağımlı değişkenler; RKY/GSMH, özel tüketim, özel ve kamu yatırımı, devlet harcamaları bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Sonuç olarak yardımların büyük ölçüde politik faktörlerle belirlendiği, devletin büyüklüğünü arttırdığı, yoksullara fayda

sağlamayan tüketimi arttırdığı; ancak yatırımları artırmadığı ve yoksulluğu azaltmadığı ortaya konulmuştur.²⁵¹

Alandaki en önemli çalışmalardan birisinin ise Collier ve Dollar (2001) tarafından yapıldığı görülmektedir. Araştırmada 1974-1997 yılları arasında 62 gelişmekte olan ülke üzerinde dünyada yoksulluğun nasıl yarıya indirilebileceğine dair etkili ve verimli bir yardım modeli kurgulanmıştır. OLS panel regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada GSMH büyüme oranı bağımlı değişken; RKY/GSYİH, kurumsal kalite endeksi, politika endeksi, açıklık, enflasyon ve kamu harcamaları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak yoksulluğun azaltılmasının öncelikle ekonomik politikanın kalitesine bağlı olduğu, iyi politika ve yardım kombinasyonunun ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltmada iyi sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir.²⁵²

Dalgaard, Hansen ve Tarp (2004) tarafından yapılan çalışmada ise 1965-2002 yılları arasında dış yardımın etkinliğine dair yapılmış çalışmalar analiz edilerek yardımların büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkisini yeniden incelemek amaçlanmıştır. Sonuç olarak dış yardımın büyümeyi arttırmada etkili olduğu, ancak bu etkinin büyüklüğünün iklim ile ilgili koşullar tarafından etkilendiği ortaya çıkmıştır. Özellikle tropikal bölgelerin dış yardım konusunda özel ihtiyaçları dikkate alınmadığında yardımın daha az etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca dış yardımların üretkenlik üzerinde önemli bir olumlu etkisi olsa da, yoksulluğun azaltılmasında tek başına yeterli olmadığı ve sadece süreci uyarıcı nitelik taşıdığı ifade edilmiştir.²⁵³

Konuyla ilgili çalışmalardan bir diğeri ise Ali ve Isse (2005) tarafından yapılan ve 1975-2000 yılları arasında 90 ülke üzerinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki önemi ve etkinliğinin incelendiği araştırmadır. OLS ve 2SLS ekonometrik tahmin metodlarının kullanıldığı çalışmada bağımlı değişken olarak

²⁵¹ Peter Boone, "Politics and the Effectiveness of Foreign Aid", **European Economic Review**, 40, 1996, s. 289-329.

²⁵² Paul Collier & David Dollar, "Can the World Cut Poverty Half? How Policy Reform and Effective Aid Can Meet International Development Goals", **World Development**, Vol. 29, No. 11, 2001, s.1787-1802.

²⁵³ Carl-Johan Dalgaard & Henrik Hansen & Finn Tarp, "On The Empirics of Foreign Aid and Growth", **The Economic Journal**, 114, June, 2004, s.191-216.

GSYİH büyüme oranı; bağımsız değişkenler ise ilk GSYİH, yatırım, eğitim, kurumsal kalite, politika endeksi, yardım/GSYİH verileri kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımın büyüme üzerindeki etkisinin doğrusal olmadığı, hatta daha fazla yardımın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Yardımın etkinliği ancak iyi bir ekonomik politika ortamında sürdürülebilir olmaktadır.²⁵⁴

Son zamanlarda yapılan araştırmalardan olan Minasyan, Nunnenkamp ve Richert (2017) tarafından yapılan çalışmada da 1999-2011 yılları arasında 146 ülke iyi yardım alanlar ve almayanlar şeklinde iki gruba ayrılarak donör politikalarının yardımın etkinliğini nasıl artırabildiği ve yardımın GSYİH'deki değişiklikler üzerindeki etkileri incelenmek istenmiştir. Farklar arası fark analizinin kullanıldığı çalışmada GSYİH'de zaman içindeki iki grup arasındaki fark bağımlı değişken; açıklık, yolsuzluk, enflasyon bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Sonuç olarak kalkınma işbirliğinin, bağışçıların yardımlarının kalitesini arttırması durumunda gelirin artmasına olumlu etkileri olabileceği ortaya konmuştur.²⁵⁵

RKY'nin ekonomik büyümeye ve dolaylı olarak yoksulluğun azaltılmasına etkisini ölçmeye çalışan diğer bazı çalışmalar incelendiğinde ise aradaki etkiyi olumlu gören çalışmalar arasında Durberry, Gemmell ve Greenaway (1998)²⁵⁶, Hansen ve Tarp (2000)²⁵⁷, Easterly (2003)²⁵⁸, Karras (2006)²⁵⁹, Ekanayake ve Chatrna (2010)²⁶⁰, Fasanya ve Onakoya (2012)²⁶¹ ve Girma

²⁵⁴ Abdiweli M. Ali & Hodan S. Isse, "An Empirical Analysis of the Effect of Aid on Growth", **International Advances in Economic Research**, 2005, 11, s. 1-11.

²⁵⁵ Anna Minasyan & Peter Nunnenkamp & Katharina Richert, "Does Aid Effectiveness Depend on the Quality of Donors?", **World Development**, Volume 100, December 2017, s. 16-30.

²⁵⁶ Ramesh Durberry & Norman Gemmell & David Greenaway, "New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth", **CREDIT Research Paper 98/8**, 1998, s.1-33.

²⁵⁷ Henrik Hansen & Finn Tarp, "Aid Effectiveness Disputed", **Journal of International Development**, 12, 2000, s 375-398.

²⁵⁸ William Easterly, "Can Foreign Aid Buy Growth?", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 17, No. 3, Summer, 2003, s. 23-48

²⁵⁹ Georgios Karras, "Foreign Aid and Long-Run Economic Growth: Empirical Evidence for a Panel Of Developing Countries", **Journal of International Development**, 18, 2006, s. 15-28.

²⁶⁰ E. M. Ekanayake & Dasha Chatrna, "The effect of foreign aid on economic growth in developing countries", **Journal of International Business and Cultural Studies**, Volume 3, May, 2010, s. 1-13.

²⁶¹ Ismail O. Fasanya & Adegbeni B.O Onakoya, "Does Foreign Aid Accelerate Economic Growth? An Empirical Analysis for Nigeria", **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol. 2, No. 4, 2012, s. 423-431

(2015)²⁶² gösterilebilmektedir. Arada olumlu bir etkinin olmadığını belirten çalışmalar arasında ise Rajan ve Subramanian (2005)²⁶³ ile Mallik (2008)²⁶⁴ tarafından yapılmış çalışmalar yer almaktadır.

Konuyla ilgili *doğrudan araştırmalar* incelendiğinde ise onlarca çalışmayla karşılaşmak mümkündür. Bu çalışmalar kullandıkları değişkenler ve yöntemlerle birbirinden farklılaşmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak model denemesine zemin oluşturması açısından incelenen araştırmalar iki sınıfta incelenecektir. İlk sınıfta kişi başı gelir, yoksul nüfus oranı, yoksulluk açığı gibi göstergeleri öncelikli bağımlı değişken olarak kullanan ve yoksulluğu ekonomik veriler üzerinden ölçmeyi amaçlayan çalışmalar; ikinci sınıfta ise İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE), bebek ölüm oranı, yaşam beklentisi, eğitim ve sağlık göstergeleri gibi değişkenleri öncelikli bağımlı değişken olarak kullanan ve yoksulluğu refah göstergeleri üzerinden ölçmeyi hedefleyen çalışmalar yer alacaktır.

Ekonomik göstergeleri kullanarak yardımların yoksulluğa etkisini ölçmeye çalışan araştırmalardan biri Mosley, Hudson ve Verschoor (2004) tarafından yapılan ve 1980-2000 yılları arasında 34 ülkede yardımın yoksulluk üzerindeki etkisini ve yardımın koşullu olmasının yardımın etkinliği üzerindeki faydalarını analiz etmeyi amaçlayan çalışmadır. GMM 3SLS tahmin metodunu kullanan çalışmada yoksul nüfus oranı, bebek ölüm oranı, RKY/GSYİH ve yoksul harcama endeksi bağımlı değişkenler; GSMH, gini katsayısı, kamu sağlık harcamaları, nüfus, makro politika, bebek ölümleri, yardımlar bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak kamu harcamaları, eşitsizlik ve yolsuzlukların yardımların etkinliği ile güçlü bir

²⁶² Prof Haile Girma, “The impact of foreign aid on economic growth: Emperical evidence from Ethiopia (1974-2011) using ARDL approach”, **Journal of Research in Economics and International Finance (JREIF)**, 4(1), s. 1-12.

²⁶³ Raghuram G. Rajan & Arvind Subramanian, “Aid and Growth: What Does the Cross-Country Evidence Really Show?”, **IMF Working Paper WP/05/127**, 2005, s. 1-48.

²⁶⁴ Girijasankar Mallik, “Foreign Aid and Economic Growth: A Cointegration Analysis of the Six Poorest African Countries”, **Economic Analysis & Policy**, Vol. 38, No. 2, September 2008, s. 251-260.

şekilde ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bağışçılar yeni bir şartlılık yaklaşımı yoluyla kamu harcamalarının yoksulluğun azaltılmasını sağlayabilmektedirler.²⁶⁵

Ijaiya ve Ijaiya (2004) tarafından yapılan çalışmada ise bazı Sahra altı Afrika ülkelerinin 1997 yılı verileri üzerinden dış yardımların yoksulluğa etkisi ölçülmek istenmiştir. Regresyon analizinin uygulandığı çalışmada bağımlı değişken olarak yoksul olmayanların sayısı ve bağımsız değişken olarak ise dış yardım miktarı ile birtakım sosyal ve politik değişimler kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımların yoksulluğun azaltılmasında önemli olmadığı ortaya konulmuştur.²⁶⁶ Benzer bir sonuca sahip çalışma da Nakamura ve McPherson (2005) tarafından yapılmıştır. Çalışmada 1970-2001 yılları arasında 49 ülke üzerinden dış yardımların yoksulluğu azaltmadaki etkisi araştırılmıştır. Kesit ve panel veri analizi yapılan çalışmada kişi başı GSYİH bağımlı değişken; net RKY, insani yardım, çok taraflı yardım, kısa süreli yardım, uzun süreli yardım, bütçe dengesi, açıklık, enflasyon, nüfus büyümesi, kentleşme bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımın bileşimi ne olursa olsun yoksulluk üzerinde sağlam ve önemli bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir.²⁶⁷

Calderón, Chong ve Gradstein (2006) tarafından yapılan çalışma da benzer bir sonuca ulaşmıştır. 1971-2002 yılları arasında 100'den fazla ülke üzerinde dış yardımın gelir dağılımı, eşitsizlik ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisinin incelenmek istendiği çalışmada dinamik panel veri tekniğini kullanılmış ve gini katsayısı, yoksul nüfus oranı, yoksulluk açığı, yoksulluk açığı karesi bağımlı değişkenler; RKY/GSYİH, etkin yardım/GSYİH, yardım taahhüdü/GSYİH, kişi başı GSYİH, enflasyon, likidite oranı, okuma yazma oranı, yozlaşma, tarım ve sanayi katma değer oranları bağımsız değişkenler olarak yer almıştır. Sonuç olarak yardımın

²⁶⁵ Paul Mosley & John Hudson & Arjan Verschoor, "Aid, Poverty Reduction and the 'New Conditionally'", **The Economic Journal**, 114, June, s. 217-243.

²⁶⁶ Gafar T. Ijaiya, Muftau A. Ijaiya, "Foreign aid and poverty reduction in sub-Saharan Africa: A cross-country investigation", **South African Journal of Economic and Management Sciences**, Vol 7, No 3, 2004, s. 542-552.

²⁶⁷ Tohru Nakamura & Malcolm F. McPherson, "Is Foreign Aid Effective in Reducing Poverty?", (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/228452208_Is_Foreign_Aid_Effective_in_Reducing_Pove_rty, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.

kendi başına eşitsizlik ve yoksulluğun azaltılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ifade edilmiştir.²⁶⁸

Yerli literatürdeki nadir çalışmalardan biri ise Karagöz (2007) tarafından yapılmıştır. Çalışmada 1999-2004 yılları arasında 37 Afrika ülkesi üzerinde çapraz kesit analiziyle dış yardımların yoksul ülkelerdeki etkinliği incelenmiştir. Çalışmada kişi başı GSYİH bağımlı değişken; RKY/GSYİH, devlet harcamaları, nüfus ve kırsal nüfus yüzdesi bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımın GSYİH içindeki payının fazla olduğu ülkelerde ortalama kişi başına düşen gelirin oldukça düşük olduğu saptanmıştır.²⁶⁹

Senbeta (2009) tarafından yapılan bir çalışmada 1981-2004 yılları arasında 84 gelişmekte olan ülke üzerinde niceliksel regresyon yöntemi kullanılarak yoksulluğun azaltılmasında dış yardım, büyüme ve büyüme artırıcı politikaların rolünü eşzamanlı olarak test etmek amaçlanmıştır. Çalışmada yoksul nüfus oranı bağımlı değişken; yardımlar, kişi başı GSYİH, gini katsayısı, finans verileri, açıklık, yaş bağımlılık oranı, demokrasi skoru, yabancı doğrudan yatırım, devlet harcamaları bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımların yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Dış yardımların bu etkisi finansal gelişmenin, uluslararası para transferlerinin, ortalama gelir artışının etkileri dikkate alındığında bile doğrudan yoksulluğu azaltıcı yöndedir. Ancak yoksulluk oranı veya yaygınlığının yüksek olması durumunda dış yardımın büyümeye ve ortalama gelirlere olan bu etkisi önemli ölçüde azalmaktadır.²⁷⁰

Senbeta (2009) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise 1981-2004 yılları arasında 79 ülke üzerinde yardımların yoksulluğa olan etkisi incelenmek istenmiştir. GMM ve dinamik panel tahmin metodunun uygulandığı çalışmada yoksulların oranı, yoksulluk açığı endeksi ve yoksulluk açığı karesi endeksi bağımlı; ikili yardım, çok

²⁶⁸ María Cecilia Calderón & Alberto Chong & Mark Gradstein, **Does Foreign Aid Help Reduce Income Inequality?**, Working Paper, No. 547, Washington, Inter-American Development Bank, 2006, s. 1-30.

²⁶⁹ Ferda Karagöz, “Yoksullukla Mücadelede Dış Yardımın Etkinliği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 103-116.

²⁷⁰ Abera Senbeta, “Foreign Aid, Growth And Poverty Relationship: Quantile Regression Approach”, **Three Essays on Foreign Aid, Poverty and Growth**, Michigan, Western Michigan University, 2009, s.89-114.

tarafli yardım, hibeler, krediler, açıklık, kişi başi GSYİH bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımların yoksulluğu azalttığına dair gl kanıtlar bulunmuş, çok tarafli yardım ve hibelerin yoksulluğu azalttığı, çift tarafli yardım ve kredilerin ise önemli olmadığını ifade edilmiştir. Yardımın yanı sıra, finansal sektör gelişiminin de yoksulluğu azaltmada etkisinin önemli olduğunu belirtilmiştir.²⁷¹

Chong, Gradstein ve Calderon (2009) ise 1971-2002 döneminde 115 gelişmekte olan ülke üzerinden dış yardımın gelir eşişsizliği ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi incelemeyi amaçlamıştır. Dinamik panel data yöntemini kullanan çalışmada gini katsayısı, yoksulluğun nüfusa oranı ve yoksulluk açığı bağımlı değişkenler olarak; RKY, RKY/GSYİH, yolsuzluk endeksi, GSYİH, enflasyon, likidite oranı, okuryazarlık oranı, tarım ve sanayi sektörleri katma değer oranları ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımın tek başına eşişsizlik ve yoksulluğun azaltılması üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bu nemsiz etki, yoksulluğun ve eşişsizliğin azaltılmasıyla tutarlı olmayan kaynakların ve bağışçı ülkelerin tercihlerinin yanlış konumlandırılmasının yanı sıra yolsuzluk ve gelişmemiş kurumlar tarafından açıklanmaktadır.²⁷²

Alvi ve Senbeta (2012) tarafından yapılan çalışma da benzer biçimde 1981-2004 yılları arasında 79 ülkede dış yardımların yoksulluğa etkisi dinamik panel data yöntemiyle ölçmeye çalışmıştır. Çalışmada yoksulluğun nüfusa oranı ve yoksulluk açığı bağımlı değişkenler olarak; yardımlar, GSYİH, gini katsayısı, dışa açıklık, yaş bağımlılık oranı verileri de bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımların gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Yoksulluğu azaltmada çok tarafli yardım ve hibelerin, ikili yardım ve kredilerden daha etkili olduğu belirtilmiştir.²⁷³

²⁷¹ Aberra Senbeta, “Does Foreign Aid Reduce Poverty”, **Three Essays on Foreign Aid, Poverty and Growth**, Michigan, Western Michigan University, 2009, s.5-47.

²⁷² Alberto Chong & Mark Gradstein & Cecilia Calderon, “Can Foreign Aid Reduce Income Inequality and Poverty?”, **Public Choice**, Vol. 140, No. 1/2, Jul., 2009, s. 59-84.

²⁷³ Eskander Alvi & Aberra Senbeta, “Does Foreign Aid Reduce Poverty?”, **Journal of International Development**, 24, 2012, s. 955-976.

Magnon (2012) tarafından yapılan araştırmada ise 1972-2008 yılları arasında Sahra altı Afrika’da dış yardımın eşitsizlik ve yoksulluk üzerindeki etkisinin diğer bölgelere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amaçlanmıştır. Kesit ve panel veri analizini kullanan çalışmada gini katsayısı, yoksulluk açığı, yoksul nüfus oranı bağımlı değişkenler; RKY, RKY/GSYİH, hibeler, krediler, borç afları, kişi başı GSYİH, yolsuzluk endeksi, tarım ve sanayi çıktıları, enflasyon oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımın Sahra altı Afrika’daki gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu farklı şekilde etkilediğine dair güçlü bir kanıt bulunmadığı belirtilmiştir. Bunun istatistiksel verilerin ve geri bildirimlerin yetersizliğinden olabileceği gibi, Sahra altı Afrika’daki eşitsizlik ve yoksulluğun çok yüksek olmasına bağlı olarak verilen yardım miktarının önemsiz düzeyde kalmasından da kaynaklanabileceği ifade edilmiştir.²⁷⁴

Bir başka çalışma ise Herzer ve Nunnenkamp (2012) tarafından yapılmıştır. Yardımların gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkisini 1970-1995 yılları arasında 21 ülke üzerinden panel eşbütünleşme tekniği kullanılarak ölçülmeye çalışan çalışmada bağımlı değişken olarak gini katsayısı ve bağımsız değişken olarak da RKY/GSYİH kullanılmıştır. Sonuç olarak alıcı ülkelerdeki yoksulluğun azaltılmasında, yardımların etkili olabileceği yönündeki iyimser görüşlerin aksine, yardımların gelir dağılımı üzerinde eşitsizliği artıran bir etki gösterdiği ortaya konulmuştur.²⁷⁵

Olofin (2013) de 1975-2010 yılları arasında 8 Batı Afrika ülkesinde farklı türlerde dış yardımların yoksulluk düzeyine etkilerini panel veri analizi, eşbütünleşme testi ve heterojen eğimli birinci ve ikinci kuşak ekonometri yöntemleri kullanılarak incelemeci amaçlamıştır. Çalışmada yoksulluk oranı bağımlı değişken; teknik yardım, gıda yardımı, toplam yardım, yaşam beklentisi, kişi başı GSYİH, doğrudan yabancı yatırımlar, finansal derinlik bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak toplam dış yardımın ve gıda yardımının yoksulluğu

²⁷⁴ Kouassi Aziafo Magnon, “Foreign Aid, Inequality and Poverty: Is The Effect In Sub-Saharan Africa Different?”, **OpenSUIC Research Papers**, Paper 221, Southern Illinois University Carbondale, 2012, s. 1-28.

²⁷⁵ Dierk Herzer & Peter Nunnenkamp, “The effect of foreign aid on income inequality: Evidence from panel cointegration”, **Structural Change and Economic Dynamics**, 23, 2012, s. 245–255.

artırdığı, teknik yardımın ise yoksulluğu azalttığı ortaya çıkmıştır. Ancak sonuçların hiçbiri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ayrıca, yoksulluk ile yaşam beklentisi, doğrudan yabancı yatırım, kişi başına GSYH ve finansal derinlik arasında negatif bir ilişki bulunmuş, ancak bu da istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.²⁷⁶

Kaya, Kaya ve Gunter (2013) tarafından yapılan çalışmada ise 1980-2003 yılları arasında 46 gelişmekte olan yardım alıcısı ülkede tarım sektörüne yapılan yardım ile yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sabit etkiler modelini kullanan çalışmada yoksul nüfus oranı bağımlı değişken; devlet harcamaları, tarımsal yardım/GSYİH, sosyal altyapı yardımı/GSYİH, yatırım yardımı/GSYİH, gini katsayısı, GSYİH ve tarımsal nüfus oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak tarım sektörüne verilen yardımın hem doğrudan hem de dolaylı olarak büyümeye etki ederek yoksulluğun azaltılmasında etkili olduğu ortaya çıkmıştır.²⁷⁷

Bigsten ve Tengstam (2015) da yaptıkları çalışmada 2009 yılı verilerini kullanarak 26 donör ülke, 34 yardım fakiri gelişmekte olan ülke ve 32 yardım zengini gelişmekte olan ülke üzerinden donör koordinasyonunda iyileştirmenin yardım etkinliği üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlamışlardır. İstatistiksel tanımlayıcı analiz metodunun kullanıldığı çalışmada değişkenler idari masraflar, toplam yardım miktarı, alıcı sayısı, RKY, ikili RKY, nüfus, GSYİH ve yoksulluğun nüfusa oranı olarak seçilmiştir. Sonuç olarak yardımların daha az parçalı olması ve koordinasyonun iyi sağlanmasının potansiyel yoksulluğun azaltılmasında etkili olacağı ortaya konulmuştur.²⁷⁸

Ugwuanyi, Ezeaku ve Ibe (2017) tarafından yapılan çalışmada Nijerya örneğinde 1981-2014 yılları arasında resmi kalkınma yardımlarının yoksulluğu azaltma üzerindeki etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır. ARDL, bağlılık testi ve

²⁷⁶ Olabode Philip Olofin, "Foreign Aid and Poverty level in West African Countries: New evidence using a heterogeneous panel analysis", **Australian Journal of Business and Management Research**, Vol.3, No.04, July, 2013, s. 9-18.

²⁷⁷ Ozgur Kaya & Ilker Kaya & Lewell Gunter, "Foreign Aid and the Quest for Poverty Reduction: Is Aid to Agriculture Effective?", **Journal of Agricultural Economics**, Vol. 64, No. 3, 2013, s. 583-596.

²⁷⁸ Arne Bigsten & Sven Tengstam, "International Coordination and the Effectiveness of Aid", **World Development**, Vol. 69, 2015 s. 75-85.

hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmada reel hane halkı nihai tüketim harcamaları bağımlı değişken; RKY, nüfus artış oranı ve işgücü katılım oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak nüfus artışının hem uzun hem de kısa vadede yoksulluğu azaltma üzerinde olumsuz etki yarattığı, işgücüne katılımın yoksulluğu azaltmada görece olumlu bir etkiye sahip olduğu, resmi yardımların ise yoksulluğun azaltılması üzerinde olumlu ancak önemli olmayan derecede bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁹

Son olarak, Almeida (2018) tarafından hazırlanan çalışma 1995 ve 2015 yılları arasında 102 ülke için panel veri analizini kullanarak ülkelerin siyasi rejimi ve diğer yoksulluk belirleyicilerini dikkate alarak dış yardımın yoksulluğu azaltmadaki etkinliğini analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada yoksul nüfus oranı ve yoksulluk açığı bağımlı değişkenler; RKY, politika endeksi, kişi başı GSYİH, enflasyon, kamu sağlık harcamaları, ticari açıklık, doğal kaynaklar, kent nüfusu, Gini katsayısı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımın yoksulluğu azaltmada etkili olmadığı, demokratik siyasi rejimin yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rolünün olduğu ve düşük gelirli ülkelerde yoksulluğun azaltılmasında sadece kişi başına düşen GSYİH'nin önemli olduğu ortaya konulmuştur.²⁸⁰

Ekonomik göstergeler yanında *refah göstergelerini* kullanarak yardımların yoksulluğa etkisini ölçmeye çalışan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında önemli araştırmalardan biri ise Burnside ve Dollar (1998) tarafından yapılmıştır. Çalışmada 1970-1993 yılları arasında dört yıllık ortalamalarla 56 ülke üzerinde yapılan incelemeyle dış yardımların bebek ölüm oranlarını nasıl etkilediğinden hareketle yoksulluğa etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. 2SLS metodunu kullanan ekonometrik panel çalışmasında bebek ölüm oranları bağımlı değişken; kişi başı GSMH artışı, teşvik rejimi endeksi, RKY/GSMH ve devlet harcamaları bağımsız değişken olarak yer almıştır. Sonuç olarak zayıf bir teşvik ortamında, dış yardımın

²⁷⁹ Uche Boniface Ugwuanyi & Hillary Chijindu Ezeaku & Imo G. Ibe, “The Impact of Official Aid on Poverty Reduction: Empirical Evidence from Nigeria (1981-2014) Using The ARDL and Bound Test Approach”, **European Journal of Sustainable Development**, 2017, 6, 2, s. 111-120.

²⁸⁰ Leonor Champalimaud Ribeiro da Costa e Almeida, **The Effectiveness of Foreign Aid on Poverty Reduction: The Role of The Political Regime**, Porto, Universidade do Porto Faculdade de Economia, 2018, s. 1-50.

bebek ölümlerindeki düşüş üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı, iyi bir politika ortamında ise dış yardımın bebek ölümleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğuna dair bazı kanıtlar olduğu belirtilmiş, ancak sonuçların büyüme sonuçları kadar istatistiksel olarak güçlü olmadığı da ifade edilmiştir.²⁸¹

Arvin ve Barillas (2002) tarafından yapılan çalışmada ise 1975-1998 yılları arasında 118 ülkede Granger nedensellik analizi yöntemi kullanılarak ülkenin demokratik yapısı da dikkate alınarak dış yardımlar ve yoksulluk arasındaki korelasyon ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmada GSMH, bebek ölüm hızı, okuryazarlık oranı, yaşam beklentisi, İGE ve Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi bağımlı değişkenler; RKY, demokrasi endeksi, siyasal özgürlükler endeksi ve sivil özgürlükler endeksi bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak bir ülkenin demokrasi durumu göz önüne alındığında, yardımın yoksulluk üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı ya da yoksulluğun verilen yardım düzeyini etkilemediği öne sürülmektedir.²⁸²

Benzer bir araştırma Kosack (2003) tarafından da yapılmış ve 1974-1985 yılları arasında 48 ülke üzerinde demokratik ortam dikkate alınarak yardımların etkinliği yaşam kalitesine olan etkisi üzerinden ölçülmek istenmiştir. OLS ve 2SLS modellerinin kullanıldığı çalışmada yaşam kalitesi (İGE) bağımlı değişken; RKY/GSYİH, demokratikleşme oranı, enflasyon, kurumsal kalite, ticarete açıklık bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımların yaşam kalitesindeki artışı olumlu olarak etkilediği, ancak önemli olanın politik çevre olduğu belirtilmiştir. Buna göre yardımlar demokratik ülkelerde etkili olurken; otokratik ülkelerde etkili olmamaktadır.²⁸³

Morrissey (2004) tarafından yapılan önemli bir çalışmada 1980-2000 yılları arasında 104 düşük ve orta gelirli ülke örneğinde bebek ölüm oranları ve İGE ile ölçülen toplam refahın artmasına yardımların etkisi araştırılmıştır. Sabit etkiler

²⁸¹ Craig Burnside & David Dollar, **Aid, the Incentive Regime, and Poverty Reduction**, The World Bank, Macroeconomics and Growth Group, 1998, s.1-21.

²⁸² B. Mak Arvin & Francisco Barillas, “Foreign aid, poverty reduction, and democracy”, **Applied Economics**, 34:17, 2002, s. 2151-2156.

²⁸³ Stephen Kosack, “Effective Aid: How Democracy Allows Development Aid to Improve the Quality of Life”, **World Development**, Vol. 31, No. 1, 2003, s. 1-22.

tahmin metodunun kullanıldığı çalışmada İGE ve bebek ölüm oranları bağımlı; sosyal altyapı hizmetlerine yatırım, kamu eğitim harcamaları, kamu sağlık harcamaları, askeri harcamalar, vergi gelirleri, RKY ve GSYİH bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Sonuç olarak dış yardımların doğrudan ya da büyüme üzerindeki etkisiyle refahı arttırdığı ifade edilmiş ancak bu artışta yardımların kamu harcamasıyla olan ilişkisine dair net bir kanıt bulunamadığı belirtilmiştir.²⁸⁴ Benzer bir çalışma aynı yazarın yer aldığı bir grup tarafından (Gomanee, Morrissey, Mosley ve Verschoor, 2005) tekrarlanmış ve aynı sonuçlara ulaşılmıştır.²⁸⁵

Asra, Estrada, Kim ve Quibria (2005) tarafından yapılan çalışmada ise 1960-1998 yılları arasında 49 ülkede çeşitli regresyon denklemleri denenerek bir panel veri analizi yapılmış ve yardımların etkinliğini ölçmede ekonomik büyüme yerine yoksulluğun azalması dikkate alınmıştır. Araştırmada bağımlı değişkenler olarak yoksulluk oranı, gini katsayısı, bebek ölüm oranları ve yaşam beklentisi seçilirken; bağımsız değişkenler olarak yardımlar, ticarete açıklık, devlet harcamaları, enflasyon ve yönetim kalitesi kullanılmıştır. Sonuç olarak yardımların etkisinin alıcı ülkenin yardımı emme kapasitesini aşmadığı takdirde olumlu olduğu, yoksulluğu azaltmada yardımın etkinliğinin makro politika ortamına bağlı olmadığı ve sosyo-kültürel ve coğrafi koşulların yardımın etkinliğinde önemli olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁶

Masud ve Yontcheva (2005) da 1990-2001 yılları arasında 58 gelişmekte olan ülke üzerinde insani gelişme göstergeleri üzerinden yoksulluğun azaltılmasında dış yardımın etkinliğini araştırmayı hedeflemişlerdir. Rastgele etkiler, sabit etkiler ve 2SLS yöntemlerini kullanan çalışmada bebek ölüm oranı ve yetişkin okuryazarlık oranı bağımlı değişkenler; kamu sağlık harcamaları, kamu eğitim harcamaları, RKY, STK yardımları, kadın okuryazarlığı, kent nüfusu oranı, yoksul nüfus oranı, nüfus

²⁸⁴ Oliver Morrissey, "Aid and Poverty in Sub-Saharan Africa", **IV Mediterranean Seminar on International Development: 'Africa's Tragedy'**, University of the Balearic Islands, Palma de Mallorca, September, 2004, s. 1-30.

²⁸⁵ Karuna Gomanee & Oliver Morrissey & Paul Mosley & Arjan Verschoor, "Aid, Government Expenditure, and Aggregate Welfare", **World Development**, Vol. 33, No. 3, 2005, s. 355-370.

²⁸⁶ Abuzar Asra & Gemma Estrada & Yangseon Kim & M.G. Quibria, **Poverty and Foreign Aid Evidence From Recent Cross-Country Data**, ERD Working Paper No. 65, Manila, Asian Development Bank, 2005, s. 1-30.

büyüme oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak STK yardımlarının bebek ölümlerini azaltmada ikili yardımlardan daha etkili olduğu, okuryazarlığı arttırmada STK ve ikili yardımların önemli bir etkiye sahip olmadığı ve STK yardımlarının aksine ikili yardımların kamu sosyal harcamaları üzerinde ikame edici bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁷

Mosley ve Suleiman (2007) tarafından yapılan çalışmada 1980-2002 yılları arasında 39 gelişmekte olan ülke üzerinde yardımların yoksulluğa olan etkisi tarım, eğitim ve altyapı harcamaları özelinde incelenmiştir. Regresyon analizi yapılan çalışmada yoksul nüfus oranı ve bebek ölüm oranları bağımlı değişken; RKY/GSYİH, tarımsal harcamalar, eğitim harcamaları ve altyapı harcamaları bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Sonuç olarak yardımların tarımsal kalkınmayı sağlayan kamu harcamalarını (ve diğer eğitim, altyapı harcamalarını) desteklemesi halinde etkin bir şekilde yoksulluğu azaltmasına katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.²⁸⁸

Mishra ve Newhouse (2009) tarafından yapılan araştırmada da 1970-2004 yılları arasında 118 ülkenin örneğinde sağlık yardımlarının bebek ölüm oranlarına etkisi araştırılmıştır. GMM, OLS ve dinamik panel data yöntemini kullanan çalışmada bebek ölüm oranları bağımlı değişken; sağlık yardımları, toplam yardımlar, eğitim yardımları, kurumsal yardımlar, kişi başı gelir, nüfus, doğurganlık oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak sağlık yardımlarının artmasıyla bebek ölümlerindeki istatistiksel olarak azalma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna karşılık, genel yardımın bebek ölümlerini azaltmadaki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğuna dair sağlam kanıtlar bulunamamıştır.²⁸⁹

Malavi örneği üzerinde De ve Becker (2015) tarafından yapılan bir araştırmada 2004-2011 yılları arasında dış yardımın yaşam standartları temelinde yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmak istenmiştir. OLS ve Tobit regresyon teknikleri ve PSM yaklaşımını uygulayan çalışmada hastalık, eğitim, işsizlik, kişi başı tüketim

²⁸⁷ Nadia Masud & Boriana Yontcheva, “Does Foreign Aid Reduce Poverty? Empirical Evidence from Nongovernmental and Bilateral Aid”, **IMF Working Paper WP/05/100**, May, 2005, s. 1-32.

²⁸⁸ Paul Mosley & Abrar Suleiman, “Aid, Agriculture and Poverty in Developing Countries”, **Review of Development Economics**, 11(1), 2007, s. 139-158.

²⁸⁹ Prachi Mishra & David Newhouse, “Does health aid matter?”, **Journal of Health Economics**, 28, 2009, s. 855-872.

miktarı bağımlı değişkenler; sağlık yardımları, eğitim yardımları, su yardımları bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımların yaşam standartlarının gelişmesine katkı sağlayarak yoksulluğun azaltılmasında olumlu bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yardımın etkinliğinin ancak yardım türünün hedeflediği yaşam standartları değişkenleri dikkate alınarak doğru olarak ölçülebileceği ifade edilmiştir.²⁹⁰

Etiyopya örneğinde Woldekidan (2015) tarafından yapılan araştırmada ise 1975-2010 yılları arasında dış yardımların yoksulluğun azaltılmasına etkisi ölçülmek istenmiştir. Zaman serisi verisine çok değişkenli eş bütünleşme analizi uygulanarak yapılan çalışmada yoksul nüfus oranı, bebek ölüm oranları, yaşam beklentisi, yetişkin okuma oranı, doğumda anne ölüm oranı, nüfus kayıt oranı, temiz su ve kanalizasyona erişim oranları bağımlı değişken; hane halkı tüketim harcamaları, reel GSYİH, RKY, RKY ve politika endeksi etkileşimi, devletin eğitim ve sağlık harcamaları, yönetim kalitesi göstergeleri bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak dış yardımın bebek ölüm oranını azaltarak ve hane halkı tüketim harcamalarını artırarak yoksulluğu azaltmada önemli bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Sonuçlar aynı zamanda, ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılması için önemli bir katkısı olduğunu, zayıf yönetim kalitesinin ise yoksulluğu artırdığını ortaya koymuştur.²⁹¹

Özetle; konu ile ilgili literatürde onlarca çalışmanın yer aldığını söylemek mümkündür. Bu çalışmaların her biri kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamakla beraber, kullandıkları değişkenler ve yöntemler bakımından farklılaşmaktadırlar. Gerek ekonomik göstergeleri kullanan, gerekse refah göstergelerini dikkate alarak aradaki etkiyi ölçmeye çalışan bu çalışmalar incelendiğinde büyük çoğunluğunda kalkınma işbirliğinin yoksulluğa olan etkisinin olumlu olarak tespit edildiği görülmektedir. Burada önemli olan, yardımların doğru şartlar altında yapılması halinde etkinin daha güçlü olacağına

²⁹⁰ Rajlakshmi De & Charles Becker, “The Foreign Aid Effectiveness Debate: Evidence from Malawi”, **AidData**, Working Paper 6, March, 2015, s. 1-49.

²⁹¹ Hana Woldekidan, “The role of foreign aid in reducing poverty: Time series evidence from Ethiopia”, **Journal of Economics and International Finance**, Vol. 7(3), March, 2015, s. 59-71.

yapılan vurgudur. Kalkınma işbirliğinin yoksulluğa olumsuz etkide bulunduğunu ya da hiçbir etkisinin olmadığını belirten araştırma sayısı ise sınırlı düzeydedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Görülebildiği üzere, yoksulluğun azaltılmasında RKY'nin etkisi üzerine literatür incelendiğinde birtakım değişkenlerin öne çıktığı görülebilmektedir. Bu değişkenlere yoksulluk verileri, yardımların miktar ve oranı, gelir düzeyi, kamu harcamaları örnek gösterilebilir. Çalışmanın bu bölümünde de seçilen değişkenlerden hazırlanan veri seti üzerinden hareketle ekonometrik metotlar izlenerek konu analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Yoksullukla mücadele konusu özellikle 1990'lı yıllardan bu yana küresel düzeyde popüler bir konu olmaya devam etmektedir. Günümüze kadar geçen zaman zarfında devletin yoksullukla mücadeledeki rolü ve sorumlulukları tartışma konusu olsa da hala önemini korumaktadır. Öyle ki en son Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile küresel anlamda yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılabilmesinde gelişmiş devletlerin sorumluluk alması gerektiği ifade edilmiş ve küresel işbirliğine vurgu yapılmıştır. Küresel işbirliğinin en büyük yansıması da yoksul ülkelere doğrudan yardım ya da dolaylı birtakım ortak faaliyetlere destek olmak şeklinde gerçekleşmektedir. Konumuz kapsamında ele alınacak olan yoksul ülkelere yardım resmi, özel ve ya gönüllü birçok kanaldan gelebilmektedir. Ancak çalışmamız kapsamında “kalkınma işbirliği faaliyetleri” ve bunun özünü oluşturan RKY dikkate alınacaktır. Bunda RKY'nin diğer yardım türlerine nazaran daha kapsamlı olması, geniş bir sahaya ulaşması ve miktar olarak daha fazla olması, etkili olmuştur.

Yoksullukla mücadele konusunda araştırma yapmanın çok fazla sayıda yolu bulunmaktadır. Bunlardan biri olan istatistiki seriler oluşturmak kimileri tarafından kaçınılmaz ve yaratıcı olmadığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Ancak sosyal bilim disiplinlerinde çalışan araştırmacıların yoksulluğun, eşitsizliğin, insani gelişmişliğin nasıl ölçüldüğüyle ve onu çevreleyen olgularla yakından ilgilenmek zorunda olduğu

da bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Ayrıca rakamlarla uğraşmayı reddetmenin en yoksullara fayda sağladığı ise pek rastlanan bir durum olarak kaydedilmemiştir.²⁹²

İngilizce literatürde yoksullukla mücadele ya da yardımların etkinliği konusu çok fazla araştırmayla incelenmiştir. Ancak görece çok az sayıda çalışma yardımların etkinliğini yoksulluğun azaltılması üzerinden ele almıştır. Bu çalışmaların da büyük kısmı yoksulluğun azaltılmasını gelirdeki iyileşmeyle eş tutmuşlardır. Hâlbuki yoksulluk sadece gelirden mahrum olma durumundan daha geniş bir yoksunluk halini ifade etmektedir. Dünya Bankası tarafından tespit edilmiş olan aşırı yoksulluk sınırı sadece en alt gelir seviyesini ifade etmekte olup, eğitim ve sağlık gibi yoksulların mahrum olduğu en temel hizmetleri göz ardı etmektedir. Ayrıca gelire dayalı yoksulluk oranı verileri ait oldukları ülkelerdeki istatistiksel açıklar nedeniyle düzenli olmaktan uzaktır. Ekonometrik çalışmalarda verilerin düzenli olması sonuçların doğruluğunu etkileyen önemli bir faktör olduğundan yapılacak analizde düzenli verisi olan değişkenlerin tercihi isabetli olacaktır.

Gelir yoksulluğu verileri üzerindeki bu zorluk ve yetersizliği aşmada UNDP tarafından 1990 yılından bu yana hesaplanan İGE devreye girebilmektedir. Öyle ki İGE düzenli bir veri seti sunmakta, içerisinde gelir, eğitim ve sağlık verilerinin bir kombinasyonunu içermekte ve yoksulluğun insani boyutuna temas etmektedir. Bu şekilde içerisinde gelir transferi dışında eğitim, sağlık, altyapı gibi harcamaları da içeren RKY'nin yoksulluğa etkisini ölçmek daha anlamlı hale gelebilmektedir. Nitekim Arvin ve Barillas (2002), Kosack (2003) ve Morrissey (2004) gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar da konunun bu yönünü dikkate almışlardır.

Bu hususlar ve yapılmış benzer çalışmalar dikkate alınarak yapılacak çalışmanın amacı RKY'nin yoksulluğun azaltılmasında etkili olup olmadığını araştırmaktır. Burada yoksulluğun azaltılması ile ifade edilen İGE oranındaki pozitif artışlar olmaktadır. İGE üzerindeki 1'e doğru her artış, bahsi geçen ülkenin gelir, eğitim ve sağlık seviyesinde bir artışa ve dolayısıyla insani yoksulluğunda bir

²⁹² Thomas Piketty, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, Çev. Hande Koçak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014, s. 632.

azalmaya denk gelmektedir. Bir ülkenin yoksulluğunun azalmasında şüphesiz tek etken yardımlar değildir. Ekonometrik model bu değişkenin etkisini ölçmekte olsa da, çalışmada yoksulluğa etki ettiği düşünülen birçok kontrol değişkeni de kullanılacaktır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilecek çalışmanın sınırlı sayıda çalışmanın yer aldığı yerli literatüre büyük bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yoksulluğun insani boyutunu dikkate alması nedeniyle son yıllarda yapılmış yabancı çalışmalardan ayrıldığına ve bu alanda yapılacak çalışmalara ufuk açıcı olacağına inanılmaktadır.

3.2.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada ekonometrik analiz metotlarından biri olan “panel veri analizi” kullanılacaktır. Ekonometrik araştırmalarda en önemli aşamalardan birisi değişkenlere ait verilerin toplanmasıdır. Bu değişkenlere ilişkin verilerin doğru biçimde ve güvenilir kaynaklardan toplanması ekonometrik güvenilirliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu verilerin toplanmasında kullanılan başlıca üç yöntemden birisi ve çalışmamıza en uygun olanı, panel veridir. Diğer veri türleri ise zaman serisi ve yatay kesit veri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zaman serisi genellikle bir ülke ya da bölge gibi tek birim için değişkenlerin gün, ay, yıl gibi zaman birimlerine göre derlenmesidir. Yatay kesit veride ise belli bir zaman noktasında birden fazla birimden toplanan veriler söz konusudur. Panel veride ise zaman serisi ve yatay kesit verileri bir arada kullanılarak birden fazla birim için birden fazla zaman göstergesinin değerlendirilebilmesi mümkün olmaktadır.²⁹³

Ampirik çalışmalarda panel verinin kullanılmasının bazı avantajları bulunmaktadır. Salt zaman serisi verileri bireysel farklılıklar hakkında; salt yatay kesit verileri ise döneme özgü farklılıklar hakkında hiçbir bilgi içermemektedir. Bu nedenle, zaman serisi verilerinden bireysel spesifik değişkenlerin etkilerini araştırmak ya da yatay kesit verilerinden zamana özgü değişkenlerin etkilerini incelemek mümkün değildir. Panel verisi ise çok daha küçük bir derecede sınırlamalara sahiptir ve birçok açıdan daha zengindir. Bu şekilde daha kapsamlı

²⁹³ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s.1-3.

modeller kurmak mümkün olmaktadır. Ancak veri toplamada problem yaşanabilmesi ve hata payında oluşabilen sapmalar gibi dezavantajların da model oluştururken dikkate alınması gerekmektedir.²⁹⁴

Panel veri modelleri zaman serisi ve yatay kesit verilerinden farklı olarak N sayıda birimin ve her birime ait T sayıda gözlemin birlikte ele alınmasıyla oluşturulmaktadır. Genel olarak doğrusal panel veri modeli aşağıdaki (1) nolu denklemdeki gibi ifade edilebilmektedir. Burada, i alt indisi birey, hane halkı, firma, şehir, ülke gibi birimlerini; t alt indisi ise zamanı göstermektedir. Bu denklemde ayrıca Y_{it} t zamanda i birim için bağımlı değişkenin değerini; β_{0it} sabit terimi; β_{kit} parametre tahminlerinin vektörünü; X_{kit} k bağımsız değişkenin t zamanda i birim için değerini ve u_{it} ise hata terimini ifade etmektedir.²⁹⁵

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

$$i=1,\dots,N \quad t=1,\dots,T$$

Çalışmada her bir yatay kesit biriminin zaman serisi gözlemlerinden oluşan panel veri seti kullanılmıştır. Veri setinde bazı birimler için bazı dönemlerin kayıp olması durumunda “dengesiz panel” söz konusu olmaktadır. Ancak çalışmada panel veri setinin gözlemlerinde eksiklik bulunmadığı için “dengeli panel” tercih edilmiştir. Ayrıca parametrelerin birim ve/veya zamana göre değişip değişmemesine göre panel veri modelleri ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi sabit parametrenin sadece birimlere ya da sadece zamana göre değiştiği tek yönlü modeller; ikincisi ise sabit parametrenin hem birimlere hem zamana göre değişiklik gösterdiği çift yönlü modeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen panel veri modelleri klasik model, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli şeklinde modellenmektedir.²⁹⁶

²⁹⁴ Erik Børn, **Econometrics of Panel Data: Methods and Applications**, Oxford, Oxford University Press, 2017, s. 3-11.

²⁹⁵ A.e., s.37.

²⁹⁶ Ebubekir Mollaahmetoğlu, “Finansal Derinleşme: Türkiye’nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi”, **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı: 25, 2016, 32-54, s. 46.

Klasik modelde sabit ve eğim parametreleri birimlere ve zamana göre sabit olup tüm gözlemler homojen bulunmaktadır. Sabit etkiler modelinde ise her bir birimde gözlenemeyen birim etkiler her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilmesi gereken bir parametre olarak kabul edilmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde de birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon sıfırdır ve bu etki hata terimi gibi ele alınmaktadır.²⁹⁷ Tüm bu modeller dikkate alınarak çalışmada hangi modelin tercih edileceği birim ve zaman etkilerinin geçerliliğinin sınanmasıyla kararlaştırılmıştır. Yapılan testler sonucunda birim ve zaman etkisinin ikisi de birlikte geçerli olmadığından klasik model kullanılmamıştır. Sadece birim etkinin geçerli olduğu sonucuna varılmış ve bu etkinin sabit ya da tesadüfi mi olduğu Hausman testi ile sınanmıştır.

Hausman testi tanımlama hatasını sınamak için geliştirilmiş ve panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır. Hausman testi ile çıkan sonuca göre birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmadığına karar verilmektedir. Eğer arada bir korelasyon yoksa tesadüfi etkiler modelinin etkin olduğu söylenebilmektedir. Ardından kurgulanacak modelde heteroskedasite (hata terimlerinin varyansları birbirinden farklı olması) “Değiştirilmiş Wald Testi” ile; otokorelasyon (hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki olması) “Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson” testi ve “Baltagi-Wu’nun Yerel En İyi Değişmez Testleri” ile sınanmaktadır. Böylece modelde değişen varyans ve birimler arası korelasyon ölçülmektedir. Son olarak birimler arası korelasyonun sınanmasında da “Pesaran Testi” uygulanmaktadır. Nihai modelin oluşturulmasında ise “Driscoll ve Kraay Tahmincisi” kullanılmakta ve büyük zaman ve birim durumlarında bile heteroskedasite varlığında tutarlı, uzamsal ve dönemsel korelasyonun genel formlarında dirençli standart hatalar üretebilmesi mümkün kılınmaktadır.²⁹⁸

²⁹⁷ Tatoğlu, **a.g.e.**, s.123-124.

²⁹⁸ **A.e.**, s.179-266.

3.2.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Veri Seti

Çalışmada kullanılacak veri seti oluşturulurken Birleşmiş Milletler'in ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre yaptığı sınıflandırmanın en alt grubunda yer alan “*en az gelişmiş ülkeler*”in verileri kullanılmıştır. Yoksulluk oranlarının zirvede olduğu en az gelişmiş ülkeler, sürdürülebilir kalkınmanın önündeki ciddi yapısal engellerle karşı karşıya kalan, ekonomik ve çevresel şoklara karşı çok savunmasız olan ve düşük insani gelişmişlik seviyelerine sahip düşük gelirli ülkelerden oluşmaktadır. 2018 yılı itibarıyla 47 ülke bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu ülkeler özellikle kalkınma yardımı ve uluslararası ticaret alanlarında öncelikli bir konuma sahip bulunmaktadır.²⁹⁹

Tablo 7. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Bilgiler

Değişken	Sembol	Açıklama	Veri Kaynağı	Değişken Türü
İnsani Gelişmişlik Endeksi	<i>ige</i>	İGE, yaşam beklentisi, eğitim (ortalama eğitim yılı ve beklenen eğitim yılı) ve kişi başına düşen GSMH'nin geometrik ortalaması (eşit ağırlıklı) olarak hesaplanmasıdır. 0 ile 1 arası bir değer almaktadır.	UNDP	Bağımlı
Resmi Kalkınma Yardımları	<i>rky</i>	Tüm iki taraflı ve çok taraflı donörlerden gelen hibe, kredi, teknik işbirliği, insani yardım ve bağış gibi fiili RKY harcamalarının milyon ABD doları cinsinden toplamıdır.	OECD-DAC	Bağımsız
Resmi Kalkınma Yardımlarının GSMH Oranı	<i>rkyg</i>	Alıcı ülkenin GSMH'si içerisinde toplam RKY'nin yüzde kaçlık bir yer tuttuğunu gösterir.	UNDP	Bağımsız
Kamu Sağlık Harcamaları	<i>ksh</i>	Alıcı ülkede devlet tarafından sağlık hizmetleri üretimine ve geliştirilmesine yönelik harcamaların GSYİH içerisindeki oranıdır.	Dünya Bankası	Kontrol
Kamu Eğitim Harcamaları	<i>keh</i>	Alıcı ülkede devlet tarafından eğitim hizmetleri üretimine ve geliştirilmesine yönelik harcamaların GSYİH içerisindeki oranıdır.	Dünya Bankası	Kontrol
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	<i>dyy</i>	Alıcı ülke ekonomisine yabancı yatırımcılar tarafından sağlanan net girişlerin GSYİH içerisindeki oranıdır.	Dünya Bankası	Kontrol

²⁹⁹ United Nations, “List of Least Developed Countries (as of December 2018)”, (Çevrimiçi) https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf, Erişim Tarihi: 16 Aralık 2019.

GSYİH Büyüme Oranı	<i>gbo</i>	Alıcı ülkenin yıllık kişi başı GSYİH büyüme oranıdır.	Dünya Bankası	Kontrol
--------------------	------------	---	---------------	---------

Tablo 7’den de görülebildiği üzere, verilerin toplanmasında bazı hususlar dikkate alınmıştır. Öncelikle kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tespiti literatürdeki örnekler dikkate alınarak yapılmıştır. Burada verilerin kesintisiz ve eksiksiz olmasına dikkat edilmiş ve bu nedenle Dünya Bankası’nın 1,90 ABD Doları olan yoksulluk sınırı verileri düzensiz bir yapı arz ettiği gerekçesiyle kullanılmamıştır. Bunun yerine yoksulluğun insani boyutunu ifade eden ve gelir dışında sağlık ve eğitim göstergelerini de içeren ve UNDP tarafından 1990 yılından bu yana düzenli olarak sunulan “İnsani Gelişmişlik Endeksi”³⁰⁰ verileri bağımlı değişken olarak tercih edilmiştir. Bu şekilde resmi kalkınma yardımlarının etkisinin daha iyi bir şekilde ölçülebileceği düşünülmektedir.

Bağımsız değişken olarak da kalkınma işbirliği faaliyetlerini temsil edecek şekilde OECD-DAC tarafından derlenen “Resmi Kalkınma Yardımları”³⁰¹ miktarı verileri ile UNDP’den erişilen “Resmi Kalkınma Yardımlarının GSMH Oranı”³⁰² verileri seçilmiştir. Bu değişkenlere ek olarak çeşitli kontrol değişkenleri de eklenmesi uygun görülmüştür. Bu şekilde literatürden alınan örnekler ışığında modelin daha güvenilir bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. GSYİH Büyüme Oranı³⁰³, Kamu Sağlık Harcamaları³⁰⁴, Kamu Eğitim Harcamaları³⁰⁵ ve Doğrudan Yabancı

³⁰⁰ UNDP, “Human Development Data (1990-2018)”, (Çevrimiçi) <http://www.hdr.undp.org/en/data>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.

³⁰¹ OECD, “Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]”, (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE2A#>, 26.11.2019.

³⁰² UNDP, “Human Development Data (1990-2018)”, (Çevrimiçi) <http://www.hdr.undp.org/en/data>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.

³⁰³ The World Bank, “GDP growth (annual %)", (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&country=>, Erişim Tarihi: 03 Aralık 2019.

³⁰⁴ The World Bank, “Current health expenditure (of % GDP) ", (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SH.XPD.CHEX.GD.ZS&country=>, Erişim Tarihi: 04 Aralık 2019.

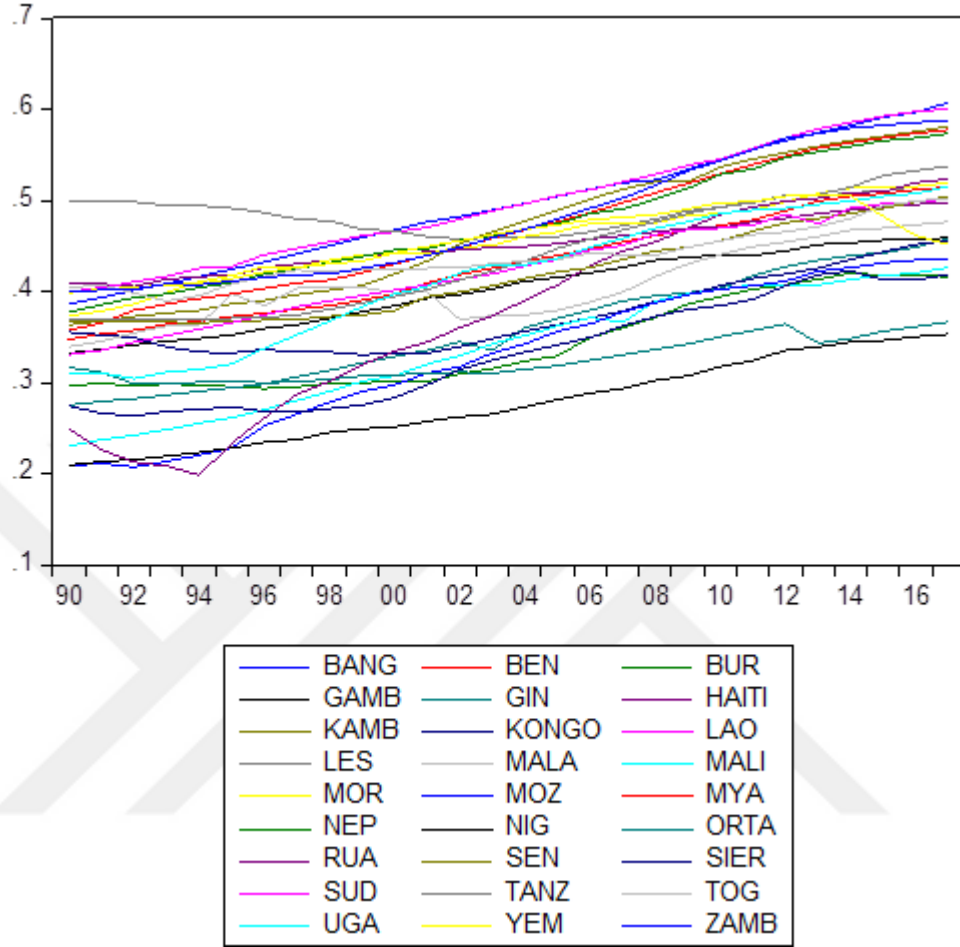
³⁰⁵ The World Bank, “Government expenditure on education, total (% of GDP)", (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SE.XPD.TOTL.GD.ZS&country=>, Erişim Tarihi: 04 Aralık 2019.

Yatırımlar³⁰⁶ kontrol değişkenleri olarak modelde yer almıştır. Bunun haricinde kamu tüketim harcamaları, hanehalkı tüketim harcamaları ve enflasyon verileri de kontrol değişkeni olarak belirlenmiş ancak modelde istatistiki açıdan anlamsız sonuç verdiklerinden kullanılmamıştır.

Tüm bu değişkenler dikkate alınarak 47 ülkenin verileri toplanmaya çalışılmış, ancak bağımlı ve bağımsız değişkenlerin verilerindeki eksiklik nedeniyle yalnızca 27 ülkenin verilerine ulaşılmıştır. Bu ülkeler Bangladeş, Tanzanya, Uganda, Yemen, Mozambik, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Myanmar, Malavi, Zambiya, Mali, Haiti, Nepal, Kamboçya, Ruanda, Nijer, Senegal, Benin, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Lesotho, Moritanya, Sierra Leone, Sudan ve Togo şeklinde sıralanabilir. Bu ülkelerin 7'si Doğu Afrika, 9'u Batı Afrika, 1'i Kuzey Afrika, 2'si Orta Afrika, 1'i Güney Afrika, 2'si Güney Asya, 3'ü Güneydoğu Asya, 1'i Orta Doğu ve 1'i de Karayipler bölgelerinde yer almaktadır. Verilerin tam olduğu 1990-2017 yılı aralığını kapsayan veri seti toplam 756 gözleme sahip bulunmaktadır.

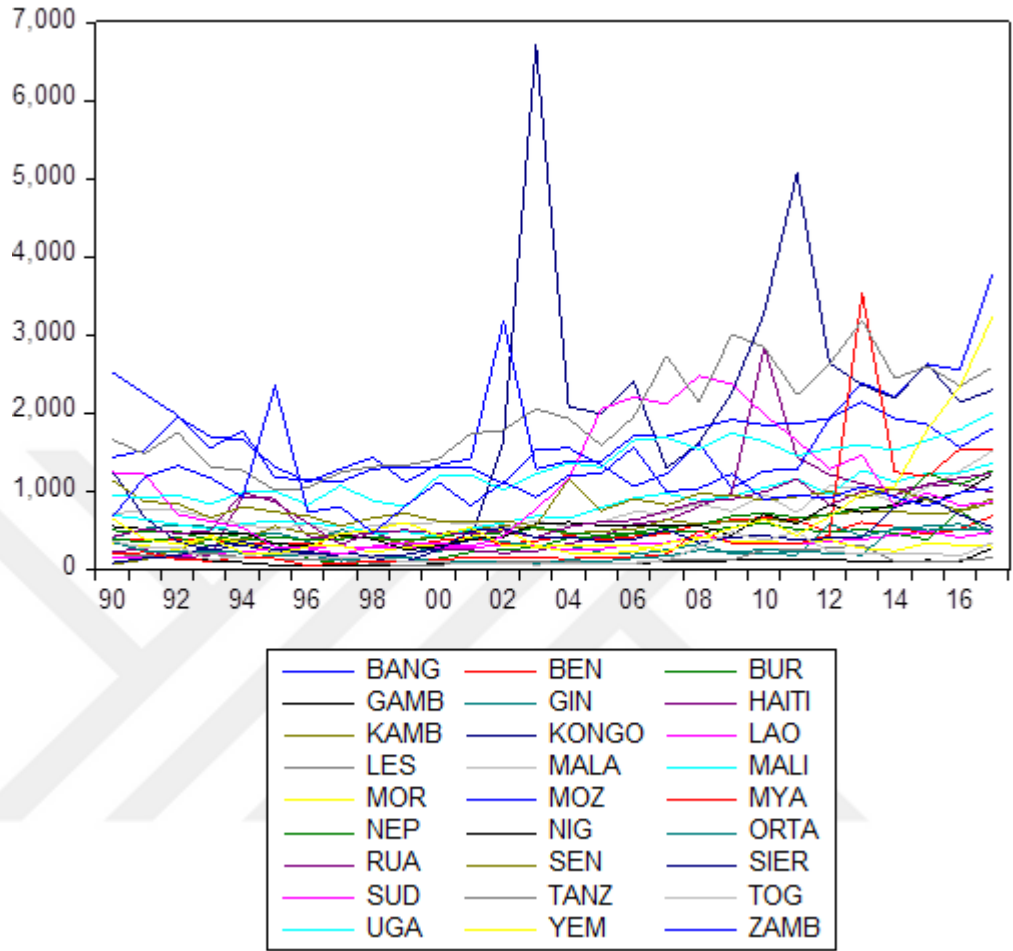
³⁰⁶ The World Bank, "Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)", (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS&country=>, Erişim Tarihi: 05 Aralık 2019.

Grafik 2. “ige” Değişkenine İlişkin Değişim Trendi

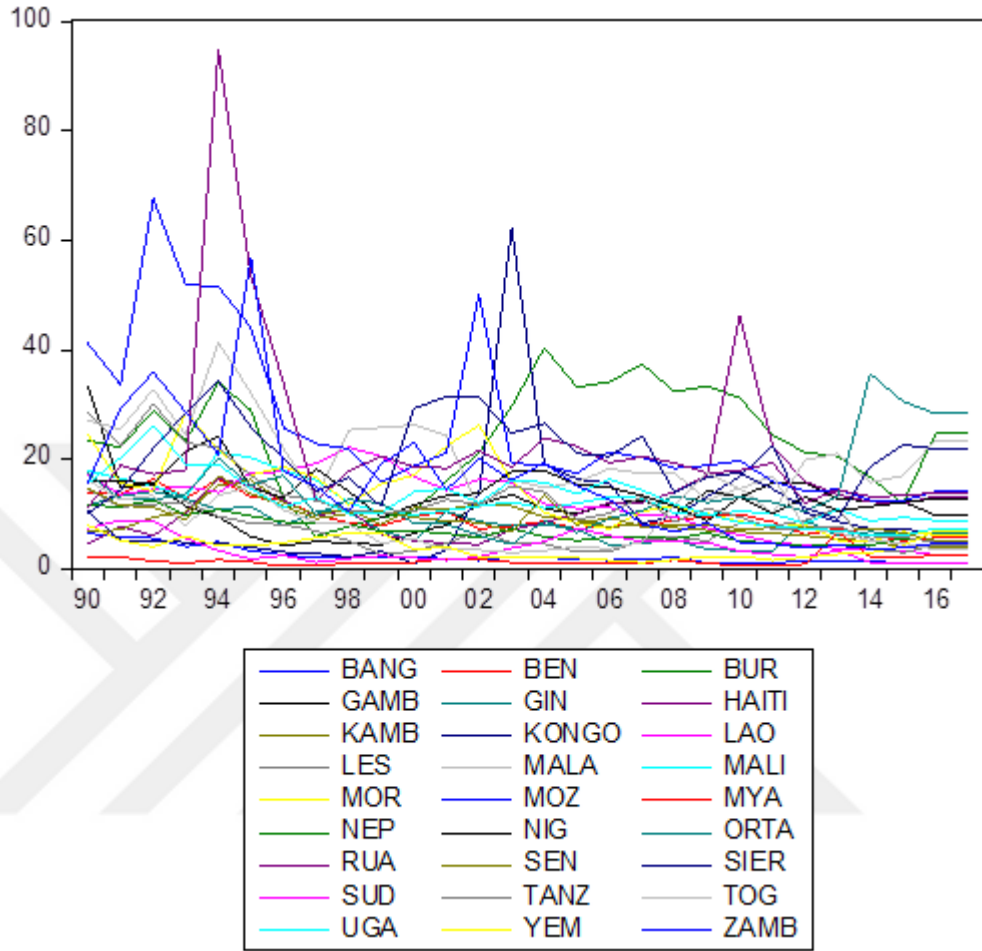
Grafik 2’de modelde bağımlı değişken olarak yer alan *ige* (*insani gelişmişlik endeksi*) verilerine ilişkin 1990-2017 yılları arasında 27 ülkenin göstermiş olduğu değişim trendi görülebilmektedir. 0,2-0,6 puan aralığında seyreden bu değişim neticesinde bazı yıllardaki düşmeler göz ardı edildiğinde tüm ülkeler için olumlu bir ilerleme kaydedilmiştir.

Grafik 3. “rky” Değişkenine İlişkin Değişim Trendi

Grafik 3'te ise modelde açıklayıcı bağımsız değişken olarak yer alan *rky* (toplam alınan resmi kalkınma yardımı tutarı) verilerine ilişkin 1990-2017 yılları arasında 27 ülkenin göstermiş olduğu değişim trendi izlenebilmektedir. Tüm ülkeler için oldukça farklı tutarlarda ve düzenli olmayan bir yardım akışından bahsetmek mümkündür. Yardımların ağırlıklı olarak 0-1000 milyon ABD doları bandında seyrettiği ve nadiren bu tutarın üzerine çıktığı görülebilmektedir. Ancak düzenli olmasa da son yıllarda bir artış eğilimi olduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 4. “rkyg” Değişkenine İlişkin Değişim Trendi

Grafik 4’te ise modelde açıklayıcı diğer bir bağımsız değişken olarak yer alan *rkyg* (toplam alınan resmi kalkınma yardımlarının GSMH Oranı) verilerine ilişkin 1990-2017 yılları arasında 27 ülkenin göstermiş olduğu değişim trendi izlenebilmektedir. Buna göre yardım/GSMH oranlarında yardımların zirve yaptığı bazı yıllar hariç azalma eğiliminden bahsetmek mümkündür. Ancak bazı ülkeler için bu 28 yıllık süre zarfında düzenli bir artış söz konusudur.

Tablo 8. Açıklayıcı Değişkenlere İlişkin Özet Göstergeler

Ülke	Bölge	İnsani Gelişmişlik Endeksi			Toplam Aldığı Resmi Kalkınma Yardımı (milyon ABD doları)			Resmi Kalkınma Yardımlarının GSMH Oranı		
		1990	2017	Değişim (%)	1990	2017	Değişim (%)	1990	2017	Değişim (%)
Bangladeş	Güney Asya	0,387	0,608	57,1	2522	3781	49,9	6,5	1,1	-83
Benin	Batı Afrika	0,348	0,515	47,9	381	680	78,4	13,9	5,7	-58,9
Burundi	Doğu Afrika	0,297	0,417	40,4	378	435	15	23,5	24,7	5,1
Gambiya	Batı Afrika	0,333	0,46	38,1	140	278	98,2	33,4	9,8	-70,6
Gine	Batı Afrika	0,276	0,459	66,3	407	472	15,8	11,6	6,4	-44,8
Haiti	Karayipler	0,409	0,498	21,7	234	981	318,6	4,6	13,3	189,1
Kamboçya	Güneydoğu Asya	0,364	0,582	59,8	6	855	1269,2	6,9	3,9	-43,4
Kongo Dem. Cum.	Orta Afrika	0,356	0,457	28,3	1257	2292	82,2	10,3	6,9	-40,9
Lao Dem. Halk Cum.	Güneydoğu Asya	0,4	0,601	50,25	144	480	231,9	17,2	2,6	-84,88
Lesotho	Güney Afrika	0,499	0,52	4,2	200	145	-27,2	14,5	4,4	-69,6
Malavi	Doğu Afrika	0,34	0,477	40,2	708	1517	114,15	27,2	23,5	-13,6
Mali	Batı Afrika	0,231	0,427	84,8	691	1359	96,6	18	8,9	-50,5
Moritanya	Batı Afrika	0,374	0,52	39	336	290	-13,5	24,6	6,3	-74,3
Mozambik	Doğu Afrika	0,209	0,437	109	1437	1806	25,6	41,2	14,2	-65,5
Myanmar	Güneydoğu Asya	0,358	0,578	61,4	206	1542	645,9	2	2,5	25
Nepal	Güney Asya	0,378	0,574	51,8	499	1269	153,9	11,6	5	-56,8
Nijer	Batı Afrika	0,21	0,354	68,5	550	1223	122,3	16	12,8	-20
Orta Afrika Cum.	Orta Afrika	0,317	0,367	15,7	349	511	46,5	17,5	28,4	62,2
Ruanda	Doğu Afrika	0,25	0,524	109,6	417	1231	194,7	11,3	13,9	23
Senegal	Batı Afrika	0,367	0,505	37,6	1138	907	-20,3	14,7	5,2	-64,6
Sierra Leone	Batı Afrika	0,275	0,419	52,3	83	541	551,9	10,2	21,9	114,7
Sudan	Kuzey Afrika	0,331	0,502	51,6	1242	861	-30,6	7,4	0,9	-87,8
Tanzanya	Doğu Afrika	0,37	0,538	45,4	1660	2585	55,6	28,6	4,9	-82,8
Togo	Batı Afrika	0,405	0,503	24,1	361	344	-4,8	16,2	3,6	-77,7
Uganda	Doğu Afrika	0,311	0,516	65,9	953	2009	110,7	15,7	7,4	-52,8

Yemen	Orta Doğu	0,399	0,452	13,2	649	3234	397,6	8	7,1	-11,25
Zambiya	Doğu Afrika	0,401	0,588	46,6	669	1040	55,3	15,8	4,7	-70,2

Yukarıda grafikleri bulunan açıklayıcı değişkenlere ilişkin sayısal göstergeler ve 28 yıl içerisindeki değişim trendi Tablo 8’de yer almaktadır. Büyük çoğunluğunu Afrika ülkelerinin oluşturduğu gözlem grubunda insani gelişmişlik seviyelerinin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yardım tutarlarında ise genel bir artış söz konusudur. Ancak bu artış düzenli olmadığı gibi, azalma yaşayan ülkeler de bulunmaktadır. Yardımların gelire oranında da bir azalma trendi mevcuttur, ancak yine bazı ülkeler için artış gözlenmektedir. Bu konudaki tartışmalar bölüm sonunda yer alan ve sonuçların değerlendirildiği kısımda daha detaylıca ele alınacaktır.

Kontrol değişkenleri olan “kamu sağlık harcamaları”, “kamu eğitim harcamaları”, “gelir büyüme oranı” ve “doğrudan yabancı yatırımlar” şeklindeki diğer bağımsız değişkenler konumuz açısından açıklayıcı değil, destekleyici olduklarından bu verilere ilişkin detaylara yer verilmeyecektir. Çünkü bağımlı değişkenimizi etkilediği düşünülen ve literatürden faydalanılarak seçilen bu değişkenler yardımların yoksulluğu etkisini ölçmede kurulan modelde güvenilirliği ve anlamlılığı arttırmak maksadıyla yer almıştır. Sadece oranlar incelendiğinde ülkeler arasında farklılıkların olduğu ama ülke içerisinde 28 yılda pek de ilerleme kaydedilmediği söylenebilmektedir. Ancak yine de modelde bağımlı değişkenimize etkileri ölçülecek ve sonuçları değerlendirilecektir.

3.2.4. Araştırmanın Modeli ve Bulgular

Bu çalışmanın konusunu oluşturan kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluğu azaltıp azaltmadığını ölçmeyi hedefleyen bir araştırmanın yapılmasındaki başlıca araştırma problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Kalkınma işbirliği faaliyetleri yoksulluğun azaltılmasında etkili midir?
- RKY arttıkça yoksulluk azalmakta (İGE değeri artmakta) mıdır?
- Alıcı ülke GSMH’si içerisinde RKY oranı arttıkça yoksulluk da azalmakta mıdır?

Bu problemlerden yola çıkılarak oluşturulan ve yapılacak ekonometrik bir analizle sınanacak hipotezler ise şu şekilde belirlenmiştir:

- H_0 : RKY'nin yoksulluk üzerinde etkisi bulunmaktadır.
- H_1 : RKY'nin yoksulluk üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 9. Modelde Yer Aldığı Haliyle Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken İsmi	Açıklama
<i>lnige</i>	İnsani Gelişmişlik Endeksi değerinin doğal logaritması
<i>lnrky</i>	Tüm iki taraflı ve çok taraflı donörlerden gelen RKY miktarının doğal logaritması
<i>lnrkyg</i>	“RKY / Alıcı ülkenin GSMH'si” değerinin doğal logaritması
<i>lnksh</i>	“Kamu sağlık harcamaları / GSYİH” değerinin doğal logaritması
<i>lnkeh</i>	“Kamu eğitim harcamaları / GSYİH” değerinin doğal logaritması
<i>dyy</i>	Alıcı ülke ekonomisine yabancı yatırımcılar tarafından sağlanan net girişlerin GSYİH içerisindeki oranı
<i>gbo</i>	Alıcı ülkenin yıllık kişi başı GSYİH büyüme oranı

Modelde yer alan verilerin ölçü birimleri farklılık göstermektedir. Örneğin *ige* 0 ile 1 arası bir değeri, *rky* parasal bir tutarı, *rkyg*, *ksh* ve *keh* ise yüzdesel bir değeri ifade etmektedir. Bu noktada ölçü birimlerindeki farklılığı giderebilmek için analizde serilerin doğal logaritmaları kullanılmıştır. Ancak *gbo* ve *dyy* verileri negatif gözlemleri de içerdiğinden logaritması alınmamış ve yüzde değerleri modelde yer almıştır.

Oluşturulan bu veri seti doğrultusunda uygun modelin seçimi için başlıca şu testler uygulanmıştır:

- Birim ve/veya zaman etkilerinin varlığını sınamak amacıyla birim ve zaman etkisinin birlikte varlığı sınanmış ve bunun için “En Çok Olabilirlik Tahmincisi (LR Testi)” kullanılmıştır.
- Birim ve zaman etkisi ayrı olarak “Lagrange Çarpanları (LM) Testi” kullanılarak sınanmıştır.

- Modellerin sabit (Sabit Etkiler Modeli) mi yoksa tesadüfi (Tesadüfi Etkiler Modeli) mi olduğuna karar verebilmek için Hausman testi uygulanmış ve tanımlama hatasını sınanmıştır.
- Varsayımdan sapmaların tespiti için ise Heteroskedasitenin sınanmasında “Değiştirilmiş Wald Testi”, Otokorelasyonun sınanmasında “Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin-Watson” ve “Baltagi-Wu’nun Yerel En İyi Değişmez Testleri” ve Birimler arası korelasyonun sınanmasında ise “Pesaran Testi” uygulanmıştır.

**Tablo 10. Birim ve Zaman Etkilerinin Birlikte Sınanması:
En Çok Olabilirlik Testi**

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1183.99	0.0000

$$H_0: M_i = X_i = 0$$

$$H_1: \text{En az biri 0'dan farklı.}$$

H_0 hipotezi birim ve zaman etkilerinin 0 olduğunu ifade etmektedir. Bu hipotez yapılan test ile % 95 güven düzeyinde reddedilmiştir (Tablo 10). Buna göre modelde ya birim etki, ya zaman etkisi ya da her ikisi birlikte mevcut bulunmaktadır. Bu sonuç da modelin klasik olmadığını ve birim ve zaman etkilerinin ayrı ayrı sınanması gerektiğini göstermektedir. Bu sebeple birim ve zaman etkilerini ayrı olarak sınanmak için LM Testi uygulanacaktır.

Tablo 11. Birim Etkinin Sınanması: LM

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
4244.03	0.0000

$$H_0: M_i = 0$$

$$H_1: M_i \neq 0$$

H_0 hipotezi birim etkinin 0 olduğunu varsaymaktadır. Ancak En Çok Olabilirlik Testi sonuçlarına göre bu varsayım % 95 güven düzeyinde reddedilmiştir (Tablo 11). Buna göre modelde birim etkinin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 12. Zaman Etkisinin Sınanması: LM

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
0.00	1.0000

$H_0: X_t=0$

$H_1: X_t \neq 0$

Zaman etkisinin 0 olduğunu varsayan H_0 hipotezi En Çok Olabilirlik Testi sonuçlarına göre % 95 güven düzeyinde reddedilememiştir (Tablo 12). Buna göre modelde zaman etkisinin var olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özetle yapılan testler neticesinde modelin zaman etkisinin var olmadığı; fakat birim etkinin var olduğu tek yönlü bir model olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 13. Model Seçimi: Hausman Testi

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
18.93	0.0043

H_0 : Tesadüfi Etkiler Modeli Etkindir.

H_1 : Sabit Etkiler Modeli Tutarlıdır.

Modelde mevcut olan birim etkinin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğu konusu da önem kazanmaktadır. Bu etkinin sabit ya da tesadüfi olması modelde yer alan bağımsız değişkenlerin var olan birim etki ile korelasyonlu olup olmadığı anlamına gelmektedir. Bunun sınanması için de Hausman Testi yapılmıştır (Tablo 13). Test sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre Tesadüfi Etkiler Modeli etkin değildir. Bu sebeple kullanılacak modelin Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli olması uygun görülmüştür.

Tablo 14. Heteroskedasitenin Sınanması: Değiştirilmiş Wald Testi

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
94.19	0.0000

H_0 : Heteroskedasite Yoktur.

H_1 : Heteroskedasite Vardır.

Panel veri modellerinde hata teriminin birim içinde ve birimlere göre sabit varyanslı (homoskedastik), dönemsel ve uzamsal olarak korelasyonsuz (otokorelasyonsuz) ve birimler arası korelasyonsuz olduğu varsayılmaktadır.³⁰⁷ Buna göre varsayımlardan sapmaların mevcut olup olmadığı test edilmeli ve eğer sapma mevcutsa düzeltilmelidir. Varsayımdan sapmalardan ilk olarak heteroskedasite Değiştirilmiş Wald Testi ile test sınanmıştır (Tablo 14). Test sonucuna göre heteroskedasitenin olmadığı şeklindeki H_0 hipotezi % 95 güven aralığında reddedilmiştir. Bu durumda modelde heteroskedasite (hata terimlerinin varyansları birbirinden farklıdır) vardır.

Tablo 15. Otokorelasyonun Sınanması: Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri

Testin Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi	0.27	-
Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testleri	0.42	-

H_0 : Otokorelasyon Yoktur.

H_1 : Otokorelasyon Vardır.

Otokorelasyon testi için ise her iki testte de sadece test istatistiklerinin yer aldığı, olasılık değerlerinin verilmediği görülmektedir. Literatürde kritik değerler verilmemesine rağmen test istatistiklerinin 2'den küçük olması durumunda

³⁰⁷ Ferda Yerdelen Tatoğlu, **Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012, s.199.

otokorelasyonun önemli olduğu varsayılmaktadır.³⁰⁸ Buna göre modelde otokorelasyonun olmadığını iddia eden H_0 hipotezi reddedilmektedir (Tablo 15). Kısacası modelde otokorelasyon bulunmaktadır.

Tablo 16. Birimler Arası Korelasyonun Sınanması: Pesaran Testi

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
7.121	0.0000

H_0 : Birimler Arası Korelasyon Yoktur.

H_1 : Birimler Arası Korelasyon Vardır.

Birimler arası korelasyonun sınıandığı Pesaran Testi sonuçlarına göre de birimler arası korelasyonun olmadığını varsayan H_0 hipotezi % 95 güven düzeyinde reddedilmiştir (Tablo 16). Buna göre modelde birimler arası korelasyonun var olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 17. Nihai Model

lnige	Katsayılar	Driscoll ve Kraay Standart Hatalar	t-İstatistiği	Olasılık Değeri	Güven Aralığı (% 95)	
lnrky	0.1709	0.0086	19.86	0.000	0.1532	0.1885
lnrkyg	-0.1906	0.0109	-17.34	0.000	-0.2132	-0.1680
lnksh	0.0752	0.0196	3.83	0.001	0.0348	0.1156
lnkeh	0.0706	0.0092	7.65	0.000	0.0516	0.0896
dyy	0.0049	0.0008	6.18	0.000	0.0032	0.0065
gbo	0.0016	0.0005	3.10	0.005	0.0005	0.0028
Sabit	-1.7576	0.0389	-45.08	0.000	-1.8378	-1.6775
Gözlem Sayısı	F-Test İstatistiği	Olasılık Değeri	R^2			
756	315.83	0.0000	0.7126			

³⁰⁸ Tatoğlu, a.g.e., s.214.

Netice olarak yapılan testlerle varsayımdan sapmaların sınanmasıyla modelde hem heteroskedasite, hem otokorelasyon, hem de birimler arası korelasyon sapmalarının üçünün de mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu üç varsayımdan yola çıkılarak sapmaya karşı dirençli Driscoll ve Kraay sabit etkiler tahmincisi kullanılarak değişkenler düzeltilerek nihai model elde edilmiştir (Tablo 17). Bu doğrultuda oluşturulan modelimize ait denklem aşağıda belirtildiği gibidir:

$$\begin{aligned} \ln n_{it} = & \beta_0 + \beta_1 \ln rky_{it} + \beta_2 \ln rkyg_{it} + \beta_3 \ln ksh_{it} + \beta_4 \ln keh_{it} + \\ & \beta_5 dy_{it} + \beta_6 gbo_{it} + \mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

$$i = 1, \dots, 27 \text{ ve } t = 1, \dots, 28$$

Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisi kullanılarak varsayımlardan sapmaların düzeltildiği nihai modelde istatistiki olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır (*F-Testi*). Bununla birlikte modelde bağımsız değişkenlerin ve kontrol değişkenlerinin İGE üzerindeki etkisi tek tek sırandığında da benzer olarak istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar alınmıştır (*t-testleri*). Nihai modele göre İGE değişkeninde meydana gelen değişimlerin % 71,26'sının modele dâhil edilen değişkenlerde meydana gelen değişimlerden kaynaklanmakta olduğu söylenebilmektedir. Netice olarak 1990-2017 dönemi içerisinde ele alınan 27 en az gelişmiş ülke için elde edilen bulgular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

lnkry değişkeninin katsayısı pozitif olarak gözükmemektedir. Bu durumda diğer değişkenlere ilişkin tüm durumlar sabitken, toplam resmi kalkınma yardımlarında % 1'lik bir artış meydana geldiğinde insani gelişme endeksinde de % 0,17'lik artış meydana geleceği söylenebilmektedir.

lnkryg değişkeninin katsayısı ise negatif olarak gözükmemektedir. Bu durumda diğer değişkenlere ilişkin tüm durumlar sabitken, alıcı ülke GSMH'sı içerisinde resmi kalkınma yardımlarının payında % 1'lik bir artış meydana geldiğinde insani gelişme endeksinde de % 0,19'lik azalma meydana geleceği söylenebilmektedir.

Kontrol değişkenlerinden olan *lnksh* değişkeninin katsayısı pozitif olarak gözükmemektedir. Bu durumda diğer değişkenlere ilişkin tüm durumlar sabitken,

toplam kamu sağlık harcamalarında % 1’lik bir artış meydana geldiğinde insani gelişme endeksinde de % 0,075’lik artış meydana geleceği söylenebilmektedir.

Benzer olarak *lnkeh* için de yaklaşık aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu değişkenin de katsayısı pozitif olarak gözükmektedir. Bu durumda diğer değişkenlere ilişkin tüm durumlar sabitken, toplam kamu eğitim harcamalarında % 1’lik bir artış meydana geldiğinde insani gelişme endeksinde de % 0,07’lik artış meydana geleceği ifade edilebilmektedir.

Diğer kontrol değişkenleri olan *dyy* değişkeninin de katsayısı pozitif olarak gözükmektedir. Bu durumda diğer değişkenlere ilişkin tüm durumlar sabitken, doğrudan yabancı yatırımlarda 1 birimlik bir artış meydana geldiğinde insani gelişme endeksinde de % 0,49’luk artış meydana geleceği söylenebilmektedir.

Son kontrol değişkeni olan *gbo* için ulaşılan sonuçlar da benzerdir. Bu değişkenin de katsayısı pozitif olarak gözükmektedir. Bu durumda diğer değişkenlere ilişkin tüm durumlar sabitken, gelir büyüme oranında 1 birimlik bir artış meydana geldiğinde insani gelişme endeksinde de % 0,17’lik artış meydana geleceği ifade edilebilmektedir.

Son olarak modelin *sabit* katsayısı negatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda diğer değişkenler 0 kabul edildiğinde, 27 ülke için 1990-2017 döneminde İGE değerinde yıllık olarak yaklaşık % 1,75 oranında düşme yaşanacağı söylenebilmektedir.

3.3. PANEL VERİ ANALİZİ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Panel veri analizi neticesinde modelden çıkan sonuçlar incelendiğinde hipotezimizi oluşturan RKY’nin yoksulluk üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığına ilişkin yorum yapabilmek mümkün hale gelmektedir. Ancak bu etkinin derecesi ve yönünü anlayabilmek için her bir değişken için ayrı olarak konuya bakmak gerekmektedir. Örneğin RKY tutarının artmasıyla, RKY’nin GSMH içerisindeki oranının artması yoksulluk üzerinde farklı sonuçlara yol açabilmektedir ya da

yardımlar dışında bağımlı değişkeni etkileyebilen kamu harcamaları da ayrı değerlendirildiğinde bir anlam kazanmaktadır.

Modelde yer alan 7 değişken, 27 ülke ve toplamda 756 gözleme ilişkin veriler değerlendirildiğinde, İGE üzerindeki değişikliklerin % 71'inin modelde yer alan değişkenlerle açıklanabilmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan testler neticesinde tek yönlü sabit etkiler modelinin kullanılması kararlaştırılmış ve standart sapmalardan ayıklanan model nihai halini almıştır. Modelden çıkan sonuçlar ışığında aşağıda yer alan değerlendirmeleri yapabilmek mümkündür.

Yoksulluğu ölçmede kullandığımız bağımlı değişken olan İGE ile açıklayıcı ana bağımsız değişken olan RKY tutarları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu da alıcı ülkeye gelen toplam RKY tutarının % 1 artmasının İGE değerinde % 0,17 oranında bir artış sağlayacağı anlamına gelmektedir. Gelir, sağlık ve eğitim verilerinin bir kombinasyonu olan İGE değerinin artması ise yoksullukta bir azalma anlamına geleceğinden kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluk üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Bir diğer bağımsız değişken olan GSMH'sı içerisinde resmi kalkınma yardımlarının payında ise negatif bir sonuca ulaşılmıştır. Buna göre bu paydaki her % 1'lik artış İGE değerinde % 0,19'luk bir azalmaya yol açmaktadır. Dolayısıyla yardıma olan bağımlılığın artmasının yoksulluğu arttırdığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Diğer bağımsız kontrol değişkenleri için ise tüm değerler pozitif bulunmuştur. Bu da İGE üzerinde arttırıcı bir etkiye sahip oldukları anlamına gelmektedir. Kamu sağlık harcamaları ve kamu eğitim harcamalarında % 1'lik bir artışın İGE üzerinde sırasıyla % 0,075'lik ve % 0,07'lik bir artışa yol açacağı söylenebilmektedir. Bu da insani gelişmişliğin artmasında ve yoksulluğun azalmasında yardımlar dışında ulusal hükümet harcamalarının da etkili olduğunu göstermektedir. Benzer sonuçlar doğrudan yabancı yatırımlar ve gelirden büyüme için de geçerlidir. Buna göre bahsi geçen değişkenlerdeki bir birimlik bir artışın İGE üzerinde sırasıyla % 0,49 ve % 0,17'lik bir artış sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Modelden çıkan bir diğer önemli sonuç ise sabit katsayısının verdiği negatif değer olmuştur. Buna göre tüm değişkenler 0 kabul edildiğinde 28 yıllık veriler ışığında 27 ülkenin İGE değerinde yıllık olarak yaklaşık % 1,75 oranında düşme kaydedileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç İGE üzerinde diğer değişkenlerin mevcut etkisi göz ardı edildiğinde karşılaşılabilecek durumu ifade etmektedir. Bu durum tersten okunduğunda model için seçilen değişkenlerin İGE üzerinde arttırıcı şekilde etkili olduğu, bu değişkenler olmadan İGE değerinin azaltıcı bir eğilim izleyeceği söylenebilmektedir. Dolayısıyla kullanılan değişkenler ile yoksulluğun artması ya da azalması arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur.

Modelden ulaşılan sonuçlarla literatürde yer alan benzer çalışmaların sonuçları kıyaslandığında çoğunlukla aynı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Yoksulluğu ölçmede mutlak yoksulluk verileri yerine refah göstergelerini kullanan önemli çalışmalardan biri olan Morrissey (2004) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda yardımların refahı arttırıcı bir etkisi olduğu görülmüş, ancak bu artışta kamu harcamalarının etkisine dair kuvvetli kanıtlar bulunamamıştır.³⁰⁹ Bu sonuçtan farklı olarak çalışmamızda hem yardımların hem de kamu harcamalarının yoksulluğun azalması üzerinde etkisi olduğu görülmüştür.

Yardımların refahı arttırıcı ve yoksulluğu azaltıcı bir etkisi olduğuna dair benzer sonuçlara ulaşan diğer çalışmalar arasında Burnside ve Dollar (1998)³¹⁰, Arvin ve Barillas (2002)³¹¹, Asra vd. (2005)³¹², Masud ve Yontchva (2005)³¹³, Mosley ve Suleiman (2007)³¹⁴, Mishra ve Newhouse (2009)³¹⁵, De ve Becker (2015)³¹⁶ ile Woldekidan (2015)³¹⁷ gösterilebilmektedir. Bu çalışmaların ortak özellikleri yoksulluğu ölçmede İGE, sağlık ve eğitim göstergeleri gibi refah değişkenlerini dikkate almış olmalarıdır. Ayrıca son ikisi hariç hepsinin en az 10 yıllık bir dönemde 20'den fazla ülke üzerinde panel veri analizini tercih etmiş

³⁰⁹ Morrissey, **a.g.e.**, s. 1-30.

³¹⁰ Burnside & Dollar, **a.g.e.**, s.1-21.

³¹¹ Arvin & Barillas, **a.g.e.**, s. 2151-2156.

³¹² Asra vd., **a.g.e.**, s. 1-30.

³¹³ Masud & Yontcheva, **a.g.e.**, s. 1-32.

³¹⁴ Mosley & Suleiman, **a.g.e.**, s. 139-158.

³¹⁵ Mishra & Newhouse, **a.g.e.**, s. 855-872.

³¹⁶ De & Becker, **a.g.e.**, s. 1-49.

³¹⁷ Woldekidan, **a.g.e.**, s. 59-71.

olmaları ve çalışmamızda kullanılan değişkenlerle uyumlu değişkenler tercih etmeleri oldukça önemlidir. Netice olarak çok farklı ülke grupları üzerinde yapılan araştırmalarla benzer sonuçlara ulaşılması, sonuçların doğruluğunu kuvvetlendirmektedir.

En nihayetinde, Model'den çıkan sonuçların üç başlık altında değerlendirilebilmesi mümkündür. Bunlardan birincisi yoksulluğun azaltılması ve refahın arttırılmasında yardımların rolüdür. İkincisi yardımların bağımlılığa yol açarak yoksulluğa olumsuz etkide bulunması ve üçüncüsü de yardımların kamu harcamalarıyla desteklenmesi gerekliliğidir.

3.3.1. RKY'nin Yoksulluğun Azaltılması ve Refahın Arttırılmasındaki Rolü

Yardımların yoksulluğun azaltılması ve refahın arttırılmasındaki rolü Model'den çıkan sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde ilk olarak yoksulluğu ölçmede kullanılan parametrelere ilişkin tartışmalara bakmak gerekmektedir. Yoksulluğun ölçülmesinde çoğunlukla “gelir” parametresini kullanmak tercih edilmektedir. Ancak gelirin refah için gerekli görülen her şey olduğu anlamına gelmediği kabul edilmektedir.³¹⁸ Belirli bir beslenme ihtiyacının asgari tutarının maliyetinin ya da kalori hesabının yoksulluğun ölçülmesinde dikkate alınması yoksulluğun göreceli boyutunu ve sosyal içermeye ilişkin endişeleri göz ardı etmektedir. Bunun yerine hem ekonomik hem de sosyal refahı yansıtmak için mutlak ve göreceli yoksulluğu birleştiren bir yaklaşım ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.³¹⁹ Burada bir alternatif olarak İGE değerlendirilebilmektedir.

Konuyla ilgili literatürün büyük kısmı yardımın ekonomik büyümeyi destekleyip desteklemediğine odaklanmış durumdadır. Ancak, kalkınma yardımlarının büyük çoğunluğu büyümeyi değil, yoksulluğu azaltma ve insani gelişme de dâhil olmak üzere diğer kalkınma hedeflerini teşvik etmek için

³¹⁸ Martin Ravallion, **The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy**, New York, Oxford University Press, 2016, s. 13.

³¹⁹ Martin Ravallion, **On Measuring Global Poverty**, Working Paper 26211, Cambridge, National Bureau of Economic Research, 2019, s. 23-24.

çabalamaktadır. Büyüme önemli olmakla birlikte diğer hedeflere ulaşmak için önemli olan tek şey olarak görülmemektedir. Toplam büyümenin yoksulluk üzerindeki etkileri, özellikle kalkınma yardımı ile de düzeltilmesi hedeflenen gelir ve gelir dışı eşitsizliklerle ilgili bir dizi faktöre bağlı durumdadır. İnsani gelişme büyük ölçüde sağlık, eğitim ve sosyal koruma için daha iyi kamu hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmasına bağlı bulunmaktadır. Bunların hepsi kalkınma yardımlarının odağında yer almaktadır. Ayrıca, kalkınma yardımları bu ve diğer hedefleriyle alıcı devletin tüketimi üzerinde yatırımlardan (kamu veya özel) çok daha etkili olmaktadır.³²⁰

RKY ile ilgili birden fazla ülkeyi ele alan ekonometrik çalışmalarının çoğu, ekonomik büyümenin artırılmasında yardımın etkinliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Son yıllarda ise bağışçılar yardımları yoksulluğu azaltmak için kullanma hedefine daha fazla önem vermişlerdir. Yoksullukla ilgili karşılaştırmalı ülke verileri son derece az olduğundan ve var olan veriler ülkeler arasında sadece sınırlı karşılaştırılabilirlik imkânı sunduğundan yardımın doğrudan yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmak kolay olmamaktadır. Ancak dolaylı bir yaklaşım olarak ülkeler arasında yoksulluk düzeyleri ile toplam insan refahı düzeyleri arasındaki güçlü korelasyondan faydalanmak mümkündür. Böylece ülkeler arası verileri kullanarak, özellikle İGE ile ölçülen toplam insan refahının iyileştirilmesinde yardımın etkinliğini araştırmak mümkün hale gelmektedir. Şüphesiz İGE yoksulluk veya yoksunluğun bir ölçütü değildir, ancak bu tür önlemlerle ilişkili olduğundan, araştırmalarda yoksulların refahını arttırmada yardımların etkisi dikkate alınmaktadır.³²¹ Yaşam standartlarındaki iyileşme ile yoksulluğun azalması arasında doğru orantılı bir ilişki bulunduğu ifade edilmektedir. Yapılan çalışmalar ortalama yaşam standartlarındaki büyüme hızı ile mutlak yoksulluğun düşme hızı arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca bu ilişkinin ve yoksulluğu azaltıcı parametrelerin daha düşük yoksulluk sınırlarında daha güçlü olduğu belirtilmektedir.³²²

³²⁰ Ravallion, *The Economics of...*, a.g.e., s. 525.

³²¹ Gomanee vd., *a.g.e.*, s. 355–356.

³²² Martin Ravallion & Shaohua Chen, “What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution on Poverty”, *The World Bank Economic Review*, Vol. 11, No. 2, 357-382, s. 380.

Bu minvalde çalışmamızda İGE verileri kullanılmış ve en az gelişmiş ülke grubundan 27 tanesi dikkate alınmıştır. Model’de yer alan İGE verileri incelendiğinde 2017 yılı değerlerinin 0,35 ile 0,60 arasında değişkenlik gösterdiği görülmektedir. 0,35 ile en düşük puana sahip Nijer 189 ülke içerisinde sonuncu durumda bulunmaktadır. En yüksek puana sahip Bangladeş ise 135. sırada yer almaktadır.³²³ Gelişmiş ülkelerin puanlarının 0,90 seviyelerinde olduğu dikkate alındığında seçilen ülke grubunun yoksulluk durumu daha net anlaşılabilmektedir. Hâlihazırda bu ülkeler gelir (mutlak) yoksulluğu açısından da en yüksek oranlara sahip konumda bulunmaktadır. Örneğin Kongo Demokratik Cumhuriyeti % 76,6 (2012), Burundi % 71,8 (2013), Malavi % 70,3 (2016), Mozambik % 62,4 (2014), Lesotho % 59,7 (2010), Ruanda % 55,5 (2016), Benin % 49,5 (2005), Togo % 49,2 (2015), Nijer % 44,5 (2014) ve Uganda % 41,7 (2016) yoksulluk oranıyla en yüksek yoksulluk oranına sahip ülkelerin başında yer almaktadır.³²⁴

İGE değerlerinde 28 yıl içerisinde meydana gelen değişim analiz edildiğinde tüm ülkeler için düzenli bir artıştan söz etmek mümkündür (Tablo 8). Örneğin 1990-2017 arasında İGE değeri Benin için % 48, Burundi için % 40, Mozambik için % 109, Uganda için % 66 artış göstermiştir. Ancak bu artışın mutlak yoksulluk verilerinde bir düşme anlamına geldiğini söylemek mutlak yoksulluk verilerinin düzensiz ve eksik olmasından ötürü zordur. Bu nedenle çalışmamızda esas olarak yaşam standartlarını dikkate alan İGE dikkate alınmış ve mutlak yoksulluk değerleri göz ardı edilmiştir. İGE değerlerinde bahsedilen bu iyileşme üzerinde resmi kalkınma yardımlarının etkisi yaptığımız çalışmada olumlu bulunmuştur. Buna göre İGE değerlerindeki her % 0,17’lik iyileşme, RKY’deki her % 1’lik artış neticesinde sağlanmaktadır. Bu sonuç, yardımların yoksulluk üzerindeki olumlu etkisini gösterir niteliktedir.

Model’den çıkan bu sonuca göre RKY’nın yoksulluğa etkisinin olumlu ancak çok yüksek bir oranda olmadığı görülmektedir. Bu neticeyi toplam yardımların dörtte

³²³ UNDP, “Human Development Index (HDI)”, (Çevrimiçi) <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506>, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020.

³²⁴The World Bank, “Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population) (SI.POV.DDAY)”, (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&Topic=11#>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2020.

üçünü teşkil eden ikili yardımların belirtildiğinin aksine çok da başarılı olmadığına dair görüşlere dayanarak açıklamak mümkündür. Ülke tercihinde gerçek ihtiyaçlar veya etkinlikten ziyade tarihsel bağların etkili olması, ülkelerin stratejik hedefleri ve dış politika tercihleri, şart koşulan ekonomik imtiyazlar ve alıcı ülkenin yardımları değerlendirebilme kapasitesi yardımların yoksulluk üzerindeki etkisini azaltan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu konuda yapılan bir çalışma, bu unsurların yardımların gerçek etkisini % 15 - % 30 oranında azalttığını gösteren tahminleri rapor etmektedir.³²⁵

3.3.2. RKY'nin Bağımlılığa Yol Açarak Yoksulluğu Olumsuz Etkilemesi

Modelden çıkan bir diğer önemli sonuç da *yardımların bağımlılığa yol açarak yoksulluğa olumsuz etkide bulunmasıdır*. Yardım bağımlılığı kavramı bir ülkenin öngörülebilir bir gelecek için yardımların yokluğunda objektif hedefine ulaşmayacak durumda olması şeklinde açıklanabilmektedir. Bir başka ifadeyle bir ülkenin, dış yardım fonu ve uzmanlığı olmadan, yerel hükümetin çeşitli operasyonlar ve başlıca kamu hizmetlerinin sağlanması gibi temel işlevlerinin çoğunu yerine getiremediği bir durumdur. Yüksek yardım seviyelerinin mutlaka “kötü” olduğunu söylemek doğru değildir. Burada önemli olan yardım alan ülkenin kalkınma hedeflerine doğru ilerlemede yardıma bağımlı kalmadan faaliyetlerini yürütebilmesidir.³²⁶

Hem teorik hem de ampirik literatürün gözden geçirilmesiyle, yoksulluğun azaltılmasında dış yardımların etkinliğine ve yardım bağımlılığına ilişkin tartışmaların devam etmekte olduğu ve konunun genel kabul görmüş bir teoriye oturtulamadığı görülmektedir. Çeşitli teoriler ileri sürülmüş olsa da bunların her biri ağır şekilde eleştiriye uğramıştır. Ampirik çalışmaların sonuçları incelendiğinde iki farklı düşünce akımının varlığından söz etmek mümkündür. İlk görüşe göre dış yardımlar kendisine oluşturduğu bağımlılık ile kısır bir yoksulluk ve kalkınma

³²⁵ Ravallion, *The Economics of...*, a.g.e., s. 521-522.

³²⁶ Deborah Bräutigam, *Aid Dependence and Governance*, Stockholm, The Expert Group on Development Issues (EGDI), 2000, s. 9.

döngüsüne yol açmaktayken, diğer görüşe göre de alıcı gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasında ve yaşam kalitesinin artırılmasında çeşitli dış yardım kanallarının olumlu etkisi bulunmaktadır.³²⁷ Bazı çalışmalar da resmi kalkınma yardımlarının alıcı ülkelerde daha fazla yatırım yapılmasını sağladığını ancak bunun çoğunlukla yüksek RKY/GSMH (yardım bağımlılığı) oranını düşürmede kuvvetli olmadığını göstermektedir.³²⁸

Resmi kalkınma yardımlarının alıcı ülkede yardım bağımlılığına yol açtığına dair eleştiriler modelimizden çıkan sonucu destekler şekildedir. Modelde görüleceği üzere alıcı ülkenin GSMH'si içerisinde yardımların oranı arttıkça o ülkenin yardıma olan bağımlılığı da artmakta ve insani gelişmişlik göstergeleri negatif bir seyir izlemeye başlamaktadır. Öyle ki yardımların alıcı ülkenin GSMH'si içerisindeki payında gerçekleşen her % 1'lik artış İGE değerinde % 0,19'luk bir azalma ile neticelenmektedir. Bu da o ülkenin refah seviyesinin yardımlara bağımlı bir şekilde gelişme kaydettiği ve yardımlar olmadığı takdirde bu refah seviyesinde gerileme olacağı anlamına gelmektedir. Bu problem ise o ülkenin refah seviyesini geliştirmesine yarayacak yatırımları kendi başına yapmakta yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu da modelimizden çıkan ve aşağıda yer verilecek olan üçüncü sonucu destekleyen bir neticedir.

Yardım bağımlılığı konusunda yardımların aşırı bir düzeye ulaşmasının alıcı ülkenin ekonomisini bozarak, yardıma bağlı düşük büyüme ekonomisine yol açabileceği de ileri sürülmektedir.³²⁹ Ayrıca bunun yoksulluk döngüsünü sürdüreceği ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı rayından çıkaracağı da savunulmaktadır.³³⁰ Hansen ve Tarp (2000) tarafından yapılan bir araştırmada ise optimum yardım miktarının alıcı ülkenin GSMH'sinin yaklaşık % 10-20'si olduğu ve bu noktanın ötesinde yardım bağımlılığının artan bir sorun haline geldiği gösterilmektedir.³³¹

³²⁷ Edmore Mahembe & Nicholas M. Odhiambo, "On the Link Between Foreign Aid and Poverty Reduction in Developing Countries", **Revista Galega de Economía**, Vol. 26-2, 2017, 113-132, s.124.

³²⁸ Ravallion, **The Economics of...**, a.g.e., s. 526.

³²⁹ Hristos Doucouliagos & Martin Paldam, "Aid effectiveness on accumulation: A meta study", **KYKLOS**, 59 (2), 2006, 227-254, s. 232.

³³⁰ Moyo, **a.g.e.**, s. 28.

³³¹ Hansen & Tarp, **a.g.e.**, s. 393.

Modelimizde yer alan ülkelerin RKY/GSMH oranları incelendiğinde 1990 yılından bu yana ciddi bir düşme yaşandığı görülebilmektedir. 2017 yılında 27 ülkeden 19 tanesinin RKY/GSMH oranı % 10'un altında yer almaktadır. 1990 yılı için ise sadece 6 ülke % 10'un altında yer alabilmiştir. Bu haliyle söz konusu ülkeler için yardıma olan bağımlılığın azalmakta olduğu ifade edilebilmektedir.

Tablo 8'de görülebileceği gibi Model'deki en yüksek RKY/GSMH oranına sahip ülkelerin başında % 28,4 ile Orta Afrika Cumhuriyeti, % 24,7 ile Burundi, % 23,5 ile Malavi yer almaktadır. 1990-2017 döneminde RKY/GSMH oranında en fazla düşme kaydeden ülkelerin başında ise % 87,8 ile Sudan, % 84,8 ile Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti ve % 82,8 ile Tanzanya yer almaktadır. Ancak bu dönem zarfında tüm ülkeler için düşme kaydedildiğini söylemek zordur. Öyle ki % 189,1 ile Haiti, % 114,7 ile Sierra Leone ve % 62,2 ile Orta Afrika Cumhuriyeti RKY/GSMH oranlarında artış yaşanan ülkelerin başında yer almıştır. Bu ülkelerden Haiti ve Sierra Leone aynı zamanda en düşük İGE gelişme oranına sahip ülkelerin başında yer almaktadır. Ancak Sierra Leone ise yüksek RKY/GSMH oranına rağmen bu dönem aralığında İGE değerinde % 52'lik bir artış kaydetmiştir. Aksi bir şekilde Lesotho, Togo ve Moritanya gibi ülkeler ise RKY/GSMH oranlarında % 70 seviyelerinde azalma kaydetmişken İGE gelişme oranları oldukça düşük seviyelerde ilerleme sağlamıştır. Bunu ele alınan zaman zarfında bu ülkelere gelen toplam RKY miktarında yaşanan azalmaya bağlamak mümkündür. Ancak bu örneklerdeki sonuçların tüm ülkeler için geçerli olduğunu söylemek ve genel bir yorum yapabilmek her ülkenin şartları ve politikaları farklı olduğundan sağlıklı olmayacaktır.

3.3.3. RKY'nin Kamu Harcamaları ile Desteklenmesi Gerekliliği

Model'den çıkan bir diğer önemli sonuç ise *yardımların kamu harcamalarıyla desteklenmesi gerekliliği*dir. Yardımların yoksullukla mücadelede etkili olabilmesi için sadece gelir odaklı olmaması, çeşitli refah hizmetlerini de hedeflemesi gerekmektedir. Literatürde yoksulların refahını arttırmada önemli olduğu kabul edilen birkaç farklı kamusal harcama kategorisi bulunmaktadır. Bunlar

içerisinde en güçlü olanları sağlık, eğitim ve sanitasyon gibi sosyal sektör harcamalarıdır.³³² Yardımlar yoluyla bu alanlara yatırım yapılması ve hizmetler sunulması önemli olmakla birlikte, alıcı devletlerin bu hizmetleri sürdürebilme ve geliştirebilme kapasitelerinin de geliştirilmesi önem arz etmektedir. Aksi halde yukarıda bahsi geçen yardım bağımlılığı söz konusu olmaktadır.

Yapılan bir araştırmada yardımların artmasıyla alıcı ülkedeki toplam harcamalar içerisinde dış yardımların payında da bir artış görüldüğü ortaya konulmuştur. Ancak yardımların kamu harcamalarına etkisi için bir belirsizlik söz konusudur. Daha az yardım alan ülkelerin kamu harcamalarının yüksek olabildiğine dair örnekler mevcut bulunmaktadır.³³³ Bu da daha fazla yardımın daha faydalı olacağı anlamına gelmediğini göstermektedir. Yardımların etkin bir şekilde kullanılması ve kamu harcamalarını artırıcı yönde olmasının insani gelişmişliğin artmasında ve yoksulluğun azaltılmasında etkili olacağını söylemek mümkündür.

Yapılmış çalışmalar incelendiğinde yardımların yoksulluk üzerindeki etkinliğinin genellikle kamu finansmanına etkisiyle değerlendirildiği görülmektedir. Bütçe kısıtlamalarının yumuşatılmasıyla yardımlar sağlık ve eğitim gibi sosyal sektörlerde yoksullara daha fazla yarar sağlayacak olan harcamaların daha yüksek düzeyde olmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca yardımların doğrudan sosyal sektörleri hedeflemesi halinde harcamaların da doğrudan artması sağlanabilmektedir. Bu şekillerde sosyal harcamaların finanse edilmesiyle, yardımların insanların hayatta kalma süresi veya yetişkin okuryazarlığı gibi göstergelerle ölçülen insani gelişmeyi artırması beklenmektedir.³³⁴

Temel amacı yoksulluğun azaltılması olan kalkınma yardımları yoksul ülkelerde tüketimi desteklemek yoluyla da sosyal göstergelerde iyileşmelere yol açabilmektedir. Eğitim ve sağlık harcamalarını içeren çok geniş bir yelpazede yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olan sosyal refah harcamalarının artması,

³³² Gomanee vd., **a.g.e.**, s. 357.

³³³ Howar Pack & Janet Rothenberg Pack, "Foreign Aid and the Question of Fungibility", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 75, No. 2, May, 1993, 258-265, s. 264.

³³⁴ Patrick Guillaumont & Laurent Wagner, **Aid effectiveness for poverty reduction: lessons from cross-country analyses, with a special focus on vulnerable countries**, Fondation pour les études et recherches sur le développement international, Working Paper 96, March 2014, s. 14.

ekonometrik çalışmalarla kolayca ölçülemeyecek bir şekilde büyümeyi çok uzun vadede destekleyebilmektedir. Birçok çalışma bu konuda farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bu çalışmalar ikili yardımların % 50-75'i arasında bir oranda hükümet tüketimini finanse ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, ampirik çalışmalar neticesinde hükümet tüketiminin büyüme üzerinde güçlü bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Bu konuda bazı çalışmalar olumsuz bir etki bulurken, diğerleri ilişki değerini sıfır olarak tespit etmiştir. Ancak bu çalışmalar tüketimin sosyal harcamalar yoluyla yoksullara yardım edip edemeyeceği sorusunu da açık bırakmaktadır.³³⁵ Çünkü doğrudan yoksulluğun gelir dışı boyutlarını azaltmayı amaçlayan politikalar ve yatırımlar, yoksulların refahının artırılmasında ekonomik büyümeden daha önemli olabilmektedir. Örneğin, sağlık ve eğitim hizmetleri sunmak için kullanılan yardımlar, uzun vadede büyümeyi etkilemese bile potansiyel refahı hemen etkileyebilmektedir.³³⁶

Ayrıca kalkınma işbirliği faaliyetlerinin gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın sağlanması ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasında etkili olabilmesi için resmi kalkınma yardımlarının aynı zamanda kamu harcamalarında artış sağlayacak özel yardımlar, dış ticaret faaliyetleri, borç affı ve diğer bazı kanallar ile desteklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Böylece yardımlarla birlikte özellikle eğitim, sağlık, altyapı, sanayi ve kalkınmayı geliştirmek için uluslararası işbirliğinden gelen akımlar da kullanıldığında etkinin genellikle olumlu olduğu gösterilmektedir.³³⁷

Çalışmamızda yer alan kontrol değişkenleri olan kamu sağlık harcamaları ve kamu eğitim harcamalarındaki her % 1'lik bir artışın İGE üzerinde % 0,07 civarında bir artışa yol açtığı hesaplanmıştır. Bu da kamu harcamalarının refahın geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması açısından önemini kanıtlamaktadır. Benzer olarak yabancı yatırımlarda gerçekleşecek bir birim artış da İGE üzerinde % 0,49'luk bir artış

³³⁵ Burnside & Dollar, **a.g.e.**, s.10-11.

³³⁶ Gomanee vd., **a.g.e.**, s. 356.

³³⁷ Maria Carmen Guisan & Eva Aguayo & Pilar Exposito, "MDGs and international cooperation: An analysis of private and public aid and the role of education", **Handbook on the Economics of Foreign Aid**, Ed. B. Mak Arvin and Byron Lew, UK, Edward Elgar Publishing, 2015, s. 88. (ss. 82-89)

sağlamaktadır. Yabancı yatırımların ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırması ve kamu yatırımlarını desteklemesi yoluyla İGE üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca RKY ve kamu harcamaları dâhil olmak üzere tüm bu değişkenlerin etkisi 0 kabul edildiğinde İGE'nin yıllık yaklaşık % 1,75 azalma kaydedeceği modelin bir diğer önemli sonucudur. Buradan RKY'nin kamu harcamaları ve ekonomik büyümeyi destekleyici faaliyetlerle bir bütün olarak daha etkili olacağı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Netice olarak yardımların eşitsizliklerin hafifletilmesi ve yoksulların içinde bulundukları kötü durumun iyileştirilmesinde önemli yoksullukla mücadele reformları arasında yer aldığı görülmektedir. Özellikle eğitime erişimin iyileştirilmesi, geliri, istihdamı ve sosyal güvenliği artırıcı faaliyetlerde bulunulması ve sağlık hizmetinin herkesin erişebileceği şekilde sunumuna destek olunması yapılanlar arasında gösterilebilmektedir. Bunun sağlanmasında “diğerlerine yardım etmek” hedefi doğrultusunda doğrudan yoksul insanların gerçek refah seviyesini arttırmak amaçlanmaktadır.³³⁸ Bu hedefin bir parçası olarak kalkınma işbirliği faaliyetleri de zengin ulusların az gelişmiş toplumların refahını artırma çabaları gösterilebilmektedir. Uyguladığımız modelde de çıkan sonuç bunu destekler şekilde olmuştur. Özellikle gelir artışı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin artışı içeren refah göstergelerinde görülebilen iyileşme diğerlerine (en az gelişmiş ülkelere) yardım etme hedefinin başarılı bir şekilde işlediğini kanıtlamaktadır. Ancak bu durum yardımların oldukça etkili ve yeterli olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca yardımların etkili olmakla birlikte, ekonomik büyüme atılımları ve kamu harcamalarıyla desteklenmesi halinde daha da etkili olacağı anlaşılmaktadır.

³³⁸ Joseph E. Stiglitz, **Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?**, Çev. Ozan İşler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 354-355.

Literatürdeki çalışmaları da dikkate alarak, yardımların yoksulluğa etkisine dair genel bir yorum yapabilmek adına ulaşılan sonuçların şu şekilde özetlenmesi mümkündür:

- RKY'nin yoksulluğa olan etkisinin ölçülmesinde geliri ve ekonomik büyümeyi kullanan yöntemler eleştirilmekte ve son yıllarda refah göstergelerini kullanan araştırmalar artış göstermektedir.
- İGE doğrudan bir yoksulluk göstergesi olmasa da yoksulluğun insani boyutlarını ele alması ve yaşam standartlarındaki gelişme hızı ile mutlak yoksulluğun düşme hızı arasında güçlü bir ilişki bulunduğu dair kanıtların bulunması nedeniyle bağımlı değişken olarak tercih edilmiştir.
- RKY'lerin sadece gelir transferini değil; eğitim, sağlık, altyapı gibi birçok sosyal yatırımları da içermesi bağımlı değişken tercihinde İGE'nin önemini arttırmaktadır.
- Modelden ulaşılan sonuçlar neticesinde " H_0 : RKY'nin yoksulluk üzerinde etkisi bulunmaktadır" hipotezi sınanmış ve doğrulanmış; " H_1 : RKY'nin yoksulluk üzerinde etkisi bulunmamaktadır" hipotezi ise reddedilmiştir.
- RKY'nin miktar olarak artması insani gelişmişlik seviyesinin yükselmesinde ve yoksulluğun azalmasında olumlu bir etkiye sahiptir.
- RKY'nin alıcı ülke GSMH'si içerisindeki payının artması insani gelişmişlik seviyesinin artmasında olumsuz bir etkiye sahiptir. Böylelikle yoksulluğun insani açıdan artmasına yol açmaktadır.
- Yardımların miktar olarak artması olumludur, ancak alıcı ülkenin bu artışı doğru değerlendirmesi önem arz etmektedir. Yardımlar olmadığı ya da azaldığı takdirde yoksulluğun artışa geçmesi durumunda yardım bağımlılığından söz edebilmek mümkündür.

- Yardımların yoksulluk üzerinde olumlu etkisinin artması için eğitim ve sağlık gibi kamu sosyal harcamalarıyla desteklenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu açıdan yardımların kamu sosyal harcamalarının arttırılmasında alıcı devletin sürdürülebilir kalkınma kapasitesini destekleyici tarzda olması önemlidir.

SONUÇ

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusu özellikle son otuz yılda önceden olduğundan daha fazla dünya gündemini meşgul etmektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında yoksulluğun küreselleşme denilen süreçle birlikte gelir ve diğer kaynakların dağılımındaki artan adaletsizlik neticesinde derinleşmesi gelmektedir. Bu derinleşme ile birlikte yoksulluk belirli bir gelirden mahrum olmanın ötesinde sosyal, kültürel ve insani açıdan çok boyutlu bir mahrumiyet halini almıştır. Oluşan yeni küresel sistemden bazı kesimler kârlı çıkarken, geriye kalanların büyük çoğunluğu ise yoksullaşarak ya da yoksullukları katlanarak zararlı çıkmıştır. Son otuz yılda bu zarar gören kitle giderek azalsa da, bugün hala dünya nüfusunun % 10'u aşırı yoksulluk içerisinde bulunmaktadır. Ancak bu yoksulluğun gelir boyutunu ifade etmektedir. İnsani açılardan yoksulluğun daha yüksek seviyelerde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Yoksulluğun dünya gündemini meşgul etmesinin bir diğer sebebi özellikle 1990 sonrasında küresel sistemden kârlı çıkanların yoksulluğu çözülmesi gereken bir problem olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Önceleri yoksulluk yoksulların çözmesi gereken bir problem olarak görülmekteyken, artık gelişmiş ülkelerin de bunun çözümüne ortak olması gerektiği anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bunda yoksulluk oranlarının giderek artması ve yoksulluğun küresel bir problem haline gelmesiyle birlikte gelişmiş ülkelerin ahlaki sebepler ya da kamuoyu baskısı gibi gerekçelerle kendilerini sorumlu hissetmeleri etkili olmuştur. Duyulan bu sorumluluk neticesinde uygulanan politikalar da çeşitli olmuştur. Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar şartlı yardım faaliyetleriyle tartışmalı da olsa yoksul ülkeleri finansal açıdan desteklemişken; UNDP ve OECD gibi kurumlar da üyesi olan ülkeleri yönlendirici hedefler belirleyerek etkili olmuşlardır.

Küresel yoksullukla mücadelede bahsedilen uluslararası kuruluşların faaliyetleri yanında çok sayıda resmi, özel ve gönüllü faaliyetlerden de söz etmek mümkündür. RKY, mikrofinans uygulamaları, sosyal sorumluluk faaliyetleri ve sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele konusunda son yıllarda etkili olduğu görülebilmektedir. Çalışmamız kapsamında ele alınan kalkınma işbirliği faaliyetleri

de ulusal hükümetlerce yoksul ülkelere sağlanan resmi kalkınma yardımlarını ifade etmektedir. RKY düşük gelirli veya orta gelirli ülkelere yapılan, temel olarak kalkınma amaçlı ve yüksek derece imtiyazlı finansal ödemelerden oluşmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerin resmi kalkınma ajansları vasıtasıyla koordine edilen bu faaliyetler diğer yoksullukla mücadele araçlarına kıyasla daha yenidir. İlk örneklerine İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde rastlansa da günümüz anlamında faaliyetlerin 1990 sonrasında görüldüğünü söylemek mümkündür. 2015 yılından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ise kalkınma işbirliği faaliyetlerine atfedilen önem artmış ve faaliyetler daha da hızlanmıştır.

Kalkınma işbirliği faaliyetleri amaçları ve kullandıkları yöntemler bakımından eleştiriye uğramaktadır. Özellikle yardımda bulunan ülkenin asıl amacının kendi ticari ve siyasi çıkarlarını pekiştirmek olduğu düşüncesi eleştirilerin odağında yer almaktadır. Ayrıca yardımların şartlı olması, hibe yerine kredilere ağırlık verilmesi ve yoksulluğu azaltmada etkisiz sektörlerde kullanılması gibi eleştiriler de görülebilmektedir. Ancak tüm bunlar kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksullukla mücadelede etkisiz ve önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Eğitim, sağlık, kamu altyapı gelişimi, tarım ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi, gıda güvenliğinin artırılması ve acil durumlarda insani yardımların sunulmasında kalkınma işbirliği faaliyetleri oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Yardımların çoğunlukla en yoksul kesimlere ve kırılgan durumdaki bölgelere yapılması küresel yoksullukla mücadelede sahip olduğu önemi arttırmaktadır. Bu durumda yardımların doğru yere, doğru zamanda ve doğru şartlarda yapılması durumunda maksimum etkiye sahip olacağını söylemek mümkündür.

Günümüzde kalkınma işbirliğinin durumu incelendiğinde Dünya Bankası, IMF, OECD-DAC, AB, G-20 ve benzeri çok büyük aktörlerin yanı sıra, onlarca bölgesel ve uluslararası çok taraflı kuruluşun, ikili kalkınma ajansları ve büyük devlet dışı aktörlerin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ancak kalkınma işbirliği faaliyetlerinin merkezinde asıl olarak ikili yardımları gerçekleştiren bağışçı ülkelerin resmi kalkınma ajansları yer almaktadır. Hemen her gelişmiş ülkenin bünyesinde bulunan resmi kalkınma ajansları sunmuş oldukları milyarlarca ABD doları yardım

ile yoksul ülkelerin kalkınmasında önemli bir konumda bulunmaktadırlar. Ancak bu yardımların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Öyle ki BM'nin bir ülkenin brüt milli gelirinin en az % 0.7'sinin RKY katkılarına harcanmasına dair hedefine ulaşabilen ülke sayısı henüz yediyi geçememiştir. Bu da yardımların nicelik bakımından oldukça geride kaldığını göstermektedir. Nitelik bakımından ise yardımların ağırlıklı olarak sosyal altyapı ve hizmetlere, ekonomik yatırımlara ve insani yardımlara yoğunlaştığı görülmektedir. Yaklaşık beşte dördü hibelerden oluşan yardımların son yıllarda kredi olarak verilme eğiliminden artış söz konusudur.

Kalkınma işbirliği faaliyetleri hakkında önemli bir husus da yoksullukla mücadele açısından etkinliğidir. Burada yardımların ilgili alanlara yönlendirilmesi, etkili ve verimli kullanılması ile sürdürülebilir olması önem kazanmaktadır. Ancak bu konularda uzlaşmaya varılmış bir anlayış söz konusu değildir. Yardımların büyümeyi teşvik ederek yoksulların içinde bulundukları durumdan çıkmalarına imkân sağladığı, yalnız doğru koşullarda kullanıldığında yoksulluğu azaltabileceği ve aksi bir şekilde yardımların bir yolsuzluk kaynağı olduğu ve kalkınmayı desteklemediği görüşleri kalkınma işbirliği faaliyetleri açısından yaygın olan kanaatlerden bazılarıdır. Bunlardan her biri kendi içerisinde haklılık payı taşımakla beraber tüm ülkeler ve yardımlar için geçerli olduklarını söylemek doğru değildir. Bunu sınamak için yapılacak çalışmalar oldukça önem taşımaktadır.

Yardımların etkinliği ya da yoksullukla mücadeleye olan etkisinin ölçülmesi konusunda da ortak bir zemin bulunmamaktadır. Yardımların yoksulluğa olan etkisinin ölçülmesi çeşitli açılardan zorluklar barındıran bir alandır. Öncelikle bu etkinin ölçülmesi için kullanılacak yöntem ve araçlarda bir standart bulunmamaktadır. Bir diğer zorluk ise ölçmede kullanılacak güvenli verilere ulaşmada yaşanan zorluklardır. Çoğu en az gelişmiş ülke seviyesinde bulunan aşırı yoksul ülkelere ait düzensiz ve eksik bilgiler yardımların etkisini ölçmede yanıltıcı olabilmektedir. Bu sebeple literatürde konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde hemen her birinin farklı örneklem ve değişkenlere farklı metotlar uyguladığı görülmektedir.

En doğru metodu ve değişkenleri tespit edebilmek adına çalışmamızda konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yer almış ve bu çalışmalar çeşitli

niteliklerine göre tasnif edilmiştir. İlk grupta yer alan çalışmalar yardımların yoksulluğa olan etkisini dolaylı olarak ölçen ve ekonomik büyüme verilerini kullanan araştırmalardır. İkinci grupta yer alan çalışmalar ise yardımların yoksulluğa etkisini doğrudan ölçmeye çalışan ve genellikle yoksulluk ile ilgili değişkenlerin bağımlı olarak yer aldığı araştırmalardır. Bu araştırmalar da kendi içerisinde yardımların etkisini ekonomik veriler üzerinden ölçmeye çalışan çalışmalar ve refah göstergeleri üzerinden çalışmalar şeklinde iki grupta incelenmiştir. Çalışmaların geneline bakıldığında yardımların yoksulluğa olan etkisinin olumlu olduğu görülmektedir. Ancak birçok çalışma bu olumlu etkinin yardımların doğru şartlar altında yapıldığı takdirde geçerli ve daha güçlü olacağı da vurgulanmıştır. Yardımların yoksulluğa etkisinin bulunmadığını ya da negatif yönde bir etkiye sahip olduğunu ifade eden çalışma sayısı ise oldukça azdır.

Bu verilerden faydalanılarak oluşturulan çalışmamızda yoksulluk oranlarının en üst seviyede olduğu en az gelişmiş ülkeler grubu üzerinde inceleme yapılması uygun görülmüştür. Gerek yardımların içeriğine uygunluğu gerekse sağlıklı verilere ulaşmada sunduğu imkân nedeniyle refah göstergeleri yardımların yoksulluk üzerindeki etkisinin ölçülmesinde tercih edilmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalardan faydalanılarak değişkenler oluşturulmuş ve bağımsız değişken toplam resmi kalkınma yardımı tutarı ile bu yardımların alıcı ülke GSMH'si içindeki payı seçilmiştir. Bağımlı değişken olarak belirlenen insani gelişmişlik endeksi verilerine ek olarak kamu sağlık harcamaları, kamu eğitim harcamaları, doğrudan yabancı yatırımlar ve GSYİH büyüme oranı kontrol değişkenleri olarak çalışmada yer almıştır. Bu değişkenler ışığında çoğu Afrika ülkesi olmak üzere toplam 27 en az gelişmiş ülkenin verisine ulaşılmış ve analiz bu ülkeler üzerinden yürütülmüştür.

Çalışmada “kalkınma işbirliği faaliyetleri yoksulluğun azaltılmasında etkili midir?”, resmi kalkınma yardımları arttıkça yoksulluk azalmakta mıdır?” ve alıcı ülke GSMH'si içerisinde RKY oranı arttıkça yoksulluk da azalmakta mıdır?” sorularına cevap aranmış ve yapılacak ekonometrik analizle sınanacak hipotezler “ H_0 : Resmi kalkınma yardımlarının yoksulluk üzerinde etkisi bulunmaktadır” ve “ H_1 : Resmi kalkınma yardımlarının yoksulluk üzerinde etkisi bulunmamaktadır”

şeklinde belirlenmiştir. Bu hipotezleri sınamak için öncelikle birim ve/veya zaman etkilerinin varlığı sınanmış, modelin sabit mi yoksa tesadüfi etkilere mi sahip olduğu test edilmiş, varsayımlardan sapmaların, otokorelasyonun ve birimler arası korelasyonun sınanmasında çeşitli testler uygulanmıştır. Son olarak Driscoll ve Kraay sabit etkiler tahmincisi kullanılarak elde edilen nihai model istatistiki olarak anlamlı çıkmış ve bağımlı değişkende meydana gelen değişmelerin % 71'inin modele dâhil edilen tüm değişkenlerde meydana gelen değişmelerden kaynaklanmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Modelden çıkan sonuçlar literatürdeki eşdeğer çalışmalar ile benzerlik göstermiştir. Buna göre yardımların insani gelişmişlik seviyesine olan olumlu etkisi ile yoksulluk üzerinde etkili olduğu kanıtlanmıştır. Böylece ana hipotez olan H_0 kabul edilmiş ve diğer hipotez reddedilmiştir. Bir değişken hariç modeldeki diğer değişkenlerin yoksulluk üzerindeki etkisi olumlu olarak ölçülmüştür. Olumsuz netice veren tek değişken ise alıcı ülke GSMH'sı içerisinde resmi kalkınma yardımlarının payının artması olmuştur. Ayrıca modelde yer alan değişkenlerin etkisi göz ardı edildiğinde yoksulluğun artışa geçeceği saptanmış ve seçilen değişkenlerin yoksulluğun artması ya da azalması arasında doğrudan bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yoksullukla mücadeledeki etkisi açısından resmi kalkınma yardımlarını ele alan araştırmamızdan çıkan sonuçların üç grup altında değerlendirilebilmesi mümkündür. İlk sırada yoksulluğun azaltılması ve refahın arttırılmasında yardımların rolü yer almaktadır. İkinci sırada yardımların bağımlılığa yol açarak yoksulluğa olumsuz etkide bulunması ve son olarak da yardımların kamu harcamalarıyla desteklenmesi gerekliliği bulunmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ve refahın arttırılmasında yardımların rolü incelendiğinde yoksulluğun gelir yokluğu demek olmadığı, gelirin refah için gerekli görülen her şey anlamına gelmediği ve insani gelişme için sağlık, eğitim gibi sosyal imkânların da gelişmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ele alınan ülke grubu insani gelişmişlik seviyeleri ve yoksulluk oranları açısından en alt düzeylerde bulunmaktadır. Ancak son 28 yılda tüm ülkeler için özellikle insani gelişmişlik seviyelerinde düzenli bir artış görülebilmektedir.

Araştırmamızda İGE değerlerindeki her % 0,17'lik iyileşmenin, RKY'deki her % 1'lik artış neticesinde sağlanmakta olduğu ölçülmüştür. Bu da yardımların insani gelişmişlik ve yoksulluk üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir.

Yardımların bağımlılığa yol açarak yoksulluğa olumsuz etkide bulunması sonucu değerlendirildiğinde yardımların belirli bir düzeyi aşması halinde alıcı ülkenin temel hizmetleri yürütmeye yardımlara bağımlı hale geleceği ve yardımlar olmaksızın bu hizmetleri yürütmekte zorluk yaşaması söz konusu olmaktadır. Optimum yardım miktarının alıcı ülkenin GSMH'sının yaklaşık % 10-20'si olduğu göz önüne alındığında incelenen ülkelerin yaklaşık üçte birinin yardım bağımlılığı tehdidi altında olduğu görülmektedir. Tüm ülke verileri analiz edildiğinde GSMH içerisinde yardımların payında gerçekleşen her % 1'lik artışın İGE değerinde % 0,19'luk bir azalma ile sonuçlanacağı ifade edilebilmektedir. Bu durumda yardımların bağımlılığa yol açmayacak şekilde doğru kanalize edilmesi ve kullanılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuncusu ve sonuç olarak yardımların kamu harcamalarıyla desteklenmesi gerekliliği incelendiğinde ise yardımların yoksullukla mücadelede etkili olabilmesi için eğitim, sağlık, altyapı, istihdam gibi kamu harcamaları ile desteklenmesi gerektiği görülmektedir. Bu şekilde devletlerin bu hizmetleri sürdürebilme ve geliştirebilme kapasiteleri de artmış olacak ve yardım bağımlılığı minimuma indirilmiş olacaktır. Çalışmamızda kamu sosyal harcamalarındaki her % 1'lik bir artışın İGE üzerinde % 0,07 civarında bir artışa yol açtığı ölçülmüştür. Ayrıca kamu harcamalarının artmasını sağlayan büyüme oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi değişkenler de İGE üzerinde pozitif bir etkiye sahip bulunmaktadır. Yardımların tüm bu değişkenlerle birlikte daha etkili olduğu ve tüm bu değişkenlerin etkisi 0 kabul edildiğinde İGE'nin yıllık yaklaşık % 1,75 azalma kaydedeceği sonucu yardımların kamu harcamalarıyla desteklenmesinin önemini ortaya koyar niteliktedir.

Özetle, bir yoksullukla mücadele yöntemi olarak kalkınma işbirliği faaliyetlerinin rolünü ve etkisini incelemeyi amaçlayan bu çalışma neticesinde kalkınma işbirliği faaliyetlerinin yoksulluğun azaltılmasında olumlu bir etkisinin olduğu ölçülmüştür. Ancak bu etkinin yardımların bağımlılığa yol açacak düzey ve

nitelikte olması halinde olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yardımların kamu harcamaları gibi kalemlerle desteklenmesi halinde daha etkili oldukları görölmüştür. Bu nedenle resmi kalkınma yardımlarının doğru koşullarda ve etkili bir şekilde sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun için yardımların yapıldıkları sektörün doğru tercih edilmesi, ekonomik büyüme ve kamu sosyal harcamalarının arttırılmasında alıcı devletin sürdürülebilir kalkınma kapasitesini destekleyici tarzda olması yoksullukla mücadeledeki etkinliği açısından gerekli görölmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, Daron, James A. Robinson: **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty**, London, Profile Books, 2012.
- Ahimbisibwe, Isaac, Rati Ram: “The contribution of millennium development goals towards improvement in major development indicators, 1990–2015”, **Applied Economics**, 51:2, ss. 170-180.
- Ak, Rengin, Armağan Türk, Berna Ak Bingül: “Yoksulluğun Ölçülmesi”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, ss.15-36.
- Aktel, Mehmet, Uysal Kerman, Yakup Altan: “Küreselleşme Sürecinde Yoksulluğun Değişen Yüzü”, **IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss.11-20.
- Ali, Abdiweli M., Hodan S. Isse: “An Empirical Analysis of the Effect of Aid on Growth”, **International Advances in Economic Research**, 2005, 11, ss. 1-11.
- Alkire, Sabina, Selim Jahan: **The New Global MPI 2018: Aligning with the Sustainable Development Goals**, New York, UNDP, 2018.
- Almeida, Leonor Champalimaud Ribeiro da Costa e: **The Effectiveness of Foreign Aid on Poverty Reduction: The Role of The Political Regime**, Porto, Universidade do Porto Faculdade de Economia, 2018.
- Alvi, Eskander, Aberra Senbeta: “Does Foreign Aid Reduce Poverty?”, **Journal of International Development**, 24, 2012, ss. 955-976.
- Antonio, José, Jonathan Glennie: **What is Development Cooperation**, 2016 Development Cooperation Forum Policy Briefs, No:1, New York, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2015.
- Arvin, B. Mak, “Foreign aid, poverty reduction, and democracy”, **Applied**

- Francisco Barillas: **Economics**, 34:17, 2002, ss. 2151-2156.
- Aslan, Halil Kürşad: “Dış Yardımların Türkiye’nin Yumuşak Gücüne Etkisi”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.75-100.
- Asra, Abuzar, Gemma Estrada, Yangseon Kim, M.G. Quibria: **Poverty and Foreign Aid Evidence From Recent Cross-Country Data**, ERD Working Paper No. 65, Manila, Asian Development Bank, 2005.
- Aykaç, Mustafa, Seyfettin Erdoğan, Özlem Tosuner: “Yoksullukla Uğraşmak ve Uluslararası Organizasyonlar”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 2, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, ss.227-236.
- Bakırtaş, Tahsin: **Ekonomik Kalkınma**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Ballard, Nadejda: **Globalization and Poverty**, United States of America, Chelsea House Publishers, 2006.
- Banerjee, Abhijit V., Esther Duflo: **Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty**, New York, Public Affairs, 2011.
- Benli, Abdurrahman, Bora Yenihan: “Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, ss.1-14.
- Bigsten, Arne, Sven Tengstam: “International Coordination and the Effectiveness of Aid”, **World Development**, Vol. 69, 2015 ss. 75-85.
- Biørn, Erik: **Econometrics of Panel Data: Methods and Applications**, Oxford, Oxford University Press, 2017.
- Blackmon, Pamela: “Rethinking Poverty through the Eyes of the International

- Monetary Fund and the WorldBank”, **International Studies Review**, Vol. 10, No. 2 (Jun., 2008), ss. 179-202.
- Boone, Peter: “Politics and the Effectiveness of Foreign Aid”, **European Economic Review**, 40, 1996, ss. 289-329.
- Bozan, Mahmut: “Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, ss.35-46.
- Bozkurt, Veysel: **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 7. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, 2011.
- Bräutigam, Deborah: **Aid Dependence and Governance**, Stockholm, The Expert Group on Development Issues (EGDI), 2000.
- Burnside, Craig, David Dollar: **Aid, the Incentive Regime, and Poverty Reduction**, The World Bank, Macroeconomics and Growth Group, 1998.
- Calderón, María Cecilia, Alberto Chong, Mark Gradstein: **Does Foreign Aid Help Reduce Income Inequality?**, Working Paper, No. 547, Washington, Inter-American Development Bank, 2006.
- Center for Global Development, “The Commitment to Development Index 2018”, (Çevrimiçi) <https://www.cgdev.org/commitment-development-index-2018>, Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2019.
- Center for Global Development, **The Commitment to Development Index 2018**, London, Center for Global Development, 2018.
- Chong, Alberto, Mark Gradstein, Cecilia “Can Foreign Aid Reduce Income Inequality and Poverty?”, **Public Choice**, Vol. 140, No. 1/2, Jul., 2009, ss.

- Calderon: 59-84.
- Chossudovsky,
Michel: **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, İstanbul, Çiviyazıları, 1999.
- Cisse, Amadou
Boubacar: “Tackling Poverty Reduction: The Role of the Islamic Development Bank”, **UN Chronicle**, Vol. XLV, No. 1, March 2008, (Çevrimiçi) <https://unchronicle.un.org/article/tackling-poverty-reduction-role-islamic-development-bank>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.
- Collier, Paul, David
Dollar: “Can the World Cut Poverty Half? How Policy Reform and Effective Aid Can Meet International Development Goals”, **World Development**, Vol. 29, No. 11, 2001, ss.1787-1802.
- COMCEC: **COMCEC Strategy: Making Cooperation Work for Building an Independent Islamic World**, Ankara, COMCEC Coordination Office, 2012.
- Cruz, Marcio, James
Foster, Bryce Quillin,
Philip Schellekens: **Ending Extreme Poverty and Sharing Prosperity: Progress and Policies**, Washington, World Bank Group, 2015.
- Cuenca-García,aa,
Eduardo, Angeles
Sánchezb, Margarita
Navarro-Pabsdorfa: “Assessing the performance of the least developed countries in terms of the Millennium Development Goals”, **Evaluation and Program Planning**, 72 (2019) ss. 54–66.
- Çeken, Hüseyin,
Şevket Ökten, Levent
Ateşoğlu: “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 2008, ss.79-95.
- Çelenk, Bengü: “Dış Yardımların Ulus Marka Değeri Oluşumuna Etkisi:

- Türkiye Örneği”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.153-169.
- Çeştepe, Hamza, Öner Genç: “Bretton Woods Kuruluşlarının Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ve Stratejileri”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, 2011, ss.51-73.
- Dağ, Mehmet: “İslam İşbirliği Teşkilatının Ekonomik ve Mali Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bitlis Uluslararası Sosyo-Ekonomik Araştırmaları ve Kalkınma Kongresi (USEAK-2018)**, 27-28 Eylül 2018, Bitlis, ss.237-249.
- Dalgaard, Carl-Johan, Henrik Hansen, Finn Tarp: “On The Empirics of Foreign Aid and Growth”, **The Economic Journal**, 114, June, 2004, ss.191-216.
- De, Rajlakshmi, Charles Becker: “The Foreign Aid Effectiveness Debate: Evidence from Malawi”, **AidData**, Working Paper 6, March, 2015, ss. 1-49.
- Dehesa, Guillermo de la: **What Do We Know About Globalization?: Issues of Poverty and Income Distribution**, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, ss.234-262.
- Dogra, Nandita: **Representations of Global Poverty: Aid, Development and International NGOs**, New York, I.B.Tauris & Co Ltd, 2012.
- Doğan, E. Muhsin ve Halim Tatlı: “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 1, 2014, ss.99-124.
- Doğan, Fazlı: “Avrupa Birliği’nin İnsani Yardımları: Kalite ve Etkililik

- Sorunu”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.576-598.
- Doucouliağos, Hristos, “Aid effectiveness on accumulation: A meta study”, Martin Paldam: **KYKLOS**, 59 (2), 2006, ss. 227-254.
- Durberry, Ramesh, “New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Norman Gemmell, Growth”, **CREDIT Research Paper 98/8**, 1998, ss.1-33. David Greenaway:
- Easterly, William, “Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Tobias Pfutze: Foreign Aid”, **Journal of Economic Perspectives**, Volume 22, Number 2, Spring 2008, ss.29-52.
- Easterly, William: “Can Foreign Aid Buy Growth?”, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 17, No. 3, Summer, 2003, ss. 23-48
- Easterly, William: “The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty”, **WIDER Discussion Paper**, No. 2001/102, The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), Helsinki, October 2001, ss.1-18.
- Ekanayake E. M., “The effect of foreign aid on economic growth in Dasha Chatrna: developing countries”, **Journal of International Business and Cultural Studies**, Volume 3, May, 2010, ss. 1-13.
- Fasanya, Ismail O., “Does Foreign Aid Accelerate Economic Growth? An Adegbemi B.O Empirical Analysis for Nigeria”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol. 2, No. 4, 2012, ss. 423-431. Onakoya:
- Gedikli, Ayfer: "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde

- Yoksulluk Olgusu ve Mücadele Yolları”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, ss.333-347.
- Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.
- Girma, Prof Haile: “The impact of foreign aid on economic growth: Emperical evidence from Ethiopia (1974-2011) using ARDL approach”, **Journal of Research in Economics and International Finance (JREIF)**, 4(1), ss. 1-12.
- Goklany, Indur M.: “Beşeri Refahın Küreselleşmesi”, **Küreselleşme Okumaları**, Ed. Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayınları, 2006, ss.87-126.
- Gomanee, Karuna,
Oliver Morrissey, Paul
Mosley, Arjan
Verschoor: “Aid, Government Expenditure, and Aggregate Welfare”, **World Development**, Vol. 33, No. 3, 2005, ss. 355–370.
- Gökgöz, Çağatay: **Kalkınma İşbirliğinin Yönetimi: Türkiye İçin Model Önerisi ve Uygulama Önerileri**, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015.
- Gruffydd Jones,
Branwen: **Explaining Global Poverty: A critical realist approach**, New York, Routledge, 2006.
- Guillaumont, Patrick,
Laurent Wagner: **Aid effectiveness for poverty reduction: lessons from cross-country analyses, with a special focus on vulnerable countries**, Fondation pour les études et recherches sur le développement international, Working Paper 96, March 2014.

- Guisan, Maria Carmen, Eva Aguayo, Pilar Exposito: “MDGs and international cooperation: An analysis of private and public aid and the role of education”, **Handbook on the Economics of Foreign Aid**, Ed. B. Mak Arvin and Byron Lew, UK, Edward Elgar Publishing, 2015, ss. 82-89.
- Haan, Arjan de: **Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.
- Hablemitoğlu, Şengül: **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, 2.Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005.
- Hajjar, Bandar: “From aid to empowerment: How IsDB helps in making the market work for development”, (Çevrimiçi) <https://www.isdb.org/news/from-aid-to-empowerment-how-isdb-helps-in-making-the-market-work-for-development>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.
- Halişçelik, Ergül: **Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksul Odaklı Büyüme**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2015.
- Hanlon, Joseph, Armando Barrientos, David Hulme: **Just Give Money to the Poor: The Development Revolution from the Global South**, Sterling VA, Kumarian Press, 2010.
- Emin, Emin: **Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu**, İstanbul, İNSAMER, 2018.
- Hansen, Henrik, Finn Tarp: “Aid Effectiveness Disputed”, **Journal of International Development**, 12, 2000, ss. 375-398.
- Harrison, Ann: “An Introduction”, **Globalization and Poverty**, Ed. Ann Harrison, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, ss.1-32.

- Held, David, Anthony
McGrew, David
Goldblatt, Jonathan
Perraton:
“Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür”;
Küreselleşme Okumaları, Ed. Kudret Bülbül, Ankara,
Kadim Yayınları, 2006, ss.161-192.
- Herzer, Dierk, Peter
Nunnenkamp:
“The effect of foreign aid on income inequality: Evidence
from panel cointegration”, **Structural Change and
Economic Dynamics**, 23, 2012, ss. 245–255.
- Hou Hong, Alex Ng,
Abdul Ghani Farinda,
Fock Kui Kan, Ai Ling
Lim, Teo Ming Ting:
“Poverty: Its Causes and Solutions”, **International
Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic,
Business and Industrial Engineering**, Vol:7, No:8, 2013,
ss.2471-2479.
- Hughes, Barry B.,
Mohammad T. Irfan,
Haider Khan vd.:
**Reducing Global Poverty (Patterns of Potential Human
Progress)**, University of Denver, Frederick S. Pardee
Center for International Futures, 2007.
- Hulme, David:
**Global Poverty: Global governance and poor people in
the post-2015 era**, New York, Routledge, 2015.
- Hulme, David:
Should Rich Nations Help the Poor?, Cambridge, Polity
Press, 2016.
- Hulme, David:
“Governing global poverty? Global ambivalence and the
Millennium Development Goals”, **Global Governance,
Poverty and Inequality**, Ed. Jennifer Clapp, Rorden
Wilkinson, New York, Routledge, 2010, ss.135-161.
- Ijaiya, Gafar T.,
Muftau A. Ijaiya:
“Foreign aid and poverty reduction in sub-Saharan Africa:
A cross-country investigation”, **South African Journal of
Economic and Management Sciences**, Vol 7, No 3, 2004,
ss. 542-552.
- ILO:
World Employment Social Outlook Trends 2019, ILO,

Geneva, 2019.

IMF: **Haiti : Poverty Reduction Strategy Paper**, Washington, IMF, 2014.

IMF: **IMF Annual Report 2018**, Washington, IMF, 2018.

Islamic Development Bank: “Sectors”, (Çevrimiçi) <https://www.isdb.org/what-we-do/sectors>, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2019.

Islamic Development Bank: **2018 Annual Report**, Jeddah, Islamic Development Bank, 2018.

Islamic Development Bank: **Update on the implementation of the Special Program for the Development of Africa (SPDA)**, Jeddah, Islamic Development Bank, 2015.

İncedal, Sümer: “Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara, 2013.

İSEDAK: “Uygulanmış Projeler / Yoksullukla Mücadele”, (Çevrimiçi) <http://www.comcec.org/pcm/uygulanmis-projeler/uygulanmis-projeler-yoksullukla-mucaadele/>, Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019.

İSEDAK: “Yoksulluğun Azaltılması”, (Çevrimiçi) <http://www.comcec.org/isbirligi-alanlari/yoksullugun-azaltilmasi/>, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2019.

Karaçay, Hatice: “Bretton-Woods Kuruluşları, New York Uzlaşısı ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 34, Sayı 1, 2016, ss.93-114.

- Karadeli, Cem: “Küreselleşme ve Dünya Düzenleri”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Der. Cem Karadeli, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2005, ss.3-24.
- Karagöz, Ferda: “Yoksullukla Mücadelede Dış Yardımın Etkinliği”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Karras, Georgios: “Foreign Aid and Long-Run Economic Growth: Empirical Evidence for a Panel Of Developing Countries”, **Journal of International Development**, 18, 2006, ss. 15-28.
- Kaşıkcı, Tamer: “Birleşmiş Milletler Kalkınma Sistemi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.462-485.
- Kaya Özçelik, Pınar: “Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, No 2, 2013, ss.417-431.
- Kaya, Ozgur, Ilker
Kaya, Lewell Gunter: “Foreign Aid and the Quest for Poverty Reduction: Is Aid to Agriculture Effective?”, **Journal of Agricultural Economics**, Vol. 64, No. 3, 2013, ss. 583-596.
- Keeley, Brian: **From Aid to Development: The Global Fight against Poverty**, Paris, OECD Publishing, 2012.
- Koray, Meryem: “Büyüyen Yoksulluk -Yoksunluk Sorunu Ve Sosyal Hakların Sınırları”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:42, Mart 2010, ss.1-31.
- Kosack, Stephen: “Effective Aid: How Democracy Allows Development Aid to Improve the Quality of Life”, **World Development**, Vol. 31, No. 1, 2003, ss. 1-22.

- Küresel Hedefler: “17 Hedefler İçin Ortaklıklar”, (Çevrimiçi) <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/hedefler-icin-ortakliklar/>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019.
- Küresel Hedefler: “Yoksulluğa Son”, (Çevrimiçi) <http://www.kureselhedefler.org/hedefler/yoksulluga-son/>, Erişim Tarihi: 07 Ocak 2019.
- Lancaster, Carol: **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, Chicago, The University of Chicago Press, 2007.
- Lavers, Tom: “Poverty Reduction and the Politics of Bilateral Donor Assistance”, **Pathways Developmental to Poverty Reduction**, Ed. Yusuf Bangura, London, Palgrave Macmillan, 2015, ss.98-121.
- Levinsohn, James, Margaret McMillan: “Does Food Aid Harm the Poor? Household Evidence from Ethiopia”, **Globalization and Poverty**, Ed. Ann Harrison, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, ss.561-596.
- Liebscher, Klaus: “Global development and stability: the challenge for international institutions”, **Global Development and Poverty Reduction: The Challenge for International Institutions**, Ed. John-ren Chen, David Sapsford, Cheltenham, UK, Edward Elgar, 2005, ss.53-58.
- Magnon, Kouassi Aziafo: “Foreign Aid, Inequality and Poverty: Is The Effect In Sub-Saharan Africa Different?”, **OpenSUIC Research Papers**, Paper 221, Southern Illinois University Carbondale, 2012, ss. 1-28.
- Mahembe, Edmore, Nicholas M. “On the Link Between Foreign Aid and Poverty Reduction in Developing Countries”, **Revista Galega de Economía**,

- Odhiambo: Vol. 26-2, 2017, ss. 113-132.
- Mallik, Girijasankar: “Foreign Aid and Economic Growth: A Cointegration Analysis of the Six Poorest African Countries”, **Economic Analysis & Policy**, Vol. 38, No. 2, September 2008, ss. 251-260.
- Masca, Mahmut,
Mehmet Karagül: “Küreselleşme’nin Aktörleri, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, **Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, 1.Cilt, 1-3 Şubat 2008, İstanbul, ss. 378-395.
- Masud, Nadia,
Boriana Yontcheva: “Does Foreign Aid Reduce Poverty? Empirical Evidence from Nongovernmental and Bilateral Aid”, **IMF Working Paper WP/05/100**, May, 2005, ss. 1-32.
- Mawdsley, Emma: **From Recipients to Donors: Emerging powers and the changing development landscape**, New York, Zed Books, 2012.
- Memiş, Hasan: “Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, Bahar 2014, ss.144-161.
- Metin, Banu: “‘Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından’ ‘Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine’ Dünya Bankasının Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı”, **Çalışma ve Toplum**, 2013/2, ss.211-234.
- Minasyan, Anna, Peter
Nunnenkamp,
Katharina Richert: “Does Aid Effectiveness Depend on the Quality of Donors?”, **World Development**, Volume 100, December 2017, ss. 16-30.
- Mishra, Prachi, David
Newhouse: “Does health aid matter?”, **Journal of Health Economics**, 28, 2009, ss. 855-872.

- Mollaahmetoğlu, Ebubekir: “Finansal Derinleşme: Türkiye’nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi”, **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı: 25, 2016, ss. 32-54.
- Morgenthau, Hans: “A Political Theory of Foreign Aid”, **The American Political Science Review**, Vol. 56, No. 2, Jun., 1962, ss.301-309.
- Morrissey, Oliver: “Aid and Poverty in Sub-Saharan Africa”, **IV Mediterranean Seminar on International Development: ‘Africa’s Tragedy’**, University of the Balearic Islands, Palma de Mallorca, September, 2004, ss. 1-30.
- Mosley, Paul, John Hudson, Arjan Verschoor: “Aid, Poverty Reduction and the ‘New Conditionally’”, **The Economic Journal**, 114, June, ss. 217-243.
- Mosley, Paul, Abrar Suleiman: “Aid, Agriculture and Poverty in Developing Countries”, **Review of Development Economics**, 11(1), 2007, ss. 139-158.
- Moyo, Dambisa: **Dead Aid: Why Aid is Not Working and How There is a Better Way For Africa**, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2009.
- Nakamura, Tohru, Malcolm F. McPherson: “Is Foreign Aid Effective in Reducing Poverty?”, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/228452208_Is_Foreign_Aid_Effective_in_Reducing_Poverty, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.
- Nunnenkamp, Peter: “Üçüncü Dünyanın Geleceği-Mevcut Sorunlar ve Kalkınmada İşbirliğine Yönelik Soruclar”, **Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi**, Ed. Fikret Şenses, 6.

Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, ss.303-330.

Oba, Nilüfer: **Türk Dış Politikasının Yeni Etkinlik Aracı: Dış Yardımlar**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

OECD iLibrary: “Trends and insights on development finance”, (Çevrimiçi) <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5e331623-en/index.html?itemId=/content/component/5e331623-en&csp=b14d4f60505d057b456dd1730d8fcea3&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter#chapter-d1e15>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

OECD: “Official Development Assistance (ODA)”, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

OECD: **Development Co-operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind**, Paris, OECD Publishing, 2018.

OECD.Stat: “ Net ODA by region from all donors combined”, (Çevrimiçi) <https://stats.oecd.org/qwids/#?x=2&y=6&f=3:51,4:1,1:1,5:3,7:1&q=3:51+4:1+1:1+5:3+7:1+2:262,240,241,242,243,244,245,246,249,248,247,250,251,231+6:2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016,2017>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

OECD.Stat: “Breakdown of unallocated oda by type of aid”, (Çevrimiçi) https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.

- OECD.Stat: “Net ODA by income group from all donors combined”, (Çevrimiçi)
<https://stats.oecd.org/qwids/#?x=2&y=6&f=3:51,4:1,1:1,5:3,7:1&q=3:51+4:1+1:1+5:3+7:1+2:262,252,253,254,255,256,258+6:2013,2014,2015,2016,2017>, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.
- OECD.Stat: “Share of loans in bilateral ODA”, (Çevrimiçi)
https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DV_DCD_DCRPROFILES, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.
- OECD.Stat: “Total net ODA disbursements from all donors to developing countries”, (Çevrimiçi)
<https://stats.oecd.org/qwids/#?x=1&y=6&f=3:51,4:1,5:3,7:1,2:262&q=3:51+4:1+5:3+7:1+2:262+1:1,2,25,26+6:2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016,2017>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.
- OECD.Stats: “Aid (ODA) by sector and donor [DAC5]”, (Çevrimiçi)
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE5#>, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.
- OECD: “Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a]”, (Çevrimiçi)
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TABLE2A#>, Erişim Tarihi: 26 Kasım 2019.
- Olofin, Olabode Philip: “Foreign Aid and Poverty level in West African Countries: New evidence using a heterogeneous panel analysis”, **Australian Journal of Business and Management Research**, Vol.3, No.04, July, 2013, ss. 9-18.
- Organisation of Islamic Cooperation: “A vision for joint Islamic humanitarian action”, (Çevrimiçi)
<https://www.oic->

oci.org/upload/pages/departments/ichad/sg_ichad_article_june_2015.pdf, Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2019.

- Organisation of Islamic Cooperation: **The OIC - 2025 Programme of Action**, Jeddah, OIC, 2016.
- Özbakır, Selin Nergiz: **Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri**, İzmir, İzmir Ticaret Odası, 2016.
- Özlük, Erdem: “İnsani Diplomasi’nin ‘İnsan(i)’ Boyutu”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.1-33.
- Özpınar, Şansel, Ömer Özpınar: “Küreselleşme, Yoksulluk ve Sosyal Sermaye”, **Küreselleşme**, Ed. Abdullah Özdemir, Mümin Eser, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009, ss.157-172.
- Öztürk, Nazım: “IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 57-4, 2002, ss.95-125.
- Pack, Howar, Janet Rothenberg Pack: “Foreign Aid and the Question of Fungibility”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 75, No. 2, May, 1993, ss. 258-265.
- Pogge, Thomas: **Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Rajan, Raghuram G., Arvind Subramanian: “Aid and Growth: What Does the Cross-Country Evidence Really Show?”, **IMF Working Paper WP/05/127**, 2005, ss. 1-48.
- Ravallion, Martin, Shaohua Chen: “What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution on Poverty”, **The World Bank**

Economic Review, Vol. 11, No. 2, ss. 357-382.

- Ravallion, Martin: **On Measuring Global Poverty**, Working Paper 26211, Cambridge, National Bureau of Economic Research, 2019.
- Ravallion, Martin: **The Economics of Poverty: History, Measurement, and Policy**, New York, Oxford University Press, 2016.
- Riddell, Roger C.: **Does Foreign Aid Really Work?**, New York, Oxford University Press, 2007.
- Robertson, Roland: **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Sachs, Jeffrey D.: **The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time**, New York, The Penguin Press, 2005.
- Sapancalı, Faruk: “Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı:2, 2001, ss.115-140.
- Sarıpek, Doğa Başar: “Yoksulluğun Tanımlanmasında Yeni Boyutlar; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, ss.37-62.
- Senbeta, Aberra: “Does Foreign Aid Reduce Poverty”, **Three Essays on Foreign Aid, Poverty and Growth**, Michigan, Western Michigan University, 2009, ss.5-47.
- Senbeta, Aberra: “Foreign Aid, Growth And Poverty Relationship: Quantile Regression Approach”, **Three Essays on Foreign Aid, Poverty and Growth**, Michigan, Western Michigan University, 2009, ss.89-114.

- Piketty, Thomas: **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, Çev. Hande Koçak,, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Shorrocks, Anthony,
James Davies, Rodrigo
Lluberas: **Global Wealth Report 2018**, Zurich, Credit Suisse Research Institute, 2018.
- Srinivasan, T. N.: “Globalization and poverty”, **Trade, Globalization and Poverty**, Ed. Elias Dinopoulos, Pravin Krishna, Arvind Panagariya, and Kar-yiu Wong, New York, Routledge, 2008, ss. 9-32.
- Stiglitz, Joseph E.: **Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?**, Çev. Ozan İşler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Sumner, Andy,
Richard Mallett: **The Future of Foreign Aid: Development Cooperation and the New Geography of Global Poverty**, New York, Palgrave Macmillan, 2013.
- Şenkal, Abdülkadir: **Küresel Sosyal Politika**, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2018.
- Şenses, Fikret: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- T.C. Dışişleri
Bakanlığı: “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)”, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-kalkinma-programi-undp-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 04 Ocak 2019.
- T.C. Kalkınma
Bakanlığı: **Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği, Metotlar ve Yaklaşımlar: Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015.

- Tabak, Hüsrev: “Normlar ve Dış Yardımlar”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.34-54.
- Taşçı, Faruk: **Sosyal Politika Ahlakı**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2017.
- Taşçı, Faruk: **Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama**, İstanbul, Kaknüs Yayınlar, 2018.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen: **Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.
- The World Bank: “Current health expenditure (of % GDP) ”, (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SH.XPD.CHEX.GD.ZS&country=>, Erişim Tarihi: 04 Aralık 2019.
- The World Bank: “Decline of Global Extreme Poverty Continues but Has Slowed: World Bank” (Çevrimiçi) <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/19/decline-of-global-extreme-poverty-continues-but-has-slowed-world-bank>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019.
- The World Bank: “Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)”, (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS&country=>, Erişim Tarihi: 05 Aralık 2019.
- The World Bank: “GDP growth (annual %)", (Çevrimiçi) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&country=>, Erişim Tarihi: 03 Aralık 2019.

- The World Bank: “Government expenditure on education, total (% of GDP)”, (Çevrimiçi)
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SE.XPD.TOTL.GD.ZS&country=>, Erişim Tarihi: 04 Aralık 2019.
- The World Bank: “Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population)”, (Çevrimiçi)
<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2019.
- The World Bank: “Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population) (SI.POV.DDAY)”, (Çevrimiçi)
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&Topic=11#>, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2020.
- The World Bank: “WDR Reports” (Çevrimiçi)
<http://www.worldbank.org/en/publication/wdr/wdr-archive>, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018.
- The World Bank: **Monitoring Global Poverty: Report of the Commission on Global Poverty**, Washington, The World Bank, 2017.
- The World Bank: **Piecing Together the Poverty Puzzle Overview**, Washington, The World Bank, 2018.
- The World Bank: **World Development Report 1978**, Washington, The World Bank, 1978.
- The World Bank: **World Development Report 1980**, Washington, The World Bank, 1980.
- The World Bank: **World Development Report 1990**, Washington, Oxford University Press, 1990.

- The World Bank: **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, New York, Oxford University Press, 2001.
- Tireli, Münir: Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- Tüfekçi, Özgür: “Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar”, **Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar**, Ed. Erman Akıllı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.101-119.
- Türk, Tuğba, Hidayet Ünlü: “Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Yıl: 2016, Cilt: 7, Sayı: 14, ss.92-104.
- Ugwuanyi, Uche Boniface, Hillary Chijindu Ezeaku, Imo G. Ibe: “The Impact of Official Aid on Poverty Reduction: Empirical Evidence from Nigeria (1981-2014) Using The ARDL and Bound Test Approach”, **European Journal of Sustainable Development**, 2017, 6, 2, ss. 111-120.
- Ulusoy, Recep: “İslam Kalkınma Bankası (IDB)”, **TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 10, 2007, ss.98-108.
- UNDP: “Hedeflerin Arka Planı”, (Çevrimiçi) <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html>., Erişim Tarihi: 07 Ocak 2019.
- UNDP: **Human Development Report 1990**, New York, Oxford University Press, 1990.
- UNDP: **Human Development Report 1997**, New York, Oxford University Press, 1997.

- UNDP: **Human Development Report 2010**, New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- UNDP: **Human Development Report 2015**, New York, UNDP, 2015.
- UNDP: **The Millennium Development Goals Report 2014**, New York, UN, 2014.
- UNDP: **The Millennium Development Goals Report 2015**, New York, UN, 2015.
- UNDP: **UNDP Support to The Implementation of Sustainable Development Goal 1**, New York, UN, 2016.
- UNDP: “Human Development Data (1990-2018)”, (Çevrimiçi) <http://www.hdr.undp.org/en/data>, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.
- UNDP: “Human Development Index (HDI)”, (Çevrimiçi) <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506>, Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020.
- UNDP: **Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update**, New York, UNDP, 2018.
- UNHCR Türkiye: “Suriye Acil Durumu”, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu>, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.
- United Nations: **The Sustainable Development Goals Report 2018**, New York, United Nations, 2018.
- United Nations: “List of Least Developed Countries (as of December 2018)”, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp->

content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf, Erişim

Tarihi: 16 Aralık 2019.

- Uzun, Hasan: “Yoksulluğun Toplumsal Yansımaları”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, ss.83-98.
- Vetterlein, Antje: “Economic Growth, Poverty Reduction, and the Role of Social Policies: The Evolution of the World Bank's Social Development Approach”, **Global Governance**, 13 (2007), ss. 513-533.
- Whitman, Sylvia: **Global Issues: World Poverty**, New York, Facts On File, Inc., 2008.
- Woldekidan, Hana: “The role of foreign aid in reducing poverty: Time series evidence from Ethiopia”, **Journal of Economics and International Finance**, Vol. 7(3), March, 2015, ss. 59-71.
- Yanar, Rüstem, Ahmet Şahbaz: “Küreselleşme ve Yoksulluk: Küreselleşme Yoksulluğu Azaltıyor Mu?”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 13 - 15 Ekim 2010, İstanbul, ss.313-326.
- Yılmaz, Tuncay: “Çalışan Yoksulluğu”, **Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla**, Ed. Gökçe Görev ve Bora Yenihan, Bursa, Dora Yayınları, 2018, ss.185-202.
- Yüceol, Hüseyin Mualla: “Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2005, ss.493-512.
- Yüksel Arabacı, Rabiha: “Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol, Yusuf Alper, 6. Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2015.

Zengingönül, Oğul: **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, 2. Baskı, İzmir, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında İstanbul'da doğan Muhammet Enes KAYAGİL ilk ve orta derece eğitimini İstanbul'da tamamlamıştır. 2008 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde başladığı lisans eğitimini yatay geçişle geldiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde 2012 yılında tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Endüstri İlişkileri Bilim Dalı'nda 2014 yılında sunduğu “Hava Ulaştırma Sektöründe Toplu İş Sözleşmeleri: THY Örneği” başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini almıştır. Aynı yıl içerisinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda doktora programına başlamıştır. 2014 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Ulusal ve uluslararası indekslerce taranan bilimsel dergilerde yayımlanmış makaleleri yanında hakemsiz makaleleri, kitap bölümleri ve bildirileri bulunan KAYAGİL, iyi derecede İngilizce bilmektedir. (ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5906-3968>).